CORNELII NEPOTIS

VITAE

EXCELLENTIVM

IMPERATORVM

EDITIO TERTIA CASTIGATIOR

AD

WETSTENIANAM EXPRESSA

AD VSVM

SEMINARII NEAPOLITANI

ACCEDVNT

Quaedam Illustrium Virorum optime de Seminario meritorum

ELOGIA

NEAPOLI MDCCCXXV.

Apud Antonium Garruccio

Prostant venales in aedibus Seminarii Urbani

SVPERIORVM PERMISSV.

EXCELLENTIUM

IMPERATORUM

SERIES

I. Miltiades.	*pag.* 5
II. Themistocles.	18
III. Aristides.	36
IV. Pausanias.	41
V. Cimon.	50
VI. Lysander.	56
VII. Alcibiades.	62
VIII. Thrasybulus.	80
IX. Conon.	86
X. Dion.	92
XI. Iphicrates.	105
XII. Chabrias.	109
XIII. Timotheus.	114
XIV. Datames.	120
XV. Epaminondas.	135
XVI. Pelopidas.	150
XVII. Agesilaus.	157
XVIII. Eumenes.	169
XIX. Phocion.	188
XX. Timoleon.	193

XXI. Reges. 200
XXII. Hamilcar. 206
XXIII. Hannibal. 212
XXIV. Cato. 233
XXV. Atticus. 239

ELOGIA

I. Caroli Maielli. 273
II. Alexii Symmachi Mazochii. 286
III. Iacobi Martorellii. 288
IV. Iosephi Simiolii. 292
V. Salvatoris Aulae. 296
VI. Paschalis Carcani. 308
VII. Petri M. Giptii. 313

AUCTORIS

PRAEFATIO.

NOn dubito, fore plerosque, (1) Attice, qui hoc genus scripturae leve, et non satis dignum summorum virorum personis iudicent; quum relatum legent, quis musicam docuerit Epaminondam, aut in ejus virtutibus commemorari, (2) saltasse eum commode, scienterque tibiis cantasse. Sed hi erunt fere, qui expertes literarum Graecarum nihil rectum, nisi quod ipsorum moribus conveniat, putabunt. Hi, si didicerint, non eadem omnibus esse honesta, atque turpia, sed omnia maiorum institutis iudicari, non admirabuntur, (3) nos in Graiorum virtutibus exponendis mores eorum secutos. Neque enim Cimoni fuit turpe,

(1) *Hic est T. Pomponius Atticus, cui has excellentium Imperatorum vitas dono mittit Cornelius.*

(2) *Quod vitio erat apud Romanos. Cic. pro Mil.* Nemo saltat sobrius, nisi forte insanit. *Tum Noster in Epamin.* Scimus enim, Musicen nostris temporibus abesse a Principis persona; saltare etiam in vitiis poni. *Saltare vero* commode, *est concinne, disposite, ad modos, et numeros apte saltare.*

(3) *Hunc locum ut hexametrum notat Barthius lib. XI. cap. 16. Advers.*

Atheniensium summo viro (4) sororem germanam habere in matrimonio: quippe quum cives eius eodem uterentur instituto. At id quidem nostris moribus nefas habetur. Nulla Lacedaemoni tam est nobilis vidua, quae non ad scenam eat mercede conducta. Magnis in laudibus tota fuit Graecia, (5) victorem Olympiae citari: in scenam vero prodire, et populo esse spectaculo (6) nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini. Quae omnia apud nos (7) partim infamia, partim humilia,

(4) *Nomine* Elpinicem; ὁμοπατρίαν, consanguineam. *Atheniensibus enim licebat eodem patre natas uxores ducere:* ὁμομητρίας *vero*, uterinas, *minime licebat. Hinc illa* germanitas *apud Liv. 40. 8. inter Persen, atque Demetrium Philippi filios. Apud Tullium' vero* germana soror *est iisdem parentibus prognata. Pro Font.* Cum praesertim virgo germana fratrem amplexa teneat: *tum pro Domo:* Clodius cum sorore germana, etc.

(5) Quod quidem apud Graecos prope maius, et gloriosius habitum, quam Romae triumphasse, *Cic. pro Flacco. Enimvero, qui victoriam reportabant, eo afficiebantur honore, ut vulgo terrarum Domini, Diique et haberentur, et dicerentur.*

(6) *Inde minime mirum, si Aristodemum tragicum actorem maximis de rebus legatum ad Philippum Athenienses saepe miserunt.*

(7). *Certo scimus, Romae histrionum genus, propter iis inustam infamiae notam, non omni modo honorum genere, sed, quod turpissimum erat, tribu etiam fuisse amotos.*

atque ab honestate remota (8) ponuntur. Contra ea pleraque nostris moribus sunt decora, quae apud illos turpia putantur. Quem enim Romanorum pudet (9) uxorem ducere in convivium? aut cuius materfamilias non (10) primum locum tenet aedium, atque (11) in celebritate versatur? Quod multo fit aliter in Graecia: nam neque in (12) convivium adhibetur, nisi propinquorum, neque sedet, nisi in

(8) *Habentur. In Alcib.* Nec ei par in civitate poneretur quisquam.

(9) *Consulto uxorem expressit: immaturae enim virgines, uti est apud Nonium, a conviviis prohibebantur.*

(10) *Atrium intellige: Horatius* aulam *vocat. De quo more Arnobius:* Matres familias vestrae atriis operantur domorum industrias testificantes suas.

(11) *Nihil usitatius apud Latinos, quam pro frequentia, atque hominum coetu celebritatem adhibere. Ita* loci celebritatem *Cic. ep. ad Terent.* viae *ad Attic.* refertissimum celebritate theatrum *ad Quint. Fratr.* quae domus? quae celebratio quotidiana? *pro Sylla.*

(12) *Videtur id loci aedium Vitruvius adnotasse lib. VI. cap. 10.* Habent autem eae domus (*Graecorum*) vestibula egregia, oecos quadratos ampla magnitudine . . . . In his oecis fiunt convivia virilia. Non enim fuerat institutum, matres familiarum eorum moribus accumbere. *Et paulo post:* Graeci ανδρωνας appellant oecos, ubi convivia virilia solent esse, quod eo mulieres non accedant.

interiore parte aedium, quae (13) *gynaeconitis* appellatur: quo nemo accedit, nisi propinqua cognatione coniunctus. Sed plura persequi tum magnitudo voluminis prohibet, tum festinatio, ut ea explicem, quae exorsus sum. Quare ad propositum veniemus, et in hoc exponemus libro vitas EXCELLENTIUM IMPERATORUM.

(13) Gynaeceum *appellat Plautus*. *De hac interiore aedium parte idem Vitruvius ibid.* In his locis introrsus constituuntur oeci magni, in quibus matres familias cum lanificiis habent sessiones . . . Haec autem pars γυναικωνῖτις appellatur.

I. MILTIADES.

I. Miltiades (1) Cimonis Filivs Atheniensis, quum et antiquitate generis, et gloria maiorum, et sua modestia unus omnium maxime floreret; eaque esset aetate, ut non iam solum de eo bene sperare, sed etiam confidere cives possent sui, talem futurum, qualem cognitum iudicarunt; accidit, ut Athenienses (2) Chersonesum colonos vellent mittere. Cuius generis quum magnus numerus esset, et multi eius demigrationis peterent societatem; ex his delecti Delphos (3) deliberatum missi sunt, qui consulerent Apollinem, quo potissimum duce uterentur. Nam tum (4) Thraces eas

(1) *Animadvertendum est, hunc Cimonem sane alium ab illo, cuius vitam conscripsit Cornelius, fuisse: hic enim Miltiadis pater, ille vero filius fuit.*

(2) Thracicam *intelligit, quam et* magnam *Strabo vocat. Nam extant aliae Chersonesi; ut* Taurica, *sive* Scythica *in Euxino, et Maeotide;* Aurea *supra Gangem; et* Cymbrica, *quae* Dania *appellatur.*

(3) *Heic* deliberare *est cum Deo consilium de re suscipienda inire. Nihil autem neque publicae, neque privatae rei sine Oraculi numine moliri apud omnes iam inde antiquitus obtinuit.*

(4) *Hos Doloneos Thraces fuisse, a Iano Rutgersio observatum in Herodoto.*

regiones tenebant, cum quibus armis erat dimicandum. His consulentibus (5) nominatim (6) Pythia praecepit, ut Miltiadem sibi imperatorem (7) sumerent. Id si fecissent, incepta prospera futura. Hoc oraculi responso Miltiades cum delecta manu classe Chersonesum profectus, quum accessisset (8) Lemnum, et incolas eius insulae sub potestatem redigere vellet Atheniensium, idque ut Lemnii sua sponte facerent, postulasset; illi irridentes responderunt, tum id se facturos, quum ille domo navibus proficiscens vento Aquilone venisset Lemnum. Hic enim ven-

(5) *Praeter morem, cum per flexuosas verborum ambages respondere Oraculum soleret. Quare Pacuvius:* Flexa, non falsa autumare dictio Delphis solet.

(6) *Alio nomine* Phaebas; *mulier erat, quae Apollinis tripodi insidens, ut aiunt, limphata mente, capillo promisso, spumanti ore, ardentibus oculis, vultuque ad furorem composito Oraculi verba edebat.*

(7) *Eligerent, sibique praeficerent. Ita Cicero ad Attic.* sumere iudicem, *et in Ver. v.* sumere recuperatores *dixit.*

(8) *Lemnus maris Aegaei insula, Vulcani sedes; unde* Vulcania Lemnos *Valer. II. Argon.* 323. Hypsipyla *quondam dicta a Thoantis filia, nunc* Stalimene *ab aliis, ab aliis* Limno; *ab Olivario* Sidrio *vocata.*

tus (9) a septentrionibus oriens adversum tenet Athenis proficiscentibus. Miltiades morandi tempus non habens cursum direxit, quo tendebat, pervenitque Chersonesum.

II. Ibi brevi tempore barbarorum copiis disiectis, tota regione, quam petierat, potitus loca castellis idonea (10) communivit: multitudinem, quam secum duxerat, in agris collocavit, crebrisque excursionibus locupletavit: neque minus in ea re prudentia, quam felicitate adiutus est. Nam, quum virtute militum devicisset hostium exercitus, summa aequitate res constituit, atque ipse ibidem manere decrevit: erat enim inter eos (11) dignitate regia, quamvis (12) carebat nomine; neque id magis imperio, quam iustitia consecutus: neque eo secius Athe-

(9) *Seneca Quaest. Nat. V.* A septentrionali latere summus est Aquilo, medius septentrio, imus Thrascias.

(10) *Quo barbarorum incursiones facile sustinerent.*

(11) *Sed hoc regnum non fuit ei diuturnum; scimus enim, a Scythis Nomadibus primum, deinde a Phoenicibus pulsum, quinque navibus instructis, quarum una capta est, Athenas confugisse.*

(12) *Tamen infra tyrannum quidem appellatum dicit, sed iustum.*

niensibus, a quibus erat profectus, officia praestabat. Quibus rebus fiebat, ut non minus eorum voluntate perpetuo imperium obtineret, qui miserant, quam illorum, cum quibus erat profectus. Chersoneso tali modo constituta, Lemnum revertitur, et ex pacto postulat, ut sibi urbem tradant. Illi enim dixerant, quum vento Borea domo profectus eo pervenisset, sese dedituros: se autem domum Chersonesi habere. (13) Cares, qui tum Lemnum incolebant, etsi praeter opinionem res ceciderat, tamen non dicto, sed secunda fortuna adversariorum capti resistere ausi non sunt, atque ex insula demigrarunt. Pari felicitate ceteras insulas, quae (14) Cyclades nominantur, sub Atheniensium redegit potestatem.

III. (15) Eisdem temporibus Persarum rex Darius, ex Asia in Europam (16) exercitu traiecto, Scythis bellum inferre decrevit: pontem fecit in Istro flumine, qua copias traduceret. Eius pontis, dum ipse abesset, custodes reliquit principes,

(13) *At, Pelasgos tum Lemnum incoluisse, refert Herodotus VI.*

(14) *Cyclades insulae in mari Aegaeo, sic dictae, quod in orbem sitae.*

(15) *Anno scilicet ab O. C. 3439.*

(16) *Septingentis millibus hominum. Iustin. 11.*

quos secum ex Ionia et Aeolide duxerat: quibus singulis ipsarum urbium perpetua dederat imperia. Sic enim putavit, facillime se Graeca lingua loquentes, qui Asiam incolerent, sub sua retenturum potestate, si amicis suis oppida tuenda tradidisset; quibus, se oppresso, nulla spes salutis relinqueretur. In hoc fuit tum numero Miltiades, cui illa custodia crederetur. Hic, quum crebri afferrent nuntii, male rem gerere Darium, premique ab (17) Scythis, Miltiades hortatus est pontis custodes, ne a fortuna datam occasionem liberandae Graeciae dimitterent. Nam si cum his copiis, quas secum transportaverat, interiisset Darius; non solum Europam fore tutam, sed etiam eos, qui Asiam incolerent Graeci genere, liberos a Persarum futuros dominatione et periculo. Id et facile effici posse: ponte enim rescisso, regem vel hostium ferro, vel inopia paucis diebus interiturum. Ad hoc consilium cum plerique accederent, Histiaeus Milesius, ne res conficeretur, obstitit dicens, non idem ipsis, qui sum-

(17) *Hi fuerunt inter Tanaim, et Iaxartem, supra mare Caspium, gens moribus, forma, armisque egregia: Persiae vero Regibus inaccessa, adeo ut nunquam illi ultra Iaxartem, et Tanaim imperii fines proferre quiverint.*

mas imperii tenerent, expedire, et multitudini, quod Darii regno ipsorum niteretur dominatio: quo extincto, ipsos potestate expulsos civibus suis poenas daturos. Itaque adeo se abhorrere a ceterorum consilio, ut nihil putet ipsis utilius, quam confirmari regnum Persarum. Huius cum sententiam plurimi essent secuti, Miltiades non dubitans, tam multis consciis, ad regis aures consilia sua perventura, Chersonesum reliquit, ac rursus Athenas demigravit. Cuius ratio etsi non valuit, tamen magnopere est laudanda, cum amicior omnium libertati, quam suae fuerit dominationi.

IV. Darius autem, quum ex Europa in Asiam (18) redisset, (19) hortantibus amicis, ut Graeciam in suam redigeret potestatem, classem quingentarum navium comparavit, eique (20) Datim praefecit, et Artaphernem: hisque ducenta peditum millia, et decem equitum dedit caussam interserens, (21) se hostem esse

(18) *Nonaginta militum millibus amissis.*

(19) *Hippia in primis Pisistrati Tyranni filio, Athenis non multis ante annis expulso.*

(20) *Plato Datim unum commemorat de Leg. Pausanias vero solum Artaphernem meminit in Attic. 15.*

(21) *Qui adeo infensus Atheniensibus fuisse di-*

Atheniensibus, quod eorum auxilio Iones Sardis expugnassent, suaque praesidia interfecissent. Praefecti regii, classe ad Euboeam appulsa, (22) celeriter Eretriam ceperunt, omnesque eius gentis (23) cives abreptos in Asiam ad regem miserunt. Inde ad Atticam accesserunt, ac suas copias in campum Marathona deduxerunt. Is abest ab oppido circiter millia passuum decem. Hoc tumultu Athenienses tam propinquo, tamque magno permoti auxilium nusquam, nisi a Lacedaemoniis, petiverunt: (24) Philippidemque cursorem eius generis, qui (25) *hemerodromi* vocantur, Lacedaemonem miserunt, ut nuntiaret, quam celeri opus es-

citur, ut, apparatis epulis, a satellite ter illud moneri jusserit : μιμνησο Ἀθηναιων.

(22) *Nempe triduo, adeo ut nulli elabendi locus sit datus.*

(23) *Hinc in more positum patet fuisse olim, victores devictas urbes vacuefactas relinquere.*

(24) *Malim* Phidippidem: *ita enim scribit Herodotus; hunc biduo Athenis Lacedaemonem cursu contendisse, constat, spatio scilicet mille centum quadraginta stadiorum confecto.*

(25) Hemerodromos vocant Graeci ingens uno die spatium emetientes, *Livius XXXI. 24. Praeter hos fuere* dolichodromi, diaulodromi, oplitodromi, stadiodromi: *de quibus vide Bud. Annot. V. Romani autem* viatores *habebant.*

set auxilio. Domi autem creati (26) decem praetores, qui exercitui praeessent: in eis Miltiades. Inter quos magna fuit contentio, utrum moenibus se defenderent, an obviam irent hostibus, acieque decernerent. Unus Miltiades maxime nitebatur, ut primo quoque tempore castra fierent. Id si factum esset, et civibus animum accessurum, quum viderent, de eorum virtute non desperari; et hostes eadem re fore (27) tardiores, si animadverterent, auderi adversus se tam exiguis copiis dimicare.

V. Hoc in tempore nulla civitas Atheniensibus auxilio fuit praeter Plataeenses: ea mille misit militum. Itaque horum adventu decem millia armatorum completa sunt: quae manus mirabili flagrabat pugnandi cupiditate. Quo factum est, ut plus, quam collegae, Miltiades valuerit: eius enim auctoritate impulsi Athenienses copias ex urbe eduxerunt, locoque idoneo castra fecerunt. Deinde postero die sub montis radicibus, acie e regione instructa, nova arte, vi summa praelium commiserunt, namque arbores

(26) *Uno tamen excepto Plutarcho, qui, quatuor tantum a populo ad id rei delectos, affirmat.*

(27) *Ita in Epamin.* Huius casu aliquantum retardati sunt Boeotii.

multis locis erant rarae, hoc consilio, ut et montium tegerentur altitudine, et arborum (28) tractu equitatus hostium impediretur, ne multitudine clauderentur. Datis, etsi non aequum locum videbat suis, tamen fretus numero copiarum suarum confligere cupiebat: eoque magis, quod, priusquam Lacedaemonii (29) subsidio venirent, dimicare utile arbitrabatur. Itaque in aciem peditum centum, equitum decem millia produxit, praeliumque commisit. In quo tanto plus virtute valuerunt Athenienses, ut decemplicem numerum hostium profligarent: adeoque perterruerunt, ut Persae non castra, sed (30) naves peterent. Qua pugna nihil adhuc est nobilius; nulla enim unquam tam exigua manus (31) tantas opes prostravit.

VI. Cuius victoriae non alienum videtur, quale praemium Miltiadi sit tribu-

(28) *Arboribus longo ordine positis. Sic* tractus aevi *apud Lucret.* I.

(29) *Qui plenilunium expectabant ad bellum ituri.*

(30) *Iustin. II.* Victi Persae in naves confugerunt, ex quibus multae suppressae, multae captae sunt.

(31) *Hoc enim praelio ex Persico exercitu desiderata sunt CC. militum millia* Oros. *CXC.* Herod. *CCC.* Valer. Max.

tum, docere: quo facilius intelligi possit, eandem omnium civitatum esse naturam. Ut populi nostri honores quondam fuerunt rari et tenues, ob eamque caussam gloriosi; nunc autem effusi, atque obsoleti: sic olim apud Athenienses fuisse, reperimus. Namque huic Miltiadi, qui Athenas, totamque Graeciam liberavit, talis honos tributus est, in porticu, quae (32) *Poecile* vocatur, cum pugna depingeretur Marathonia, ut in decem praetorum numero prima eius imago poneretur, isque hortaretur milites, praeliumque committeret. Idem ille populus, posteaquam maius imperium est nactus, et largitione magistratuum corruptus est, (33) trecentas statuas Demetrio Phalereo decrevit.

VII. Post hoc praelium classem septuaginta navium Athenienses eidem Miltiadi

(32) *Sic dicta a picturae varietate:* ποικιλια *enim, sive* ποικιλμα varietatem *significat. Hinc versicolorem avem* Poecilidem *vocat Aristoteles. In ea vero porticu Marathoniam pugnam Polygnotum Thasium nulla mercede conductum depinxisse, memoriae proditum est, hoc scripto epigrammate.*
Ελλήνων προμαχουντες Αθηναῖοι Μαραθῶνι
Εκτειναν Μηδων εικοσι μιριαδας.

(33) *Quae, eo vivo, eversae truncataeque fuerunt.*

dederunt, ut (34) insulas, quae barbaros adiuverant, bello persequeretur. Quo imperio plerasque ad officium redire coëgit; nonnullas vi expugnavit. Ex his Parum insulam opibus elatam cum oratione reconciliare non posset, copias e navibus eduxit, urbem (35) operibus clausit, omnique commeatu privavit. Deinde, vineis ac testudinibus constitutis, propius muros accessit. Quum iam in eo esset, ut oppido potiretur, procul in continenti lucus, qui ex insula conspiciebatur, nescio quo casu, nocturno tempore incensus est. Cuius flamma ut ab oppidanis et oppugnatoribus est visa, utrisque venit in opinionem, signum a classiariis regiis datum. Quo factum est, ut et Parii a deditione deterrerentur, et Miltiades timens, ne classis regia adventaret, incensis operibus, quae statuerat, cum totidem navibus, atque erat profectus, Athenas magna cum offensione civium suorum rediret. Accusatus ergo proditionis, quod, cum Parum expugnare posset, a rege corruptus infectis rebus a pugna discessisset. Eo tempore aeger erat vulneribus, quae in op-

(34) *Cycladas.*
(35) *Munimentis, quibus Urbes claudi, oppugnarique solent.*

pugnando oppido acceperat. Itaque, quoniam ipse pro se dicere non posset, verba pro eo fecit frater eius Tisagoras. Caussa cognita, capitis absolutus, pecunia multatus est: eaque lis quinquaginta talentis (36) aestimata est, quantus in classem sumptus factus erat. Hanc pecuniam quod solvere non poterat, in vincula publica coniectus est, ibique diem obiit supremum.

VIII. Hic etsi crimine Pario est accusatus, tamen alia fuit caussa damnationis. Namque Athenienses propter (37) Pisistrati tyrannidem, quae (38) paucis annis ante fuerat, omnium suorum civium potentiam extimescebant. Miltiades multum in imperiis magistratibusque versatus non videbatur posse (39) esse pri-

(36) Litem aestimare, *teste Asconio Pediano*, est pecuniam, de qua lis fuit, et propter quam reus condemnatus est, in summam redigere. *Talentum vero multiplex apud Veteres: aliud enim* Atticum, *quod sexaginta minarum fuit*, *aliud* Babylonium, *aliud* Syrium, *aliud* Aegynaeticum.

(37) *Duae Tyrannidis species a Cicerone memorantur* Πεισιστρατισμος, *et* Φαλαρισμος. *Ita Cic. ad Attic. lib. VII.* Incertum est, Caesar Phalarimne, an Pisistratum sit imitaturus.

(38) Servio nimirum Tullio regnante, Pisistratus Athenis tyrannu s fuit. *A. Gellius XVII. 31.*

(39) *Ita Livius:* Nescire Tarquinios privatos vivere.

vatus: praesertim cum consuetudine ad imperii cupiditatem trahi videretur. Nam, Chersonesi omnes illos, quos habitarat, annos, perpetuam obtinuerat dominationem, tyrannusque fuerat appellatus, sed (40) iustus: non erat enim vi consecutus, sed suorum voluntate, eamque potestatem bonitate retinuerat. Omnes autem et habentur, et dicuntur tyranni, qui potestate sunt perpetua in ea civitate, quae libertate usa est. Sed in Miltiade erat cum summa humanitas, tum mira comitas, ut nemo tam humilis esset, cui non ad eum aditus pateret; magna auctoritas apud omnes civitates; nobile nomen; laus rei militaris maxima. Haec populus respiciens maluit, eum (41) innoxium plecti, quam se diutius esse in timore.

(40) Iustus tyrannus *est Aristoteli* τυραννος κατα νόμον. *Eo nomine donabantur ii, qui non vi, sed voluntate populorum imperium obtinerent.*

(41) Erutus olim in monte Coelio Hermes Miltiadis hoc epigrammate:

QVI . PERSAS . BELLO . VICIT
MARATHONIS . IN . ARVIS
CIVIBUS . INGRATIS . ET . PATRIA
INTERIIT.

I. THEMISTOCLES

I. THEMISTOCLES (1) NEOCLI FILIVS ATHENIENSIS. Huius (2) vitia ineuntis adolescentiae magnis sunt emendata virtutibus; adeo ut anteferatur huic nemo, pauci pares putentur. Sed ab initio est ordiendum. Pater eius Neoclus generosus fuit. Is uxorem Halicarnassiam civem duxit, ex qua natus est Themistocles: qui, quum minus esset probatus parentibus, quod et liberius vivebat, et rem familiarem negligebat, a patre (3) exheredatus est. Quae contumelia non fregit eum, sed erexit. Nam, quum iudicasset, sine summa industria non posse eam extingui, totum se dedit reipublicae diligentius a-

(1) *Genitivus est: Graeca enim huiusmodi nomina ad rationem secundae Latinorum non raro inflecti solent. Quare passim illa apud scriptorem nostrum* Neoclus, Periclus, Cotus, Nectanebus.

(2) *Ita Val. Maximus lib. VII. c. 12.* Piget Themistoclis adolescentiam attingere, sive patrem aspiciam abdicationis inurentem notam, sive matrem suspendio finire vitam propter filii turpitudinem coactam. *Eius vitia enumerat Plutarchus.*

(3) Ἀπεκηρύχθη abdicatus est, *ita Graecis; idest, non a familia Patris emotus, sed haereditate destitutus.*

micis, (4) famaeque serviens. Multum in iudiciis privatis versabatur, saepe in concionem populi prodibat, nulla res maior sine eo gerebatur, celeriterque, quae opus erant, reperiebat, (5) facile eadem oratione explicabat. Neque minus in rebus gerendis promtus, quam excogitandis erat: quod et de instantibus (ut ait Thucydides) verissime iudicabat, et de futuris callidissime coniiciebat. Quo factum est, ut brevi tempore illustraretur.

II. Primus autem gradus fuit capessendae reipublicae bello Corcyraeo: ad quod gerendum praetor a populo factus, non solum praesenti bello, sed etiam reliquo tempore ferociorem reddidit civitatem. Nam, quum pecunia publica, quae (6) ex metallis redibat, largitione magistratuum quotannis interiret, ille persuasit populo, ut ea pecunia classis centum navium aedificaretur. Qua celeriter effecta,

(4) *Ita Tullius ad Att. lib. XVII. 10.* Persuasum est omnibus meis, serviendum esse famae meae.

(5) *Minime iis assentimur, qui haec verba putant expungenda. De Themistocle enim sic Tullius in Bruto:* Constat, tum prudentia, tum eloquentia praestitisse Themistoclem.

(6) *Argenti fodinas tantum intellige. Hic erat reditus Laureoticus, a Laureo Atticae regiuncula, in qua fodinae erant Atheniensium.*

primum Corcyraeos fregit; deinde maritimos praedones consectando mare tutum reddidit. In quo cum divitiis ornavit, tum etiam peritissimos belli navalis fecit Athenienses. Id quantae saluti fuerit universae Graeciae, bello cognitum est Persico. Nam, quum (7) Xerxes et mari et terra bellum universae inferret Europae, cum tantis eam copiis invasit, quantas neque antea, neque postea habuit quisquam: (8) huius enim classis mille, et ducentarum navium longarum fuit, quam duo millia onerariarum sequebantur: terrestres autem exercitus septingentorum millium peditum, equitum quadringentorum millium fuerunt. Cuius de adventu quum fama in Graeciam esset perlata, et maxime (9) Athenienses peti dicerentur propter pugnam Marathoniam; miserunt Delphos consultum, quidnam facerent de rebus suis. Deliberantibus Pythia respondit, ut (10) moenibus

(7) *Darii filius.*

(8) *De eo autem qua navium, qua terrestrium copiarum numero animadvertendum, mirum in modum discrepare Scriptores.*

(9) *A Gladiatoribus venuste petita translatio, qui, quo ferrum dirigunt, eam partem* petere *a Latinis dicuntur.*

(10) *Quod oraculi responsum extat apud He-*

ligneis se munirent. Id responsum quo valeret, quum (11) intelligeret nemo; Themistocles persuasit, consilium esse Apollinis, ut in naves se suaque conferrent; eum enim a Deo significari murum ligneum. Tali consilio probato, addunt ad superiores totidem naves triremes; suaque omnia, quae moveri poterant, partim Salaminem, partim (12) Troezenem asportant: arcem sacerdotibus paucisque maioribus natu, ac sacra procuranda tradunt: reliquum oppidum relinquunt.

III. Huius consilium plerisque civitatibus displicebat, et, in terra dimicari, magis placebat. Itaque (13) missi sunt delecticum Leonida Lacedaemoniorum rege, qui (14) Thermopylas occuparent, lon-

rodot. lib. VII. Cuius Graeca vis hoc latet carmine:

Iupiter e ligno muris Tritonida donat,
Qui soli invicti tibi sint, natisque saluti.

(11) *Alii enim, muris lapideis disiectis, ligneos exstruendos; alii, veteres muros munimentis ligneis ambiendos, credebant.*

(12) *Ad quod oppidum Athenienses constat coniuges, et liberos, et cariora deportasse:* Troezenii *enim* fide societatis Atticae illustres erant, *Pomp. Mela lib. II.*

(13) *Quae delecta manus, teste Herodoto, trecentorum fuit armatorum.*

(14) *Nomen a* pylis *deductum, scilicet* portis, *quod angustior e Thessalia in Phocidem iter ha-*

giusque barbaros progredi, non paterentur. Hi vim hostium non sustinuerunt, (15) eoque loco omnes interierunt. At classis communis Graeciae trecentarum navium, in qua ducentae erant Atheniensium, primum apud (16) Artemisium inter Euboeam continentemque terram cum classiariis regis conflixit: angustias enim Themistocles quaerebat, ne multitudine circumiretur. Hinc etsi (17) pari praelio discesserant, tamen eodem loco non sunt ausi manere: quod erat periculum, ne, si pars navium adversariorum Euboeam superasset, ancipiti premerentur periculo. Quo factum est, ut ab Artemisio discederent, et (18) exadversum Athenas a-

bentibus pateret transitus; et *a* thermis, *quae Herculi sacrae in ipso erant introitu.*

(15) *In quem interitum extat apud Tullium illud Simonidis Latine redditum Epigramma:*

Dic hospes Spartae nos te hic vidisse iacentes,
Dum sanctis patriae legibus obsequimur.

(16) *Artemisium Euboeae promontorium a magnificentissimo Dianae templo, quae* Ἄρτεμις *dicebatur, ita appellatum.*

(17) Aequo Marte *Tullius:* aequis manibus *Tacitus:* aequa manu discedere *Sallustius, dixere.*

(18) *Miramur, cur dura ac insolens nonnullis haec iuncta praepositio visa sit; siquidem bis ea usus est Terentius,* exadversum est fabrica; *Adelph.* exadversum ei loco tonstrina erat quaedam, *Phorm.*

pud Salamina classem suam constituerent.

IV. At Xerxes, Thermopylis expugnatis, protinus accessit (19) Astu, idque nullis defendentibus, interfectis sacerdotibus, quos in arce invenerat, incendio delevit. Cuius fama perterriti (20) classiarii quum manere non auderent, et plurimi hortarentur, ut domos suas quisque discederent, moenibusque se defenderent; Themistocles (21) unus restitit, et, universos esse pares, aiebat; dispersos testabatur perituros: idque Eurybiadi Regi Lacedaemoniorum, qui tum summae imperii (22) praeerat, fore affirmabat. Quem quum minus, quam vellet, (23) moveret, noctu de servis suis, quem habuit (24) fidelissimum, ad regem misit; ut ei nunciaret suis verbis, adversarios eius in fu-

(19) *Ut Romani Romam* κατ' ἐξοχὴν Urbem, *ita suas Athenas* Ἄϛυ *dixere Attici.*

(20) *Graeci.*

(21) *Extat apud Herodotum concinna Themistoclis oratio Eurybiadi habita.*

(22) *Cunctis Graecorum suffragiis, ne invita quidem Themistocle.*

(23) *Quippe cum ignava esset natura, nec, uti par erat, ad pericula capessenda vehementer apta, uti docet Plutarchus.*

(24) *Qui erat Eunuchus nomine Sycinnus, Persa genere, Themistocli in primis carus, eiusque liberorum paedagogus.*

ga esse: qui si discessissent, maiore cum labore, et longinquiore tempore bellum confecturum, quum singulos consectari cogeretur: quos si statim aggrederetur, brevi universos oppressurum. Hoc eo valebat, ut ingratiis ad depugnandum omnes cogerentur. Hac re audita, barbarus nihil doli subesse credens postridie alienissimo sibi loco, contra opportunissimo hostibus, adeo angusto mari conflixit, ut eius multitudo navium explicari non potuerit. Victus est ergo magis consilio Themistoclis, quam armis Greciae.

V. Hic barbarus, etsi male rem gesserat, tamen tantas habebat reliquias copiarum, ut etiam cum his opprimere posset hostes. Interim ab eodem (25) gradu depulsus est. Nam Themistocles verens, ne bellare perseveraret, certiorem eum fecit, id agi, ut pons, (26) quem ille in Hellesponto fecerat, dissolveretur, ac reditu in Asiam excluderetur; idque ei persuasit. Itaque, qua sex mensibus iter fecerat, eadem minus diebus triginta in Asiam reversus est; seque a Themistocle

(25) In gradu stare, de gradu depelli, deiici *a gladiatoribus petitae dicendi formulae.*

(26) *De quo Plinius:* Primas angustias Hellespontum vocant: hac Xerxes, constrato navibus ponte, duxit exercitum.

non superatum, sed conservatum iudicavit. Sic unius viri prudentia Graecia liberata est, Europaeque succubuit Asia. Haec altera victoria, quae cum Marathonio possit comparari tropaeo: nam pari modo apud Salamina parvo numero navium maxima post hominum memoriam classis est devicta.

VI. Magnus hoc bello Themistocles fuit, (27) neque minor in pace. Cum enim (28) Phalereo portu neque magno neque bono Athenienses uterentur, huius consilio (29) triplex Piraeei portus constitutus est; isque moenibus circumdatus, ut ipsam urbem dignitate aequipararet, utilitate superaret. (30) Idemque muros Atheniensium restituit praecipuo periculo suo. Namque Lacedaemonii caus-

(27) *Propter duas potissimum immensi operis exstructiones suo consilio inchoatas, Piraeei portus, atque murorum, Athenis opportunissimas.*

(28) *Qui portus urbi, a qua minimum aberat, muro iungebatur.*

(29) Phalero, Munichia, Piraeeo, *densissimo deducto muro, conclusis, atque urbi additis. Cuius portus ea fuit amplitudo ac dignitas, ut Aristophanes, Themistoclem, dixerit, non Piraeeum urbi, sed urbem Piraeeo addidisse, et ad mare terram aptasse.*

(30) *Qui tres erant, teste Thucydide,* τεῖχος βόρειον, τεῖχος νότιον, τεῖχος φαληρικόν.

sam idoneam nacti propter barbarorum excursiones, qua negarent, oportere (31) extra Peloponnesum ullam urbem haberi, ne essent loca munita, quae hostes possiderent, Athenienses aedificantes prohibere sunt conati. Hoc longe alio spectabat, atque videri volebant: Athenienses enim duabus victoriis Marathonia et Salaminia tantam gloriam apud omnes gentes erant consecuti, ut intelligerent Lacedaemonii, de principatu sibi cum his certamen fore: quare, eos quam infirmissimos esse, volebant. Postquam autem audierunt, muros instrui, legatos Athenas miserunt, qui, id fieri, vetarent. His praesentibus, (32) desierunt, ac, se de ea re legatos ad eos missuros, dixerunt. Hanc legationem suscepit Themistocles, et solus primo profectus est, reliqui legati ut tum exirent, quum satis altitudo muri exstructa videretur, praecepit: atque, ut interim omnes servi atque liberi opus facerent, neque ulli loco parcerent, sive sacer esset, sive profanus, sive privatus, sive publicus; sed undique, quod idoneum ad muniendum putarent, congererent. Quo factum

(31) *Haec enim una regio commune propugnaculum totius Graeciae habebatur.*

(32) *Consilio Themistoclis. Ceterum de hoc interrupto opere ne verbum quidem apud Plutarchum.*

est, ut Atheniensium muri ex sacellis sepulchrisque constarent.

VII. Themistocles autem, ut Lacedaemonem venit, adire ad magistratus noluit, et dedit operam, ut quam longissime tempus duceretur, caussam interponens, (33) se collegas exspectare. Quum Lacedaemonii quererentur, opus nihilominus fieri, eumque ea re conari fallere, interim reliqui legati sunt consecuti. A quibus quum audisset, non multum superesse munitionis, (34) ad Ephoros Lacedaemoniorum accessit, penes quos summum imperium erat; atque apud eos contendit, falsa his esse delata; quare aequum esse illuc viros bonos nobilesque mittere, quibus fides haberetur, qui rem explorarent: interea se obsidem retinerent. Gestus est ei mos, tresque legati functi summis honoribus Athenas missi sunt.

(33) *Scimus, in ea legatione Themistoclis collegas Abronychum, atque Aristidem fuisse, sine quibus agi iure nihil poterat.*

(34) *Ephori, Magistratus Lacedaemoniorum: qui ea erant apud ipsos potestate, qua apud Romanos Tribuni plebis. A Theopompo ita opponuntur Spartae regibus, ut apud Romanos consulibus Tribuni. Ut enim Romae a Consulibus ad Tribunos provocare cuique licebat; sic Lacedaemoni a Regibus ad Ephoros. Utrum vero a Lycurgo instituti fuerint, incerta res est.*

Cum his collegas suos Themistocles iussit proficisci; eisque (35) praedixit, ut ne prius Lacedaemoniorum legatos dimitterent, quam ipse esset remissus. Hos postquam Athenas pervenisse ratus est, ad magistratum senatumque Lacedaemoniorum adiit, et apud eos liberrime professus est, Athenienses suo consilio, quod (36) communi iure gentium facere possent, Deos publicos, suosque (37) patrios, ac penates, quo facilius ab hoste possent defendere, muris sepsisse; neque eo, quod inutile esset Graeciae, fecisse. Nam illorum urbem, ut (38) propugnaculum, oppositam esse barbaris, apud quam iam bis classis regia fecisset naufragium. Lacedaemonios autem (39) male et iniuste facere, qui id potius intuerentur, quod ipsorum

(*35*) *Iustinus Lib. II. cap. 15.* Tum Themistocles per servum magistratibus scribit Atheniensium.

(36) *Oppida moliri, sepire moenibus, sua tueri, vim propellere, ius fas esse, Natura docet.*

(37) Dii patrii *Virg. Æneid. II. v. 217. ubi Servius:* Patrii, qui singulis civitatibus praesunt, ut Minerva Athenis, Iuno Chartagini.

(*38*) *Hinc Pindaro et Aristidi Athenae dictae* Ερειμα, *και φυλακτηριον της* Ελλαδος. *Ita Cic. pro Font.* Narbo Martius .... propugnaculum istis ipsis nationibus oppositum, et obiectum.

(*39*) *Sallustius Bel. Iug.* Populus Rom. neque recte, neque pro bono facturum, si a iure gentium se prohibuerit.

dominationi, quam quod universae Graeciae utile esset. Quare, si suos legatos recipere vellent, quos Athenas miserant, se remitterent: aliter illos nunquam in patriam essent recepturi.

VIII. Hic tamen non effugit civium suorum invidiam: namque ob eundem timorem, quo damnatus erat Miltiades, (40) testularum suffragiis e civitate eiectus (41) Argos habitatum concessit. Hic quum propter multas eius virtutes magna cum dignitate viveret, Lacedaemonii legatos Athenas miserunt, qui eum absentem accusarent, quod societatem cum rege Persarum ad Graeciam opprimendam fe-

(40) *Testula, fictile frustum,* οϛρακον *Graecis. Ea ad ferenda viritim suffragia utebantur Athenienses. Concione enim advocata, testulisque per singula capita distributis, populus rogabatur, ut in eis, quem quisque e civibus urbe discedere vellet, exscriberet. Hinc* οϛρακισμος *testularum suffragium: horum vero suffragiorum dies* οϛρακοφορια *dicebatur. Porro duplex Ostracismus* Phyge, *et* Apostatarum. *Priore in exilium pellebantur, qui dignam delicto poenam vitare voluissent, quibus bona publice demebantur: Apostatis vero exilii locus, ac tempus statuebantur.*

(41) *Heic advertendum putamus, eos, qui testarum suffragiis exilio mulctabantur, Argis suum domicilium habuisse. Porro duo in Peloponneso huiusce nominis fuere oppida, Argos una* Hippium *dicta,* Lipsium *altera.*

cisset. Hoc crimine absens proditionis est damnatus. Id ut audivit, quod non satis tutum se Argis videbat, Corcyram demigravit. Ibi quum eius principes civitatis animadvertisset timere, ne propter se bellum his Lacedaemonii et Athenienses indicerent, ad Admetum Molossorum regem, cum (42) quo ei hospitium fuerat, confugit. Huc quum venisset, et in (43) praesentia rex abesset; quo maiore religione se receptum tueretur, (44) filiam eius parvulam arripuit, et cum ea se in (45) sacrarium, quod summa colebatur cerimonia, coniecit. Inde non prius egressus est, quam rex eum, data dextra, in fidem reciperet; quam praestitit. Nam, quum ab Atheniensibus et Lacedaemoniis

(42) *Contra Thucydides; Αδμητον Βασιλεα οντα αυτῳ ου φιλον*, Admetum regem non ei amicum; *sed ου particulam hoc ex loco expungendam cum Cornelio probe ducimus.*

(43) *At Diodorus Themistocli adventanti Regem ait adfuisse, benigneque excepisse, tum, ut bono animo esset, monuisse, pollicitum, se curaturum, ut tutus evaderet.*

(44) *At filium Thucydides, Plutarchus, aliiq. tradunt. Quare verosimilius videtur hic mendum latere.*

(45) *Sacrarium domesticum*, Lararium *proprio nomine appellatum. Ibi nempe Dii tutelares domus religiose asservabantur.*

(46) exposceretur publice, supplicem non prodidit, monuitque, ut consuleret sibi: difficile enim esse, in tam propinquo loco tuto eum versari. Itaque, (47) Pydnam eum deduci, iussit, et, quod satis esset praesidii, dedit. Hac re audita, hic in navem omnibus ignotus ascendit; quae quum tempestate maxima (48) Naxum ferretur, ubi tum Atheniensium erat exercitus; sensit Themistocles, si eo pervenisset, sibi esse pereundum. Hac necessitate coactus domino navis, quis sit, aperit multa pollicens, si se conservasset. At ille clarissimi viri captus misericordia diem noctemque procul ab insula in salo navem tenuit in ancoris, neque, quemquam ex ea exire, passus est. Inde Ephesum pervenit, ibique Themistoclem exponit: cui ille pro meritis gratiam postea retulit.

IX. Scio, (49) plerosque ita scripsisse, Themistoclem, Xerxe regnante, in Asiam transisse, sed ego potissimum Thucydidi

(46) *Ad supplicium deposceretur. In Hannib.* Hos Hannibal sui exposcendi gratia missos ratus.

(47) *Vulgata lectio* Pydnam, *Stephanus* Cydnam *vocat.*

(48) *Naxus Cycladum insula, olim Libero sacra, Στρογγύλη quandoque dicta. Hodie* Nicosia. *De eius insulae etymo vide Salmasium ad Solinum.*

(49) *Ephorum, Dinonem, Clitarchum, Heraclidem, aliosque.*

(50) credo, quod (51) aetate proximus erat, qui illorum temporum historiam reliquerunt, et eiusdem civitatis fuit. Is autem ait, ad (52) Artaxerxem eum venisse, atque his verbis (53) epistolam misisse: *Themistocles veni ad te, qui plurima mala omnium Graiorum in domum tuam intuli, quum mihi necesse fuit adversum patrem tuum bellare, patriamque meam defendere. Idem multo plura bona feci, postquam in tuto ipse ego, et ille in periculo esse coepit. Nam, quum in Asiam reverti nollet, praelio apud Salamina facto, literis eum certiorem feci, id agi, ut pons, quem in Hellesponto fecerat, dissolveretur, atque ab hostibus circumiretur. Quo nuntio ille periculo est liberatus. Nunc autem confugi ad te exagitatus a cuncta Graecia, tuam petens amicitiam; quam si ero adeptus, non minus me bonum amicum habebis, quam fortem inimicum ille expertus est. Ea autem rogo,*

(50) *Cic. in Bruto* Thucydidem plurima fide dignum *appellat.*

(51) *Idem Cic. ibid. Themistocli* Thucydides paullo aetate posterior.

(52) *Artaxerxes Xerxis filius,* Μακρόχειρ *cognomine dictus.*

(53) *Id epistolium tanta elegantia conscriptum ad verbum prope redditum est e Thucydide.*

ut de his rebus, quas tecum colloqui volo, (54) *annum mihi temporis des, eoque transacto, me ad te venire, patiaris.*

X. Huius rex animi magnitudinem admirans, cupiensque, talem virum sibi conciliari, veniam dedit. Ille (55) omne illud tempus literis, sermonique Persarum dedit: quibus adeo eruditus est, ut multo commodius dicatur apud regem verba fecisse, quam hi poterant, qui (56) in Perside erant nati. Hic, cum (57) multa regi esset pollicitus, gratissimumque illud, si suis uti consiliis vellet, illum Graeciam bello oppressurum, (58) magnis muneribus ab Artaxerxe donatus in A-

(54) Annum temporis *pro* tempus anni; *ita* dies spatii *pro* spatium diei, *Caes. Bel. Gall.*

(55) *Ita Valerius Maximus lib. VIII. cap. 7.* Priusquam in conspectum eius (*Regis*) veniret, Persico sermoni se assuefecit, ut labore parta commendatione regiis auribus familiarem et assuctum sonum vocis adhiberet.

(56) *Persis ea proprie dicta regio, quam Persae incolebant.*

(57) *Cicero lib. X. ep. ad Attic.* Themistocles non vidit, quid Xerxi polliceretur.

(58) *Inter quae munera stolam accepisse a rege, refert Athenaeus. Qui mos ad usque praesentem diem apud Turcas, Tartaros, Persasque obtinet: nemo enim ad regem admittitur, nisi ea veste donatus.*

siam rediit, domiciliumque (59) Magnesiae sibi constituit. Namque hanc urbem ei rex (60) donarat his usus verbis, *quae ei panem praeberet* (ex qua regione quinquaginta ei talenta quotannis redibant); (61) Lampsacum, unde vinum sumeret; (62) Myuntem, ex qua opsonium haberet. Huius ad nostram memoriam monumenta manserunt duo, sepulcrum prope oppidum, in quo est sepultus; (63) statuae in foro Magnesiae. De cuius morte

(59) *Duae fuerunt in Asia Magnesiae, altera ad Maeandrum amnem, quae* Μαγνησια προς Μαιανδρῳ, *altera apud Sipylum, quae* Μαγνησια προς Σιπυλῳ *dicebatur. Utramque in Lydia posuit Ptolomaeus. Prior Themistocli, quae panem praeberet, dono a Rege data.*

(60) *Apud Reges, maxime Persarum, in more erat Satrapis, Dynastis, aliisque, quos adamabant, urbes certas assignare, unde vectigalia in suos usus exigerent. Sic* Antiylla *uxoribus Regis in calceamentum data. Sic* Lampsacum *datum Themistocli* εις οινον in vinum; Magnesia εις αρτον in panem; Myus εις οψον in opsonium; Percote *et* Palaescepsis εις στρωμνην in vestes.

(61) *Asiae oppidum in primis clarum. A Priapo Bacchi et Veneris filio conditum volunt. Hinc* Πριαπου κτισμα *vocat Demosthenes.*

(62) *Haec urbs ad Maeandri ostia sita est ingenti copia piscium feracissima. Hinc Themistocli in opsonium data.*

(63) *At Plutarchus in foro Magnesiae non Themistoclis statuas, sed sepulchrum ait extitisse.*

(64) multimodis apud plerosque scriptum est : sed nos eumdem potissimum Thucydidem auctorem probamus, qui illum ait Magnesiae morbo mortuum : neque negat, fuisse famam, (65) venenum sua sponte sumsisse, quum, se, quae regi de Graecia opprimenda pollicitus esset, praestare posse, desperaret. Idem, ossa eius clam in Attica ab amicis esse sepulta, quoniam legibus non concederetur, quod proditionis esset damnatus, memoriae prodidit.

(64) Multimodis: *ita edendum curavimus antiquum adverbium apud Turneb. lib. VI. cap. 6. Advers. Sic vetus ille Poëta apud Cic.*

Multimodis sum circumventus morbo, exilio, atque inopia.

(65) *Idest Tauri sanguinem. Cic. in Bruto*: Themistoclem aiunt, cum immolavisset, excepisse sanguinem patera, et, eo epoto, mortuum concidisse.

III. ARISTIDES.

I. Aristides Lysimachi filius Atheniensis aequalis fere fuit Themistocli. Itaque cum eo de principatu contendit; namque (1) obtrectarunt inter se. In his autem cognitum est, quanto (2) antistaret eloquentia (3) innocentiae. Quamquam enim adeo excellebat Aristides abstinentia, ut unus post hominum memoriam; quod quidem nos audierimus, (4) cognomine Ivstvs sit appellatus, tamen a The-

(1) *Contrarias in Republica partes feverunt : Sic Noster in Epamin.* Habuit obtrectatorem Meneclidem quemdam indidem Thebis, adversarium in administranda Republica. *Huiusmodi obtrectationes* civiles contentiones *vocat Paterculus lib. 11. cap. 13.* acerrimi studii in administratione reipublicae dissidia, *Valerius lib. III. cap. 8.*

(2) *Superaret. Hoc vocabulo usus Ennius Ifigen.*
Plebs in hoc regi antistat; licet
Lacrumare plebi, regi honeste non licet.

(3) *Videtur heic Cornelius* innocentiam, *atque* abstinentiam *promiscue usurpasse. Ita et Cicero pro Leg. Manil.* quanta innocentia debeant esse imperatores: *Neque mirum*: est enim omnis abstinentia animi innocentia, *Cic. III. Tusc.*

(4) *Divinum sane cognomen, nec ulli, quod scimus, additum, praeter unum Aristidem. Hinc illud passim in nummis:* ΑΡΙΣΤΙΔΗΣ Ο ΔΙΚΑΙΟΣ.

mistocle (5) collabefactus (6) testula illa exilio decem annorum multatus est. Qui quidem, quum intelligeret, reprimi concitatam multitudinem non posse, cedensque animadverteret quemdam scribentem, ut patria pelleretur, quaesisse ab eo dicitur, quare id faceret, aut quid Aristides commisisset, cur tanta poena dignus duceretur? Cui ille respondit, se (7) ignorare Aristidem; sed sibi non placere, quod tam cupide elaborasset, ut praeter ceteros iustus appellaretur. Hic decem annorum legitimam poenam non pertulit: nam, postquam Xerxes in Graeciam (8) descendit, sexto fere anno, quam erat expulsus, (9) populiscito in patriam restitutus est.

(5) *Etenim in vulgus ediderat Themistocles, Aristidem boni viri speciem prae se ferre, reapse vero cupide regnum affectare.*

(6) Ostracismo, *de quo supra in Milt.*

(7) *Heic* ignorare *est* non nosse. *Apud Plautum Amphitr.* Nisi etiam is quoque ignorabit: *tum saepe apud eumdem*: ignobilis oculis meis.

(8) *Eo vocabulo non temere usus est Cornelius. Nam* descendere in proelium, in forum, in campum, in provinciam *Latini dixere: non quia de superiore loco in inferiorem descendebant, sed de loco tuto in locum discriminis.*

(9) Sunt *populiscita* universae civitatis decreta, ut erant Athenis: *plebiscita* vero, ut Romae obtinebant, quae plebs, rogante plebeio magistratu, constituebat.

II. Interfuit autem pugnae navali apud Salamina, quae facta est prius, quam poena liberaretur. Idem (10) praetor fuit Atheniensium apud Plataeas in praelio, quo (11) Mardonius (12) fusus, barbarorumque exercitus interfectus est. Neque aliud est ullum huius in re militari illustre factum, quam huius imperii memoria: iustitiae vero, et aequitatis, et innocentiae multa. In primis, quod eius aequitate factum est, quum in communi classe esset Graeciae simul cum Pausania, quo duce, Mardonius erat fugatus, ut (13) summa imperii maritimi ab Lacedaemoniis transferretur ad Athenienses. Namque ante id tempus et mari, et terra duces erant Lacedaemonii. Tum autem et (14) intemperantia Pausaniae, et iustitia factum est Aristidis, ut omnes fere civitates Graeciae ad Atheniensium societatem se applicarent; et adversus barbaros hos

(*10*) *Cooptatus tamen extra ordinem fuit summae virtutis ergo.*

(11) Satrapes Regius, natione Medus, regis gener, *in Pausan.*

(*12*) Lapide percussus, *Plut. in Arist. Quem Xerxes in Graecia reliquerat, accepta clade apud Salamina.*

(*13*) *Grece* θαλαττοκρατια.

(*14*) *Saevitia, atque immoderata animi impotentia.*

duces deligerent sibi, quo facilius repellerent, si forte bellum renovare conarentur.

III. Ad classes aedificandas, exercitusque comparandos (15) quantum pecuniae quaeque civitas daret, Aristides delectus est, qui constitueret. Eius arbitrio quadringenta et sexaginta talenta quotannis (16) Delum sunt collata: id enim commune aerarium esse, voluerunt. Quae omnis pecunia postero tempore Athenas traslata est. Hic qua fuerit abstinentia, nullum est certius indicium, quam quod, quum tantis rebus praefuisset, in tanta paupertate decessit, ut, qui (17) efferretur, vix reliquerit. Quo factum est, ut filiae eius publice (18) alerentur, et de communi aera-

(15) *Hanc pecuniae collationem leni nomine συνταξιν potius, quam φορον dixere Graeci.*

(16) *Delos una Cycladum, omnium munitissima, tunc temporis Graeciae emporium, ubi augustum Apollinis templum, in quo credimus Graeciam suos thesauros asservasse; solebant enim veteres publicas pecunias in Deorum templis deponere, ut eorum religione, ac metu maior securitas pararetur.*

(17) Efferre, *sollemne verbum in re funeraria, est domo funus educere. Ita Terent. Andr.* effertur; imus.

(18) *Erat Athenis Prytaneum, penetrale urbis, ubi optime de Republica meriti cives, eorumque filii publice alebantur. Sic dictum quasi πυρ ου ταμιον* tritici promptuarium.

I. Pavsanias (1) Lacedaemonivs magnus homo, sed (2) varius in omni genere vitae fuit: nam ut virtutibus eluxit, sic vitiis est (3) obrutus. Huius illustrissimum est praelium apud Plataeas: namque, illo duce, Mardonius (4) satrapes regius, natione Medus, (5) regis gener, in primis omnium Persarum et manu fortis, et consilii plenus, cum ducentis milibus peditum, quos (6) viritim legerat,

(1) At Suidas s. Βασιλεὺς Λακεδαιμονίων *Rex Lacedaemoniorum; rex tamen nomine, uti omnes Spartae Reges fuerunt, non potestate. Pater autem eius, de quo nulla heic mentio, teste Herodoto, Cleombrotus fuit.*

(2) Per omnia vitae genera errans. Antonius varius ingenio, *Flor.* Assentatoris animus varius, *Cic.*

(3) Vitiis obrui, *est vitiis offundi; patet ex* το virtutibus elucere, *quod contra ponitur.*

(4) Praefectus. Hinc Satrapiae *dictae Persarum praefecturae.* Satrapes *vox sane Persica; qua unus utitur Terentius, Heautont.* Satrapes si fiet amator, nunquam sufferre eius sumptus queat.

(5) Duxerat in matrimonium Mardonius Darii filiam Artozostrem Xerxis sororem. Atqui tunc temporis non Darius, sed Persarum rex erat Xerxes. Itaque heic gener Regis *est sororis maritus; quod ex Sophoclis Oedipo, aliisque Scriptoribus adnotavit Cuiacius Observ. VI. 17.*

(6) Nolim accipias, uti vulgo solet, viritim *per singula capita. Haud enim simile vero est, ducenta peditum millia, tantas copias ita fuisse dele-*

et viginti millibus equitum, haud ita magna manu Graecia fugatus est, eoque ipse dux cecidit praelio. Qua victoria (7) elatus plurima permiscere coepit, et maiora concupiscere. Sed primum in eo est reprehensus, quod ex praeda (8) tripodem aureum Delphis posuisset, (9) epigrammate scripto, in quo erat haec sententia: *Suo ductu barbaros apud Plataeas esse deletos, eiusque victoriae ergo Apollini donum dedisse.* Hos versus Lacedaemonii (10) exsculpserunt, neque aliud scripserunt, quam nomina earum civitatum, quarum auxilio Persae erant victi.

II. Post id praelium eumdem Pausaniam cum (11) classe communi Cyprum,

ctas. Videtur potius illa esse delectus habendi ratio, qua vir virum sibi legerat, quocum in praeliis versabatur; Ita Liv. IX. 39. Cum vir virum legisset.

(7) *In Lysandro:* Hac victoria Lysander elatus. *Caes.* Elati spe celeris victoriae.

(8) Tripodes erant mensae in templo Apollinis Delphici, quibus superpositae Phoebides vaticinabantur. *Servius.*

(9) *Hoc refert Thucydides:*

Ελληνων αρχηγος επει ϛρατον ωλεσε Μηδων
Πανσανιας φοιβω μνημ' ανεϑηκε τοδε.

(10) *Idest eraserunt: novum sane, nec uspiam ab ullo Latinorum, quod sciam, eo sensu usurpatum.*

(11) *Triginta triremibus, Diod.*

atque Hellespontum (12) miserunt, ut ex his regionibus barbarorum praesidia depelleret. Pari felicitate in ea re usus elatius se gerere coepit, maioresque appetere res. Nam quum, (13) Byzantio expugnato, cepisset complures Persarum nobiles, atque in his nonnullos regis propinquos; hos clam Xerxi remisit simulans, ex vinculis publicis effugisse; et cum his Gongylum Eretriensem, qui literas Regi redderet, in quibus haec fuisse scripta, Thucydides memoriae prodidit. *Pausanias dux Spartae, quos Byzantii ceperat, postquam propinquos tuos cognovit, tibi muneri misit; seque tecum affinitate coniungi, cupit. Quare, si tibi videtur, des ei filiam tuam nuptum. Id si feceris, et Spartam, et ceteram Graeciam sub tuam potestatem se, adiuvante te, redacturum, pollicetur. His de rebus si quid geri volueris,*

(12) Dato ei collega Aristide.

(13) De Byzantio duplex memoria: alii a Pausania conditum, alii expugnatum tradidere. Quae sententiae facile conciliari possunt, si ponamus Byzantium a Byzanthe primum fuisse conditum, a Pausania inde dirutum, atque de novo exaedificatum: quae urbs identidem a nonnullis reparata, tandem in augustiorem amplioremque formam a M. Constantino restituta a suo reparatore nomen accepit. Hodie Costantinopoli.

certum hominem ad eum mittas, (14) *face, cum quo colloquatur.* Rex tot hominum salute tam sibi necessariorum magnopere gavisus, confestim cum epistola (15) Artabazum ad Pausaniam mittit, in qua eum collaudat, ac petit, ne cui rei parcat ad ea perficienda, quae pollicetur. Si fecerit, nullius rei a se repulsam laturum. Huius Pausanias voluntate cognita, alacrior ad rem gerendam factus, in suspicionem cecidit Lacedaemoniorum. In quo facto domum revocatus, accusatus capitis, absolvitur: (16) mulctatur tamen pecunia: quam ob caussam ad classem remissus non est.

III. At ille post non multo sua sponte ad exercitum rediit: et ibi non callida, sed dementi ratione cogitata patefecit. Non enim mores patrios solum, sed etiam cultum vestitumque mutavit. Apparatu

(14) Face *pro* fac: *sic* dice *apud Plaut. Curcul. 1. 2. 43.* Age dice; edice *apud Virgil. Æneid. lib. XI.* Tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplis.

(15) *Pharnacis filium. Artabazi nomen summum praefectum significat.*

(16) *Animadverte, Lacedaemoni pecunia mulctatos haud infamia caruisse, quare a demandatis sibi provinciis excedere cogebantur. Haec pecunia* mulctatitia *dicebatur. Liv. X. 23.* Ex mulctatitia pecunia, quam exegerunt pecuariis damnatis, udi facti.

regio utebatur, (17) veste Medica; (18) satellites Medi et Aegyptii sequebantur: epulabatur more Persarum luxoriosius, quam, qui aderant, perpeti possent: (19) aditum petentibus conveniendi non dabat: superbe respondebat, et crudeliter imperabat; Spartam redire nolebat: (20) Golonas, qui locus in agro Troade est, se contulerat: ibi consilia cum patriae, tum sibi inimicia capiebat. Id postquam Lacedaemonii resciverunt, legatos ad eum cum (21) scytala miserunt, in qua more illorum erat scriptum, nisi domum reverteretur, se capitis eum damnaturos. Hoc nuntio commotus, sperans, se etiam pecunia et potentia instans periculum posse depellere, domum rediit. Huc ut venit,

(17) *Medica vestis erat perlucida, purpurea, sericoque contexta.*

(18) *Qui* Δορυφοροι, *et* Μηλοφοροι *audiebant, quod et hastas, et aurea mala hastis adfixa gestarent; dicti quoque* Σωματοφυλακες corporis custodes.

(19) *Ita de Rege Hyeronimo Livius XXIV. 5.* Superbae aures, contumeliosa dicta, rari aditus non alienis modo, sed tutoribus etiam.

(20) *Videtur id loci Collis ille amoenissimus esse apud Simoenta* Καλλικολωνη *ab Homero dictus.*

(21) Scytala Laconica *genus erat obscurarum literarum, quibus in revocandis maxime ducibus utebantur Lacones. Hinc apud Tullium in quadam ad Attic. ep.* Scytalae Laconicae, *litterae scilicet, uti interpretantur, obscurae, atque breves.*

ab (22) Ephoris in vincula publica coniectus est: licet enim legibus eorum cuivis Ephoro hoc facere regi. Hinc tamen se expedivit: neque eo magis carebat suspicione; nam opinio manebat, eum cum rege habere societatem. Est genus quoddam hominum, quod (23) *Helotes* vocatur, quorum magna multitudo agros Lacedaemoniorum colit, servorumque munere fungitur. Hos quoque sollicitare spe libertatis existimabatur. Sed, quod harum rerum nullum erat apertum crimen, quo argui posset, non putabant, de tali tamque claro viro suspicionibus oportere iudicari: sed exspectandum, dum se ipsa res aperiret.

IV. Interim Argilius quidam adolescentulus, quem puerum Pausanias dilexerat, quum epistolam ab eo ad Artabazum accepisset, eique in suspicionem venisset, aliquid in ea de se esse scriptum, quod nemo eorum rediisset, qui super tali caussa eodem missi erant; vincula epistolae (24)

(22) *Qui Ephori Spartae fuerint, diximus in Themist.*

(23) *Graeci* Ειλωτες, *servi erant publici Lacedaemoniorum agris exarandis excolendisque addicti, quibus ius erat in Spartanam civitatem adscribi. His similes apud Thessalos* Penestae *erant.*

(24) *Thucyd.* Λυει τας επιστολας, dissolvit vincula epistolae. *Hoc fere modo Curtius.* Parmenion

laxavit, signoque detracto, cognovit, si pertulisset, sibi esse pereundum. Erant in eadem epistola, quae ad ea pertinebant, quae inter regem Pausaniamque convenerant. Has ille literas Ephoris tradidit. Non est praetereunda gravitas Lacedaemoniorum hoc loco. Nam ne huius quidem indicio impulsi sunt, ut Pausaniam comprehenderent: neque prius vim adhibendam putaverunt. quam se ipse (25) indicasset. Itaque huic indici, quid fieri vellent, praeceperunt. Fanum Neptuni est Taenari, quod violari nefas putant Graeci. Eo ille index confugit: in (26) ara consedit. Hanc iuxta (27) locum fecerunt sub terra, ex quo posset audiri, si quis quid loqueretur cum Argilio. Huc ex Ephoris quidam descenderunt. Pausanias, ut audivit, Argilium confugisse in aram, pertubatus

vinculum epistolae solvens, quidnam rex ageret, requirebat. *Sane solebant Graeci vinculis, ut plurimum lineis, epistolas colligare.*

(25) Ulpianus lib. 1. ad E. §. de V. S. Indicasse est detulisse, arguisse, accusasse, et convicisse

(26) *Supplicum erat ad vim propellendam ad aras statuasque Deorum confugere. Hinc ille servulus apud Plautum:*

Ego interim hanc aram occupabo.

(27) Cubiculum ad cuniculi formam humi excavatum; dupliciq. tegumento conclusum, quo facilius auscultari posset.

eo venit; quem quum supplicem Dei videret in ara sedentem, quaerit, caussae quid sit tam repentino consilio. Huic ille, quid ex literis comperisset, aperit. Tanto magis Pausanias perturbatus orare coepit, ne enuntiaret; nec se meritum de illo optime proderet. Quod si eam veniam sibi dedisset, tantisque implicitum rebus sublevasset, magno ei praemio futurum.

V. His rebus Ephori cognitis, satius putaverunt, in urbe eum comprehendi. Quo quum essent profecti, et Pausanias, placato Argilio, ut putabat, Lacedaemonem reverteretur; in itinere, quum iam in eo esset, ut comprehenderetur, e vultu cuiusdam Ephori, qui eum admonere cupiebat, insidias sibi fieri, intellexit. Itaque paucis ante gradibus, quam qui sequebantur, in aedem Minervae, quae (28) *Chalcioecus* vocatur, confugit. Hinc ne exire posset, statim Ephori valvas eius aedis obstruxerunt, tectumque sunt demoliti,

(28) *In vetustissimis quibusdam Goltzii nummis ea Minerva* ΚΑΛΚΑΣ *appellatur. Extant et alia his notulis excusa numismata:* ΑΘΗ. ΧΑΛΚ. *Ex Suida autem habemus, id cognominis fuisse additum vel ex aede, quam incolebat, aere contexta, vel a Chalcidiensibus Eubaeae exulibus exstructa.*

quo facilius (29) sub dio interiret. (30) Dicitur, eo tempore matrem Pausaniae vixisse; eamque iam magno natu, postquam de scelere filii comperit, in primis, ad filium claudendum, lapidem ad introitum aedis attulisse. Sic Pausanias magnam belli gloriam turpi morte maculavit. Hic quum semianimis de templo elatus esset, confestim animam efflavit. Cuius mortui corpus, quum (31) eodem nonnulli dicerent inferri oportere, quo hi, qui ad supplicium essent dati, displicuit pluribus: et procul ab eo loco infoderunt, in quo erat mortuus. Inde posterius Dei Delphici (32) responso erutus, atque eodem loco sepultus, ubi (33) vitam finierat.

(29) *Idest sub caelo: Latini dixere quoque* sub divo, sub Iove. *Horat.* sub Iove frigido venator.

(30) *Hoc factum Patri eius adscribit Plutarchus.*

(31) *Hunc locum extra Urbem Lacones* καιάδαν *vocabant:* sepultam sepulturam *Cic.*

(32) *Lacedaemoniis consulentibus. Fertur enim caussa violatae religionis iratus respondisse: duo Pausaniae corpora pro uno Minervae Chalcioeco reddi oportere. Quod responsum cum, quo valeret, nemo intelligeret, aiunt, nonnullos fuisse interpretatos, ut pro uno Pausania necato, duae statuae erigi excitarique deberent.*

(33) *Alii posuerat. At* finire vitam, spiritum, animam, *Ovidius, Seneca Suet., Plin. dixerunt; quin absolute* finire *pro* vitam deponere *scribit Tacit.*

V. CIMON.

I. Cimon Miltiadis Filius Atheniensis (1) duro admodum initio usus est adolescentiae. Nam, quum pater eius (2) litem aestimatam populo solvere non potuisset, ob eamque caussam in vinculis publicis decessisset; Cimon eadem custodia tenebatur, neque legibus Atheniensium emitti poterat; nisi pecuniam, qua pater mulctatus esset, solvisset. (3) Habebat autem in matrimonio sororem suam germanam, nomine Elpinicem, non magis amore, quam patrio more ductus: nam Atheniensibus licet eodem patre natas uxores ducere. Huius coniugii cupidus Callias quidam non tam generosus, quam (4) pecu-

(1) *Scilicet difficili, propter poenam, quam ipse puer mortui patris loco ex lege subierat. At nonnulli* durum *dissolutum interpretati sunt; quod* incunabula eius stultitiae plena *tradit Valerius lib. VI. c. 9.*

(2) *Quinquaginta talentis, uti supra in Miltiade.* Litem aestimatam *Graeci* τίμημα *vocant.*

(3) Habere *nuptiale verbum. Terent. Adelph. IV. 4.* Valeas, habeas illam, quae placet. *Ad quem locum Donatus :* Haberi uxor dicitur.

(4) *Qui ob ingentem pecuniae vim ex Atheniensium fodinis sibi comparatam* λακκόπλουτος *Athenis vulgo appellabatur. Fuit Archon Athenis Olym. CX. an. 11.*

niosus, qui magnas pecunias ex metallis fecerat, egit cum Cimone, ut eam sibi uxorem daret: id si impetrasset, se pro illo pecuniam soluturum. Is quum talem (5) conditionem aspernaretur; Elpinice negavit, se passuram, Miltiadis progeniem in vinculis publicis interire: quoniamque prohibere posset; se Calliae nupturam, si ea, quae polliceretur, praestitisset.

II. Tali modo custodia liberatus Cimon celeriter ad principatum pervenit. (6) Habebat enim satis eloquentiae, summam liberalitatem, magnam prudentiam cum (7) iuris civilis, tum rei militaris, quod cum patre a puero in exercitibus fuerat versatus. Itaque hic et populum urbanum in sua tenuit potestate, et apud exercitum plurimum valuit auctoritate. Primum imperator apud flumen (8) Strymona magnas copias Thracum fugavit: oppidum (9) Am-

(5) *Proprium sane et elegans, cum de nuptiis sermo sit, vocabulum* conditio. *Notum profecto sollemne illud in renuntiandis repudiis:* conditione tua non utor.

(6) *Enimvero Cimonem librum* de curandis equis *doctum sane conscripsisse tradit Suidas.*

(7) *Nempe Atheniensis.*

(8) Strymon *Thraciae fluvius:* nivosus *Ovid.*

(9) *Urbs Thraciae: antea* ἐννέα ὁδοὶ novem viae *dicebatur; dein Amphipolis dicta; quod utrinque a Strimone allueretur. Hodie* Crisopoli.

phipolim constituit, eoque decem millia Atheniensium in coloniam misit. Idem iterum apud (10) Mycalen Cypriorum et Phoenicum ducentarum navium classem devictam cepit; eodemque die pari fortuna in terra usus est. Namque, hostium navibus captis, statim ex classe copias suas eduxit, barbarorum uno consursu maximam vim prostravit. Qua victoria (11) magna praeda potitus, quum domum reverteretur, quod iam nonnullae insulae propter acerbitatem imperii defecerant, bene (12) animatas confirmavit, alienatas ad officium redire coëgit. (13) Scyrum, quam eo tempore Dolopes incolebant, (14) quod contumacius se gesserat, (15) va-

(10) *Hoc praelium describunt Diodorus Siculus, Plutarchus; memorant Plato, Frontinus, Mela; sed omnes ad Eurymedontem flumen pugnatum scribunt, (licet non omnes uno modo) ad Mycalen nemo.*

(11) *Tercentis triremibus, quadraginta navibus, viginti millibus hominum captis.*

(12) *Cic. ep.* Sciebam socios infirme animatos esse. *Noster autem* bene animatas alienatis *opposuit.*

(13) *Scyrus Cyladum extima, prope Eubaeam.*

(14) *Imperium Atheniensium detrectaverat. Est enim* contumacia *quaedam arrogantia, atque instantis imperii, defectioni proxima contemptio. Hinc apud Iustinum laesae Maiestatis crimen* contumacia. *Et sic apud Tacit.* Contumacia adversus principem.

(15) *Devictas regiones vacuefactas relinquere*

coefecit: sessores veteres urbe insulaque eiecit, agros civibus divisit. Thasios (16) opulentia fretos suo adventu fregit. His ex (17) manubiis arx Athenarum, qua ad meridiem vergit, est ornata.

III. Quibus rebus quum unus in civitate maxime floreret, incidit in eandem invidiam, quam pater suus, ceterique Atheniensium principes: nam testarum suffragiis, quod illi (18) *ostracismum* vocant, decem annorum exilio mulctatus est. Cuius facti celerius Athenienses, quam ipsum poenituit. Nam, quum ille forti animo invidiae ingratorum civium cessisset, bellumque Lacedaemonii Atheniensibus indixissent; confestim notae eius virtutis desiderium consecutum est. Itaque post annum quintum, quam expulsus erat, in patriam (19) revocatus est. Ille, quod (20) hospitio Lacedaemoniorum ute-

poena erat priscis temporibus in victos constituta, qua incolae omnes vel sub corona venibant, vel in alias sedes traiiciebantur.

(16) *Thasii, Plutarcho teste, marmorum copia, argentique fodinis ditissimi fuere.*

(17) *Marcellus* Manubias, *ait*, a Praeda hoc distare veteres existimaverunt, ut praeda sint corpora ipsa rerum, quae capiuntur: Manubiae vero pecuniae ex praeda vendita redactae.

(18) *De* Ostracismo *videsis in Themistocle.*

(19) *Decreto Periclis.*

(20) *Pro quo hospitio Lacedaemoniorum par-*

batur, satius existimans contendere Lacedaemonem, sua sponte est profectus, pacemque inter duas potentissimas civitates conciliavit. Post, neque ita multo Cyprum cum ducentis navibus imperator missus, quum eius maiorem partem insulae devicisset, in morbum implicitus in oppido (21) Citio est mortuus.

IV. Hunc Athenienses non solum in bello, sed in pace diu desideraverunt. Fuit enim tanta liberalitate, quum compluribus locis praedia hortosque haberet, ut nunquam eis custodem imposuerit fructus servandi gratia, ne quis impediretur, quo minus eius rebus, quibus quisque vellet, frueretur. Semper eum (22) pedissequi cum nummis sunt secuti, ut, si quis opis eius indigeret, haberet, quod statim daret, ne differendo videretur negare. Saepe, quum aliquem offensum fortuna videret minus (23) bene vestitum, suum amiculum dedit. Quotidie sic coena ei coquebatur, ut, quoscumque (24) convoca-

tibus Cimon favere vulgo existimabatur. Hoc λακωνίζειν Graeci dicunt.

(21) Citium *urbs Cypri, in qua natus est princeps ille Stoicorum Zeno.*

(22) *De eo servorum genere vide Pignorium.*

(23) *Theopompus* κακως male vestitum; *Plutarchus* ενδεως parum copiose.

(24) *Savara, Schottus* invocatos *legunt. Haud*

tos vidisset in foro, omnes devocaret, quod facere nullum diem praetermittebat. Nulli fides eius, nulli opera, nulli res familiaris defuit: multos locupletavit: complures pauperes mortuos, qui, unde efferrentur, non reliquissent, suo sumptu extulit. Sic se gerendo, minime est mirandum, si et vita eius fuit secura, et mors acerba.

sane improbanda lectio. Est autem invocatus *non invitatus. Terent. in Eununcho* ; invocato ut sit locus semper.

VI. LYSANDER.

I. (1) LYSANDER LACEDAEMONIUS magnam reliquit sui famam magis felicitate, quam virtute partam. Athenienses enim in Peloponnesios sexto et vicesimo anno bellum gerentes (2) confecisse, apparet. Id qua ratione consecutus sit, latet. Non enim virtute sui exercitus, sed (3) immodestia factum est adversariorum, qui, quod dicto audientes imperatoribus suis non erant, dispalati in agris, (4) relictis navibus, in hostium venerunt potestatem. Quo facto, Athenien-

(1) *Aristocleti filius, ex genere Eraclidarum, minime generosus* Mothacem *scribit fuisse Theopompus apud Athen. lib. 6. Erant vero Spartae* Mothaces *ingenui quidam bonae spei adolescentes* (*licet alii aliter*) *qui ad praeclara obeunda munia instituebatur.*

(2) *Ordo est :* Apparet enim, Lysandrum confecisse Athenienses bellum gerentes. *Est vero conficere penitus absumere.* Proprie (*inquit ad Terentii Eunuchum Donatus*) hoc verbum convenit gladiatoribus iis, qui gravissimis vulneribus occubuerunt. *Hinc apud Suetonium* bestiarum confectores.

(3) *Effraenata militum licentia.*

(4) *Huc spectat numisma illud, quod in fronte caput Lysandri habet hoc titulo* ΛΥΣΑΝΔΡΟΥ ΛΑΚΩΝΟΣ : *postica vero parte Victoria currui marinis equis per mare tracto, insistens illis verbis:* ΝΙΚΗ.

ses se Lacedaemoniis dediderunt. Hac victoria Lysander elatus, quum antea semper factiosus, audaxque fuisset, sic sibi indulsit, ut eius opera in maximum odium Graeciae Lacedaemonii pervenerint. Nam quum hanc caussam Lacedaemonii dictitassent (5) sibi esse belli; ut Atheniensium impotentem dominationem refringerent; postquam apud (6) Aegos flumen Lysander classis hostium est potitus, nihil aliud molitus est, quam ut (7) omnes civitates in sua teneret potestate, quum, id se Lacedaemoniorum caussa facere, simularet. Namque undique, qui Atheniensium rebus studuissent, eiectis, (8) decem delegerat in unaquaque civitate, quibus summum imperium potestatemque omnium rerum committeret. Horum in numerum nemo admittebatur, nisi, qui aut eius hospitio contineretur, aut, se illius fore proprium, fide confirmaret.

II. Ita decemvirali potestate in omni-

(5) *Editio Longoliana:* sibi esse bellum.

(6) *Pompon: Mela lib. II. cap. 21.* Flumen AEgos naufragio classis Atticae insigne.

(7) *Praeter unos Samios.*

(8) *Hos magistratus a Lysandro ubique institutos* δεκαδαρχιας *appellant Graeci. Athenis autem triginta praefecisse e Plutarcho constat: qui postea Athenas servitute oppresserunt, et ad tyrannidem usque saevierunt.*

bus urbibus constituta, ipsius nutu omnia gerebantur. Cuius de (9) crudelitate ac perfidia satis est unam rem exempli gratia proferre, ne de eodem plura enumerando defatigemus lectores. Victor ex Asia quum reverteretur, Thasumque divertisset, quod ea civitas praecipua fide fuerat erga Athenienses; proinde ac si iidem firmissimi solerent esse amici, qui constantes fuissent inimici, eam pervertere concupivit. Vidit autem, nisi in eo occultasset voluntatem, futurum, ut Thasii dilaberentur, consulerentque rebus suis *** (10).

(9) *Quippe edicere solebat, ubi leonina pellis non proficeret, vulpinam esse assumendam. Huic Lysandro Syllam comparat Plutarchus, in cuius animo una cum vulpe leonem latitare dicebat Carbo.*

(10) *Hujusce loci lacunam explet Polinaeus stratag. I. Erat apud Thasios templum Herculis, quod summa ipsi caeremonia colebant. Huc convocatis civibus insidiosae humanitatis plenissima oratione imposuit: veniam se omnibus dare aiebat ante actorum: consternatione, et tempore facile excusari, quae in isto rerum transitu accidissent. Igitur frustra timere quemquam, aut latere: accederent modo, bonamque de eo spem omnes caperent, qui parcere omnibus constituisset. Haec se, teste Deo ipsorum patrio, polliceri, ad cuius templum et numen essent iussi convenire. Talia tam accurata simulatione asseveranti creditum est. Prodiere ex latebris, qui Atheniensis Reipublicae studio graviora extimuerant. Quos ille post paucos*

III. Itaque decemviralem suam potestatem sui ab illo constitutam sustulerunt. Quo dolore incensus iniit consilia reges Lacedaemoniorum tollere. Sed sentiebat, id se sine ope deorum facere non posse, quod Lacedaemonii omnia ad oracula (11) referre consueverant. Primum itaque Delphos corrumpere est conatus. Quum id non potuisset, (12) Dodonam adortus est. Hinc quoque repulsus dixit, se vota suscepisse, quae Iovi (13) Hammoni solveret, existimans, se (14) Afros facilius corrupturum. Hac spe quum profectus esset in Africam, multum eum (15) antistites Iovis fefellerunt: nam non solum corrumpi non potuerunt, sed etiam legatos La-

dies nihil amplius suspicantes, salutisque penitus securos adortus, omnes interfecit.

(11) Proprium atque ad id rei aptum verbum referre. Cic. l. 1. de divinat. Sed et de rebus obscuris, et incertis ad Apollinem censeo referendum.

(12) Idest Dodonaei Iovis sacerdotes. Est vero Dodona urbs Chaoniae in Epiro, Iovi sacra, ubi templum, et oraculum vetustissimum.

(13) Hammon *Iupiter, non* Ammon. *Quod pluribus rationibus demonstrat ad suum Curtium doctissimus Freinshemius.*

(14) Quippe ingenio subdolos, fraudique creandae natos. Hinc Nonius vafrum *docet ab Afris quasi valde Afrum dici. De afro Hannibale Livius:* Fraus plusquam Punica.

(15) Sacerdotum Principes.

cedaemona miserunt, qui Lysandrum accusarent, quod sacerdotes fani corrumpere conatus esset. Accusatus hoc crimine, iudicumque absolutus sententiis, Orchomeniis missus subsidio occisus est a Thebanis apud (16) Haliartum. Quam vere de eo foret iudicatum, oratio indicio fuit, quae post mortem in domo eius reperta est, in qua suadet Lacedaemoniis, ut, regia potestate dissoluta, ex omnibus dux deligatur ad bellum gerendum, sed ita scripta, ut deorum videretur congruere sententiae, quam ille, se habiturum, pecunia fidens non dubitabat. Hanc ei scripsisse (17) Cleon Halicarnasseus dicitur.

IV. Atque hoc loco non est praetereundum factum (18) Pharnabazi satrapis regii. Nam quum Lysander praefectus classis in bello multa crudeliter, avareque fecisset, deque his rebus suspicaretur ad cives suos esse perlatum, petiit

(16) Haliartus *Baeotiae civitas ad flumen Permessum, prope Plataeas.*

(17) *Mos erat in Graecia, ut Oratores et Sophistae aliis orationes scriptitarent. Hinc* λογογραφοι *dicti, quae postea vox cum re in contemptum adducta.*

(18) *Fuit hic Cretensis: Pharnabazi filius, ante Darii, post Artaxersis satrapes, qui Alcibiadem interficiendum curavit.*

a Pharnabazo, ut ad Ephoros sibi testimonium daret, quanta (19) sanctitate bellum gessisset, sociosque tractasset, deque ea re accurate scriberet; magnam enim eius auctoritatem in ea re futuram. Huic ille liberaliter pollicetur: (20) librum gravem multis verbis conscripsit, in quo summis eum fert laudibus. Quem quum legisset, probassetque; dum obsignatur, alterum pari magnitudine, ut discerni non posset, signatum subiecit, in quo accuratissime eius avaritiam perfidiamque accusarat. Hinc Lysander domum quum rediisset, postquam de suis rebus gestis apud maximum magistratum, quae voluerat, dixerat; testimonii loco librum a Pharnabazo datum tradidit. Hunc, submoto Lysandro. quum Ephori (21) cognossent, ipsi legendum dederunt. Ita ille imprudens ipse suus fuit accusator.

(19) *Iustitia*, *abstinentia*. *Hinc* sanctitas et sanctae manus *apud Valer. Max.*

(20) Grandem *Ultraiectinus Codex*. Επιςολην *vocat Plutarchus; prolixam sane, voluminis instar.*

(21) Cognoscere, *idest* legere. *In Pausan.* Vincula epistolae laxavit, signoque detracto, cognovit. *Et in Datam*: Talibus ille literis cognitis.

VII. ALCIBIADES.

I. ALCIBIADES CLINIAE FILIUS ATHENIENSIS. In hoc natura, quid efficere posset, videtur experta. Constat enim inter omnes, qui de eo memoriae prodiderunt, nihil eo fuisse (1) excellentius vel in vitiis, vel in virtutibus. Natus in amplissima civitate, summo genere, omnium aetatis suae multo (2) formosissimus, ad omnes res aptus, consiliique plenus. Namque imperator fuit summus et mari et terra; disertus, ut in primis dicendo valeret: quod tanta erat (3) commendatio oris atque orationis, ut nemo ei dicendo posset resistere. Dives, quum tempus posceret, laboriosus, patiens, liberalis, splendidus non minus in vita, quam victu: affabilis, blandus, temporibus callidissime inserviens. Idem, simul ac se (4) remise-

(1) Excellere, *ut eo loci Nepos: in malum quoque partem adhibet Tullius lib. 1. de* Leg. Eos, qui singulis vitiis excellunt, aut etiam pluribus, miseros esse dicimus.

(2) *Hinc apud Graecos proverbii loco μορφη Αλκιβιαδου pro praestantissima forma.*

(3) *Dignitas oris, forma Principe digna; quam* decorem oris *vocat in Tito Tacitus, Hist. III. c. 1.*

(4) *A negotio in otium se converterat. Hinc* remissiones *apud Tacitum in Vit. Agric.* tempora curarum, remissionumque divisa.

rat, nec caussa suberat, quare animi laborem perferret, luxuriosus, dissolutus, libidinosus, intemperans reperiebatur: ut omnes admirarentur, in uno homine tantam inesse dissimilitudinem, tamque diversam naturam.

II. Educatus est in domo Periclis ((5) privignus enim eius fuisse dicitur), eruditus a (6) Socrate. Socerum habuit Hipponicum omnium Graecae linguae eloquentia ditissimum: ut si ipse fingere vellet, neque plura bona reminisci, neque maiora posset consequi, quam vel fortuna, vel natura tribuerat. Fuit ineunte adolescentia, uti modo diximus, edoctus a Socrate. (7) Qui cum persuasisset, quod accepimus, eum nihil hominis esse, nec quidquam inter Alcibiadem summo loco natum, et quemvis baiulum interesse,

(5) *At sororis Periclis filium fuisse tradunt Diodorus et Suidas. His adde Gellium lib.XV. cap. 17.* Cum apud avunculum Periclem puer artibus ac disciplinis liberalibus erudiretur.

(6) *Qui omnium eruditorum testimonio, totiusque iudicio Graeciae, cum prudentia, acumine, venustate, tum eloquentia, varietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps.*

(7) *Eo loci nonnulla verba, quippe quae turpicula erant, expunximus, atque lacunosus ne extaret locus, historiola quadam a Tullii Tusculanarum libro tertio excerpta implendum curavimus.*

ipse dicitur illacrymasse, eumque multis verbis rogavisse, ut sibi virtutem traderet, turpitudinemque depelleret. Postea vero quam robustior est factus, odiosa multa delicate, iocoseque fecit: quae referremus, nisi maiora potioraque haberemus.

III. Bello Peloponnesiaco huius consilio, atque auctoritate Athenienses bellum Syracusis indixerunt: ad quod gerendum ipse dux delectus est. Duo praeterea (8) collegae dati, Nicias et Lamachus. Id quum appararetur, prius quam classis exiret, accidit, ut una nocte omnes (9) Hermae, qui in oppido erant Athenis, deiicerentur, praeter unum, qui ante ianuam (10) Andocidis erat. Itaque ille postea Mercu-

(8) Collegae, qui una lecti sunt. *Varro de L. L. Pari erant potestate. Porro imperator nonnunquam unus summam imperii occupabat, vel, quod saepius fiebat, collegas habebat, ut affectandae potestatis cupiditas, collegis additis, quodammodo cohiberetur.*

(9) *Hermae erant Mercurii statuae, sine manibus, quadratae, et ad cubi figuram conformatae; quae in vestibulis aedium, vel publicis viis excitari solebant. Hos summa cum religione colebant veteres.*

(10) *Hic ille Andocides, quem, quum de Hermis excisis truncatisque in suspicionem venisset, in vincula publica coniectum fuisse, scribit in Alcib. Plutarchus.*

rius Andocidis vocitatus est. Hoc quum appareret non sine magna multorum consensione esse factum, quod non ad privatam, sed ad publicam rem pertineret; magnus multitudini timor est iniectus, ne qua repentina vis in civitate existeret, quae libertatem opprimeret populi. Hoc maxime convenire in Alcibiadem videbatur, quod et (11) potentior, et maior, quam privatus, existimabatur. Multos enim liberalitate devinxerat, plures etiam (12) opera forensi suos reddiderat. Quare fiebat, ut omnium oculos, quotiescumque in publicum prodisset, ad se converteret; neque ei par quisquam in civitate poneretur. Itaque non solum spem in eo habebant maximam, sed etiam timorem, quod et obesse plurimum, et prodesse poterat. Aspergebatur etiam infamia, quod in domo sua facere (13) mysteria dicebatur: quod nefas erat more Atheniensium, idque non ad religionem, sed ad coniurationem pertinere, existimabatur.

(11) *Hinc Alcibiadem leoni comparat in Ranis Aristophanes, qui illum inter pecudes domi tenere haud tutum putabat.*

(12) Opella forensis. *Horat. epist. 7. lib. 1.*

(13) *Mysteria sunt Cereris arcana sacra. Hinc Eleusinae Cereris templum propter arcana sacrorum* mysticum *vocat Strabo.*

IV. Hoc crimine in (14) contentionem ab inimicis compellabatur. Sed instabat tempus ad bellum proficiscendi. Id ille intuens, neque ignorans civium suorum consuetudinem, postulabat, ut, si quid de se agi vellent, potius de praesenti quaestio haberetur, quam absens (15) invidiae crimine accusaretur. Inimici vero eius quiescendum in praesenti, quia, nocere se ei non posse, intelligebant, et illud tempus exspectandum, decreverunt, quo exisset, ut sic absentem aggrederentur: itaque fecerunt. Nam postquam, in Siciliam eum pervenisse, crediderunt, absentem, quod sacra violasset, reum fecerunt. Qua de re quum ei nuntius a magistratu in Siciliam missus esset, ut domum ad caussam dicendam rediret, essetque in magna spe provinciae bene administrandae; non parere noluit, et in (16) triremem, quae ad eum deportandum erat

(14) In ius ad caussam dicendam adducebatur.

(15) Perinde ac si nullo alio crimine in contentionem compellaretur, quam quod invidia laboraret.

(16) Salaminia navi Alcibiadem deportatum fuisse, tradit Scholiastes in Aves Aristoph. Habebant autem Athenienses duas in promptu naves: Σαλαμινία, et Πάραλος dictae fuere: quarum altera ad reducendos eos, qui in ius vocati erant, altera ad maxime asportanda sacra, utebantur.

missa, ascendit: ac (17) Thurios in Italiam pervectus, multa secum reputans de immoderata civium suorum licentia, crudelitateque erga nobiles, utilissimum ratus impendentem evitare tempestatem; clam se a custodibus subduxit, et inde primum (18) Elidem, deinde (19) Thebas venit. Postquam autem se capitis damnatum, bonis publicatis, audivit, et, id quod usu venerat, (20) Eumolpidas sacerdotes a populo coactos, ut se (21) devoverent, eiusque devotionis quo testatior esset memoria, exemplum in (22) pila lapidea incisum esse positum in publico, Lacedaemonem demigravit. Ibi, ut ipse praedica-

(17) *Thurii civitas Italiae, ubi antea Sybaris erat.*

(18) *Elis Peloponnesi regio.*

(19) *Boeotiae oppidum.*

(20) *Amplissimum Athenis Eumolpidarum collegium fuit: quorum princeps munus fuit cum imprudentes religionis initiare, tum, si quis in illa augusta mysteria quoquo modo peccasset, devovere.*

(21) Devovere *est diras imprecari: hinc* vota *pro diris apud Virgilium. Latini quoque* obsecrare *dixerunt.*

(22) *Solebant apud Graecos in damnatos pilae excitari, in quibus non devotiones modo, sed proscriptiones aliaeque mulctae exsculpebantur. Itaque στηλίτης infamia publice notatus, et στηλιτευθῆναι dicebantur, quorum bona erant publicata.*

re (23) consueverat, non adversus patriam, sed inimicos suos bellum gessit; quod iidem hostes essent civitati. Nam quum intelligerent, se plurimum prodesse posse reipublicae, ex ea eiecisse, plusque irae suae, quam utilitati communi paruisse. Itaque huius consilio Lacedaemonii cum Persarum rege amicitiam fecerunt: deinde (24) Deceliam in Attica munierunt, praesidioque perpetuo ibi posito, in obsidione Athenas tenuerunt. Eiusdem opera Ioniam a societate averterunt Atheniensium: quo facto, multo superiores bello esse coeperunt.

V. Neque vero his rebus tam amici Alcibiadi sunt facti, quam timore ab eo alienati. Nam, quum acerrimi viri praestantem prudentiam in omnibus rebus cognoscerent, pertimuerunt, ne caritate patriae ductus aliquando ab ipsis desciscerct, et cum suis in gratiam rediret. Itaque tempus eius interficiundi quaerere instituerunt. Id Alcibiadi diutius celari non potuit. Erat enim ea sagacitate, ut decipi non posset, praesertim quum animum attendisset ad cavendum. Itaque

(23) *Extat hac de re eius ad populum oratio apud Thucydidem.*

(24) *Oppidum, Atticae propugnaculum, maximeque pecuniis, quae Atheniensibus ex metallis redibant, intercipiendis opportunissimum.*

ad Tissaphernem praefectum regis Darii se contulit. Cuius quum in intimam amicitiam (25) pervenisset, et Atheniensium, male gestis in Sicilia rebus, opes (26) senescere, contra Lacedaemoniorum crescere videret; initio cum Pisandro praetore, qui apud Samum exercitum habebat, per internuncios colloquitur, et de reditu suo facit mentionem. Erat enim eodem, quo Alcibiades, sensu, populi potentiae non amicus, et optimatum fautor. Ab hoc destitutus, primum per Thrasybulum Lyci filium ab exercitu recipitur, praetorque fit apud Samum. Post, suffragante Theramene, populiscito restituitur, parique absens imperio praeficitur simul cum Thrasybulo et Theramene. Horum in imperio tanta commutatio rerum facta est, ut Lacedaemonii, qui paullo ante victores viguerant, perterriti pacem (27) peterent. Victi enim erant quinque praeliis terrestribus, tribus navalibus, in quibus ducentas naves triremes amiserant, quae captae in hostium venerant potestatem.

(25) *Propter morum similitudinem.*

(26) *Debilitari. Liv. lib. XXXV.* Ut cunctando senescerent consilia.

(27) *Pugna scilicet navali ad Cyzicum pugnata, in qua Mandarus Lacedaemoniorum Legatus ab Alcibiade interfectus est.*

Alcibiades simul cum collegis receperat Ioniam, Hellespontum, multas praeterea urbes Graecas, quae in ora sitae sunt Asiae; quarum expugnarant complures, in his Byzantium. Neque minus multas consilio ad amicitiam adiunxerant, quod in captos clementia fuerant usi. Ita praeda onusti, locupletato exercitu, maximis rebus gestis, Athenas venerunt.

VI. His quum obviam universa civitas in Piraeeum descendisset, tanta fuit omnium exspectatio visendi Alcibiadis, ut ad eius triremem vulgus conflueret, perinde ac si solus advenisset. Sic enim populo erat persuasum, et adversas superiores, et praesentes secundas res accidisse eius opera. Itaque et Siciliae (28) amissum, et Lacedaemoniorum victorias culpae suae tribuebant, quod talem virum civitate expulissent. Neque id sine caussa arbitrari videbantur. Nam postquam exercitui praeesse coeperat, neque terra, neque mari hostes pares esse potuerant. Hic ut navi egressus est, quamquam Theramenes et Thrasybulus eisdem rebus praefuerant, simulque venerant in Piraeeum; tamen illum unum omnes pro-

(28) *Pro amissione. Ita apud Lucretium:* Omissum res nulla moratur, *pro* omissione. *Talia sunt apud Tullium illa:* indicatus, comperendinatus, *etc.*

sequebantur, et (id quod nunquam antea usuvenerat, nisi Olympiae victoribus) coronis aureis aeneisque vulgo donabatur, Ille lacrymans talem benevolentiam civium suorum accipiebat reminiscens pristini temporis acerbitatem. Postquam Astu venit, concione advocata, sic verba fecit, ut nemo tam ferus fuerit, quin eius casum lacrymarit, inimicumque his se ostenderit, quorum opera patria pulsus fuerat, perinde ac si alius populus, non ille ipse, qui tum flebat, eum (29) sacrilegii damnasset. Restituta ergo huic sunt publice bona: iidemque illi Eumolpidae Sacerdotes rursus (30) resecrare sunt coacti, qui eum devoverant; pilaeque illae, in quibus devotio fuerat scripta, in mare praecipitatae.

VII. Haec Alcibiadi laetitia non nimis fuit diuturna. Nam, quum ei omnes essent honores decreti, totaque respublica domi bellique tradita, ut unius arbitrio

(29) *Animadverte*, sacrilegos, *non qui sacra modo legerint, sed qui quoquo modo violarint, a Latinis dictos. Tibullus*, *L. III. Eleg. 5.*

Nec nos sacrilegos templis admovimus ignes;
Nec cor sollicitant facta nefanda meum.

(30) Resecrare, *idest*, Resolvere religione. Utique, *inquit Festus*, quum reus populum comitiis oraverat per Deos, ut eo periculo liberaretur, iubebat magistratus eum resecrare.

gereretur; et ipse postulasset, ut duo sibi collegae darentur, Thrasybulus et Adimantus, neque id negatum esset; (31) classe in Asiam profectus, quod apud (32) Cymen minus ex sententia rem gesserat, in invidiam recidit. Nihil enim eum non efficere posse, ducebant. Ex quo fiebat, ut omnia minus prospere gesta eius culpae tribuerent, quum, eum aut negligenter, aut malitiose fecisse, loquerentur, sicut accidit. Nam, corruptum a rege capere Cymen noluisse, arguebant. Itaque huic maxime putamus malo fuisse nimiam opinionem ingenii atque virtutis. Timebatur enim non minus, quam diligebatur: ne secunda fortuna, magnisque opibus elatus tyrannidem concupisceret. Quibus rebus factum est, ut absenti magistratum abrogarent, et (33) alium in eius locum substituerent. Id ille ut audivit, domum reverti noluit, et se (34) Perinthum contulit, ibique tria castella communivit, Bornos, Bysanthen, Macrontithos: manuque collecta, primus Graeciae

(31) *Quae centum navium fuit. Plutarch.*
(32) Cyme *urbs Æoliae prope Notium. Hodie* Castri.
(33) *Cononem, Iustin.*
(34) *Quae urbs Thraciae ad Propontidem*, Heraclea *quoque appellata.*

in Thraciam introiit gloriosius existimans barbarorum praeda locupletari, quam Graiorum. Qua ex re creverat cum fama, tum opibus, magnamque amicitiam sibi cum quibusdam regibus Thraciae pepererat.

VIII. Neque tamen a caritate patriae potuit recedere. Nam, quum apud AEgos flumen Philocles praetor Atheniensium classem constituisset suam, neque (35) longe abesset Lysander praetor Lacedaemoniorum, qui in eo erat occupatus, ut bellum diutissime duceret, quod ipsis pecunia a rege suppeditabatur; contra Atheniensibus exhaustis, praeter arma et naves, (36) nihil erat super; Alcibiades ad Atheniensium venit exercitum, ibique, praesente vulgo, agere coepit, si vellent, se coacturum Lysandrum aut dimicare, aut pacem petere: Lacedaemonios eo nolle confligere classe, quod pedestribus copiis plus quam navibus valerent: sibi autem esse facile Seuthen regem Thracum (37) deducere, ut eos terra depelleret:

(35) *Erat enim Lampsaci, quam non multo ante ceperat. Lampsacus autem ab Hellesponto, ubi erat Alcibiades, ad quindecim stadia aberat.*

(36) Nihil supererat; *Anastrophe.*

(37) *Ultraiectinus Codex habet* inducere *Quam lectionem haud improbamus.*

quo facto, necessario aut classe conflicturos, aut bellum composituros. Id etsi vere dictum Philocles animadvertebat, tamen postulata facere noluit, quod sentiebat, se, Alcibiade recepto, nullius momenti apud exercitum futurum: et, si quid secundi evenisset, nullam in ea re suam partem fore: contra ea, si quid adversi accidisset, se unum eius delicti futurum reum. Ab hoc discedens Alcibiades, *quoniam*, inquit, *victoriae patriae repugnas, illud moneo, iuxta hostes* (38) *castra habeas nautica: periculum est enim, ne* (39) *immodestia militum nostrorum occasio detur Lysandro nostri opprimendi exercitus.* Neque ea res illum fefellit; nam Lysander, quum per speculatores comperisset, vulgum Atheniensium in terram praedatum exisse, navesque pene inanes relictas, tempus rei gerendae non dimisit, eoque impetu totum bellum (40) delevit.

(38) *Liv. et Caes.* Navalia *castra. Longe vero ab aliis ea forma castrorum fuit. De quo Schefferus in de* Militia Navali.

(39) *Licentia.*

(40) *Omnes enim naves Atheniensium in Lysandri potestatem venerunt, fere decem exceptis, cum quibus Conon ad Evagoram fugit. Philocles et Adimantus Imperatores vivi capti sunt: quorum prior a Lysandro supplicio affectus est, quod decrevisset Athenis, ut omnibus hostibus, qui in*

IX. At Alcibiades, victis Atheniensibus, non satis tuta eadem loca sibi arbitratus penitus in Thraciam se supra Propontidem abdidit sperans, ibi facillime suam fortunam occuli posse. Falso: nam Thraces postquam, eum cum magna pecunia venisse, senserunt, insidias ei fecerunt: qui ea, quae apportavit, abstulerunt: ipsum capere non potuerunt. Ille cernens nullum locum sibi tutum in Graecia propter potentiam Lacedaemoniorum, ad Pharnabazum in Asiam transiit: quem quidem adeo sua cepit humanitate, ut eum nemo in amicitia antecederet. Namque ei Grunium dederat in Phrygia castrum, ex quo quinquaginta talenta vectigalis capiebat. Qua fortuna Alcibiades non erat contentus, neque, Athenas victas Lacedaemoniis servire, poterat pati. Itaque ad patriam liberandam omni ferebatur cogitatione; sed videbat, id (41) sine rege Persarum non posse fieri: ideoque eum amicum sibi cupiebat adiungi: neque dubitabat, facile se consecuturum, si modo eius conveniundi habuisset potestatem. Nam, (42) Cyrum fra-

bello caperentur, pollex dextrae praecideretur, quo hastam gestare non possent, remos inpellere possent.

(41) *Artaxerxe. Is enim, mortuo tunc Dario, Persis imperabat.*

(42) *Cyrum minorem, cui pater moriens civitates, quarum praefectus erat, testamento legavit.*

trem ei bellum clam parare, Lacedaemoniis adiuvantibus, sciebat: id si ei aperuisset, magnam se ab eo initurum gratiam, videbat.

X. Haec quum moliretur, peteretque a Pharnabazo, ut ad regem mitteretur; eodem tempore Critias ceterique tyranni Atheniensium certos homines ad Lysandrum in Asiam miserunt, qui eum certiorem facerent, nisi Alcibiadem sustulisset, nihil earum rerum fore ratum, quas ipse Athenis constituisset. Quare, si, suas res gestas manere vellet, illum persequeretur. His Laco rebus commotus statuit, accuratius sibi agendum cum Pharnabazo. Huic ergo renuntiat, quae regi cum Lacedaemoniis essent, irrita futura, nisi Alcibiadem vivum, aut mortuum tradidisset. Non tulit hoc satrapes; et violare clementiam, quam regis opes minui, maluit. Itaque misit Sysamithrem et Bagoam ad Alcibiadem interficiendum, quum ille esset in Phrygia, iterque ad regem compararet. Missi, clam (43) vicinitati, in qua tum Alcibiades erat, dant negotium, ut eum interficiant. Illi, quum eum ferro aggredi non auderent, noctu ligna contulerunt circa casam eam, in

(43) *Eo sensu Cic. in Ver. IV.* Signum, quod erat notum vicinitati, buccina datur.

qua quiescebat, eamque succenderunt, ut incendio conficerent, quem manu superari posse, diffidebant. Ille autem, ut (44) sonitu flammae est excitatus, quod gladius ei erat subductus, familiaris sui (45) subalare telum eripuit. Namque erat cum eo quidam ex Arcadia hospes, qui nunquam discedere voluerat. Hunc sequi se, iubet, et id, quod in praesentia vestimentorum fuit, arripit. His in ignem eiectis, flammae vim transit. Quem ut barbari incendium effugisse eminus viderunt, telis missis interfecerunt, caputque eius ad Pharnabazum retulerunt. At (46) mulier, quae cum eo vivere consueverat, (47) muliebri sua veste contectum aedificii incendio mortuum cremavit, quod ad vivum interimendum erat comparatum. Sic Alcibiades annos circiter quadraginta natus diem obiit supremum.

(44) *Strepitu. Curtius lib. VII.* Sonabant incendio silvae.

(45) *Sicam intellige*, subalare *aptum sub alas gestari.*

(46) *Hanc* Timandram *Plutarchus*, Theodatam *Athenaeus vocat.*

(47) *Cicero :* Amica corpus eius texit suo pallio. *Quem ritum in exurendis cadaveribus veteres observarunt. Quod ex Homero patet, qui Penelopen facit laborantem vestem Laerti ad funus ituro.*

XI. Hunc infamatum (48) a plerisque tres gravissimi historici summis laudibus extulerunt: Thucydides, qui eiusdem aetatis fuit; (49) Theopompus, qui fuit post aliquanto natus; et (50) Timaeus: qui quidem duo maledicentissimi, nescio quo modo, in illo uno laudando consenserunt. Nam ea, quae supra diximus, de eo praedicarunt, atque hoc amplius, quum Athenis splendidissima civitate natus esset, omnes Athenienses splendore ac dignitate vitae superasse. Postquam inde expulsus Thebas venerit, adeo studiis eorum inservisse, ut nemo eum labore corporisque viribus posset aequiparare: omnes enim (51) Boeotii magis firmitati corpo-

(48) *Potissimum a duobus; Antiphone, qui librum conscripsit, et Lisia, qui contumeliosam in eumdem orationem composuit.*

(49) *Is liberrimus vitiorum castigator fuit. Hinc* Theopompicum scribendi genus *pro libero dicendi stilo dixit Tullius ad Attic. lib. II.*

(50) *Adeo maledicentissimus, ut pro Timaeo* Epitimaeus *diceretur.*

(51) *Idem in Epamin.* Namque illi genti plus est virium, quam ingenii. *Hinc nonnulli Boeotios* παρα τους Βοας, *ob ingenii tarditatem, denominatos volunt. Ob firmitatem vero corporis* ανδρειους *vocat illos Eustathius. Hos, quod stupido erant ingenio, miris modis reliqui exagitarunt Graeci. Cic. de Fato:* Athenis tenue caelum; ex quo acutiores etiam censentur Attici: crassum Thebis, itaque pingues Thebani, et valentes: *At videsis Interpretes*

ris, quam ingenii acumini inserviunt. Eundem apud Lacedaemonios, quorum moribus summa virtus in (52) patientia ponebatur, sic duritiei se dedisse, ut parsimonia victus atque cultus omnes Lacedaemonios vinceret: fuisse apud Thracas homines (53) vinolentos, (54) reique veterinae deditos; hos quoque in his rebus antecessisse: venisse ad Persas, apud quos summa laus esset (55) fortiter venari, (56) luxuriose vivere; horum sic imitatum consuetudinem, ut illi ipsi eum in his maxime admirarentur. Quibus rebus effecisse, ut apud quoscunque esset, princeps poneretur, habereturque carissimus. Sed satis de hoc: reliquos ordiamur.

ad illud Pindari sus Boeotica, *et Dacerium ad illud Horatii:* Boeotum in crasso iurares aëre natum.

(52) *Horatius Od. 7. lib. I.*
Me nec tam patiens Lacedaemon.

(53) *Horatius I. Od. 27.*
Natis in usum laetitiae sciphis
Pugnare Thracum est.

(54) *Ita legit Schottus; quam lectionem tuemur, tum quod vulgatissimae lectioni quaedam labecula inerat expungenda; tum vel maxime, quod Alcibiadem vino atque equitationi, cum apud Thracas esset, indulsisse tradit Plutarchus.*

(55) *Bellicosae gentes venationi maxime studebant, quo robustiores in bello fierent.*

(56) *De Persarum luxu Strabo lib. XV. et Horat. I. Od. ult.* Persicos odi puer apparatus.

VIII. THRASYBULUS.

I. THRASYBULUS LYCI FILIUS ATHENIENSIS. Si per se virtus sine fortuna ponderanda sit, dubito, an hunc primum omnium ponam. Illi sine dubio neminem praefero fide, constantia, magnitudine animi, (1) in patriam amore. Nam, quod multi voluerunt, pauci potuerunt, ab uno tyranno patriam liberare; huic contigit, ut (2) a triginta oppressam tyrannis ex servitute in libertatem vindicaret. Sed nescio quo modo, quum eum nemo anteiret his virtutibus, multi nobilitate (3) praecucurrerunt. Primum Peloponnesio bello (4) multa hic sine Alcibiade gessit, ille nullam rem sine hoc: quae ille universa (5) naturali quodam bono fecit lucri. Sed illa tamen omnia communia

(1) *Hinc illa inter eius laudes cognomina φιλόπολις et φιλοπατρίς.*

(2) *A quibus in exilium eiectus fuerat.*

(3) *Est a stadia currentibus petita translatio. Horat.* Equis praecurreret albis.

(4) *Ita sane Cicero pro Mur. cap.* 9. Hic multas res et magnas sine imperatore gesserat; nullam rem sine hoc imperator.

(5) Ευφυΐα. *Cicero pro Coel.* Qua in aetate nisi qui se ipse sua gravitate et castimonia, et cum

imperatoribus cum militibus et fortuna; quod in praelii concursu abit res a consilio ad vires, vimque pugnantium. Itaque iure suo nonnulla ab imperatore miles, plurima vero fortuna vindicat, seque his plus valuisse, quam ducis prudentiam, vere potest praedicare. Quare illud magnificentissimum factum proprium est Thrasybuli. Nam quum triginta tyranni, praepositi a Lacedaemoniis servitute oppressas tenerent Athenas; plurimos cives, quibus in bello pepercerat fortuna, (6) partim patria expulissent, (7) partim interfecissent; plurimorum bona publicata inter se divisissent; non solum princeps, sed et solus initio bellum his indixit.

II. Hinc enim quum (8) Phylen confugisset, (quod est castellum in Attica munitissimum) non plus habuit secum, quam (9) triginta de suis. Hoc initium fuit salutis Atticorum; hoc robur liber-

disciplina domestica, tum etiam naturali quodam bono se defenderet.

(6) *In quorum numero, ut paullo ante admonuimus, ipse fuit Thrasybulus.*

(7) *Mille et quingentis, indicta caussa, interfectis.*

(8) *Quod centum stadiis, teste Diodoro, Athenis aberat.*

(9) *At septuaginta tradit fuisse Xenoph.*

tatis clarissimae civitatis. Neque vero hic non contemtus est primo a tyrannis, (10) atque eius solitudo: quae quidem res et illis contemnentibus perniciei, et huic despecto saluti fuit. Haec enim illos ad persequendum segnes, hos autem, tempore ad comparandum dato, fecit robustiores. Quo magis praeceptum illud omnium in animis esse debet, *Nihil in bello oportere contemni*; nec sine caussa dici, (11) *Matrem timidi flere non solere*. Neque tamen pro opinione Thrasybuli auctae sunt opes. (12) Nam iam tum illis temporibus fortius boni pro libertate loquebantur, quam pugnabant. Hinc in Piraeeum transiit, Munychiamque munivit. Hanc bis tyranni oppugnare sunt adorti: ab eaque turpiter repulsi, protinus in urbem, armis impedimentisque amissis, refugerunt.

(10) Malim, sic cum Lambino legas, *quam* neque eius solitudo: *aliter Cornelii mens non sibi satis constaret. Ceterum* solitudinem *vocat paucitatem eorum, qui Thrasybuli partibus studebant: eo plane sensu Cicero in de Cl. Orat.* Ab oratoribus quaedam in foro solitudo.

(11) Quod in proverbium cessit; de quo Erasmus. In rem Plautus: Qui in rebus dubiis timidus est, haud nauci est.

(12) Heic videtur Nepos Romanorum ignaviam obscure carpere, qui Caesaris tyrannidem dicto magis, quam facto oppugnabant. Vide Cic. ad Attic. XIV. 6.

Usus est Thrasybulus non minus prudentia, quam fortitudine. Nam, cedentes violari, vetuit: cives enim civibus parcere aequum censebat: neque quisquam est vulneratus, nisi qui prior impugnare voluit. Neminem (13) iacentem veste spoliavit: nil attigit, nisi arma, quorum indigebat, et quae ad victum pertinebant. In secundo praelio cecidit (14) Critias dux tyrannorum, quum quidem adversus Thrasybulum fortissime pugnaret.

III. Hoc (15) deiecto, Pausanias venit Atticis auxilio rex Lacedaemoniorum. Is inter Thrasybulum et eos, qui urbem tenebant fecit pacem his conditionibus: *ne qui, praeter triginta tyrannos, et decem, qui postea praetores creati superioris more crudelitatis erant usi, afficeren-*

(13) *Turpissimum enim habebatur ex mortuis lucrum facere; quod proverbii locum obtinuit, cuius meminit Arist. II. Rhetor.*

(14) *Et una cum eo* Hippomachus, *ut narrat Xenoph. sive* Hippolochus, *uti Iustinus.*

(15) *Idest, interfecto atque immolato.* Deiicere *enim verbum sacrificiorum est. Flaccus lib. I. Argonaut. v. 191.*

Protinus ingentem Procerum sub nomine taurum Deiicit.

Hinc ad eam rem apte Iustin. lib. V. cap. 10.

Tyranni ut pacis victimae trucidantur.

tur exilio, neve bona publicarentur: (16) reipublicae procuratio populo redderetur. Praeclarum hoc quoque Thrasybuli, quod, reconciliata pace, quum plurimum in civitate posset, legem tulit; (17) *ne quis anteactarum rerum accusaretur, neve mulctaretur*: eamque illi legem OBLIVIONIS appellarunt. Neque vero hanc tantum ferendam curavit, sed etiam (18) ut valeret, effecit. Nam quum quidam ex his, qui simul cum eo in exilio fuerant, caedem eorum vellent, cum quibus in gratiam reditum erat, publice prohibuit; et id, quod pollicitus erat, praestitit.

IV. Huic pro tantis meritis (19) hono-

(16) Δημοκρατια principatus populi.

(17) *Loquitur de* Αμνηστια, *celeberrimo illo plebiscito, quo cautum, ne qua praeteritarum rerum mentio haberetur. Quam* legem oblivionis *appellat Nepos*, *το της αμνησίας ψηφισμα* decretum oblivionis *Æschines ac Plutarchus dixere. Hanc vero praeclaram Atheniensium legem, qua memoria omnis discordiarum oblivione sempiterna deleretur, Romae postea inducere, Caesare interfecto, Senatus, Cicerone suadente, tentavit, decretoque probavit.*

(18) *Ut servaretur. Cicero:* Legem Tribunus plebis tulit, ut lex Ælia, et Fusia ne valerent.

(19) *Athenis aliisque Graeciae civitatibus obtinuit, ut, si qui optime de republica meriti essent, corona donarentur, quae capiti maxime imponebatur, accedente etiam praecone, cum vel sacrorum, vel ludorum gratia vulgus convenisset. Fie-*

ris corona a populo data est, facta duabus, virgulis oleaginis, quae, quod amor civium, non vis expresserat, nullam habuit invidiam, magnaque fuit gloria. Bene ergo Pittacus ille, qui septem sapientum numero est habitus, quum ei Mitylenaei multa millia iugerum agri muneri darent, *Nolite, rogo vos*, inquit, *id mihi dare, quod multi invideant, plures etiam concupiscant. Quare ex istis nolo amplius, quam centum iugera, quae et mei animi aequitatem, et vestram voluntatem indicent. Nam parva munera, diutina; locupletia, non* (20) *propria esse consueverunt.* Illa igitur corona contentus Thrasybulus, neque amplius requisivit, neque, quemquam honore se antecessisse, existimavit. Hic sequenti tempore quum praetor classem ad Ciliciam appulisset, neque satis diligenter in castris eius agerentur vigiliae, (21) a barbaris, ex oppido noctu eruptione facta, in tabernaculo interfectus est.

bant autem hae coronae virgulis oleaginis, de quibus erudite Paschalius lib. VI. de Coronis, cap. 9. et Meursius in Arboreto sacro.

(20) *Perpetua. Virg. AEn. I.* Connubio iungam stabili, propriamque dicabo.

(21) *Ab Aspondiis, qui Pamphiliam Libiae conterminam incolebant.*

IX. C O N O N.

I. Conon (1) Atheniensis Peloponnesio bello accessit ad rempublicam, in eoque eius opera magni fuit. Nam et praetor pedestribus exercitibus praefuit, et praefectus classis res magnas mari gessit. Quas ob caussas praecipuus ei honos habitus est: namque omnibus unus insulis (2) praefuit. In qua potestate (3) Pheras cepit coloniam Lacedaemoniorum. Fuit etiam extremo Peloponnesio bello praetor, quum apud AEgos flumen copiae Atheniensium a Lysandro sunt devictae. Sed tum (4) abfuit, eoque peius res administrata est: nam et prudens rei militaris, et diligens erat imperator. Itaque nemini erat his temporibus dubium,

(1) *Thimothei filius.*

(2) *Hoc sane novum, nec ullibi leges, nisi forte, eo tempore Cononem insulis praefuisse, credideris, quo, victis ad Cnidum Lacedaemoniis, adiuvante Pharnabazo, classi regis Persarum Praefectus omnes insulas a Lacedaemoniis avertit.*

(3) Pherae *oppidum Thessaliae, quod crudeli dominatu tenuit Alexander quidam tyrannus, a quo et* Pheraeus *vocitatus est.*

(4) *In id rei venuste Plautus in Amphitr.*
Ubi summus Imperator non adest ad exercitum,
Citius, quod non facto' st usus, fit, quam quod facto' st opus.

si adfuisset, illam Athenienses calamitatem accepturos non fuisse.

II. Rebus autem afflictis, quum, patriam obsideri, audisset, non quaesivit, ubi ipse tuto viveret, sed unde praesidio esset civibus suis. Itaque contulit se ad Pharnabazum satrapem Ioniae, et Lydiae, eundemque (5) generum regis et propinquum: apud quem ut multum gratia valeret, multo labore multisque effecit periculis. Nam quum Lacedaemonii, Atheniensibus devictis, in societate non manerent, quam cum (6) Artaxerxe fecerant, Agesilaumque bellatum misissent in Asiam, maxime impulsi a Tissapherne, qui ex intimis regis ob amicitia eius defecerat, et cum Lacedaemoniis coierat societatem; hunc adversus Pharnabazus habitus est imperator; re quidem vera exercitui praefuit Conon, eiusque omnia arbitrio gesta sunt. Hic multum ducem summum Agesilaum impedivit, saepeque eius consiliis obstitit: neque vero non fuit apertum, si ille non fuisset, Agesilaum Asiam (7) Tauro tenus regi fuisse ereptu-

(5) *Duxerat enim Pharnabazus Apamam uxorem, unam e filiabus Artaxerxis, teste Plutarcho.*

(6) *Qui Mnemon dictus est.*

(7) *Mons Asiae altissimus, quo tenus magnus ille Rex Asiae Antiochus a Scipione devictus regnare iussus est.*

rum. Qui posteaquam domum a suis civibus revocatus est, quod Boeotii, et Athenienses Lacedaemoniis bellum indixerant; Conon nihilo secius apud praefectos regis versabatur, hisque omnibus maximo erat usui.

III. Defecerat a rege Tissaphernes, neque id tam (8) Artaxerxi, quam ceteris erat apertum. Multis enim magnisque meritis apud regem, etiam quum in officio non maneret, valebat. Neque id mirandum, si non facile ad credendum inducebatur reminiscens, eius se opera Cyrum fratrem superasse. Huius accusandi gratia Conon a Pharnabazo ad regem missus posteaquam venit, primum ex more Persarum ad (9) Chiliarchum, qui secundum gradum imperii tenebat, Tithraustem accessit, seque ostendit cum rege colloqui velle: nemo enim sine hoc admittitur. Huic ille, *nulla*, inquit, *mora est: sed tu delibera, utrum colloqui malis, an per literas agere, quae cogitas:*

(8) *Ipse enim Darius ex Parysatide quatuor filios procreavit, maiorem natu Artaxerxem, de quo hic mentio, Cyrum aetate proximum, et his iuniores Ostanem, et Oxathnem.*

(9) Χιλίαρχος *a Graecis dicitur, qui mille viris praefectus est. Videtur eiusdem fuisse potestatis, atque apud Romanos Imperatores* Praefectus Praetorio.

necesse est enim, si in conspectum veneris,(10) *venerari te regem*(quod(11) προσκυνεῖν (12) illi vocant.) *Hoc si tibi grave est, per me nihilo secius, editis mandatis, conficies, quod studes.* Tum Conon: *Enimvero*, inquit, *non est grave quemvis honorem habere regi: sed vereor, ne civitati meae sit opprobrio, si, quum ex ea sim profectus, quae ceteris gentibus imperare consueverit, potius barbarorum, quam illius more fungar.* Itaque, quae volebat, huic scripta tradidit.

IV. Quibus cognitis, rex tantum auctoritate eius motus est, ut Tissaphernem hostem iudicaverit, et Lacedaemonios bello persequi iusserit, et ei permiserit, quem vellet, eligere ad (13) dispensandam pecuniam. Id arbitrium Conon negavit sui esse consilii, sed ipsius, (14) qui

(10) *Quippe Persarum Reges Dii appellari, haberique voluerunt. In id eleganter D. Chrysologus serm. 120. Adorandi vero ritus is erat: Regem adibant; ad sua genua accidebant; humique procumbentes terram osculabantur; manus etiam ad terga referebant, ut in Navigio tradit Lucianus.*

(11) *Humi procumbere.*

(12) *Graeci.*

(13) *Graeci* ταμίαν *vocant pecuniis congerendis, dispensandisque praefectum.*

(14) *Ita Martialis;* Principis est virtus maxima nosse suos.

optime suos nosse deberet: sed se suadere, Pharnabazo id negotii daret. Hinc magnis muneribus donatus ad mare est missus, ut Cypriis, et Phoenicibus, ceterisque maritimis civitatibus naves longas imperaret, classemque, qua proxima aestate mare tueri posset, compararet; dato adiutore Pharnabazo, sicut ipse voluerat. Id ut Lacedaemoniis est nuntiatum, non sine cura rem administrarunt, quod maius bellum imminere arbitrabantur, quam si cum barbaro solum contenderent. Nam, ducem fortem et prudentem regiis opibus praefuturum, ac secum dimicaturum, videbant: quem neque consilio, neque copiis superare possent. Hac mente magnam contrahunt classem: proficiscuntur, Pisandro duce. Hos Conon apud Cnidum adortus magno praelio fugat, multas naves capit, complures deprimit. (15) Qua victoria non solum Athenae, sed etiam cuncta Graecia, quae sub Lacedaemoniorum fuerat imperio, (16) liberata est. Conon cum parte navium in patriam venit: muros dirutos a Lysandro

(15) *Accidit illa sub Eubulide, ut testatur eiusdem fere aetatis Lysias.*

(16) *Hinc honoris ergo Athenis erectae publicae fuerunt statuae prope Iovis Servatoris simulacrum, Cononi una, altera Evagorae.*

utrosque et Piraeei, et Athenarum reficiendos curat: pecuniaeque quinquaginta talenta, quae a Pharnabazo acceperat, civibus suis donat.

V. Accidit huic, quod ceteris mortalibus, ut inconsideratior in secunda, quam in adversa esset fortuna. Nam, classe Peloponnesiorum devicta, quum, ultum se iniurias patriae, putaret, plura concupivit, quam efficere potuit. Neque tamen ea non pia et probanda fuerunt, quod, potius patriae opes augeri, quam regis, maluit. Nam quum magnam auctoritatem sibi pugna illa navali, quam apud Cnidum fecerat, constituisset non solum inter barbaros, sed etiam inter omnes Graeciae civitates; clam dare operam coepit, ut Ioniam et Aeoliam restitueret Atheniensibus. Id quum minus diligenter esset celatum, Teribazus, qui Sardibus (17) praeerat, Cononem evocavit simulans, ad regem eum se mittere velle magna de re. Huius nuntio parens quum venisset, in vincula coniectus est: in quibus aliquandiu fuit. Nonnulli, eum ad regem abductum, ibique periisse, scriptum reliquerunt. Contra ea (18) Dinon historicus,

(17) *Pedestribus copiis.*
(18) *Is Persica scripsit. Elitarchi pater fuit Artaxerxis Ochi, et Philippi tempore vixit.*

cui nos plurimum de Persicis rebus credimus, effugisse, scripsit. Illud addubitat, utrum, Teribazo sciente, an imprudente, sit factum.

X. DION.

I. DION HIPPARINI FILIVS SYRACVSANVS, nobili genere natus, utraque implicatus tyrannide Dionysiorum. Namque ille (1) superior Aristomachen sororem Dionis (2) habuit in matrimonio: ex qua duos filios, Hipparinum, et Nisaeum, procreavit; totidem filias Sophrosynen, et Areten: quarum priorem Dionysio filio eidem, cui regnum reliquit, nuptum dedit; alteram Areten Dioni. Dion autem praeter nobilem propinquitatem, generosamque maiorum famam, multa alia ab natura habuit bona: in his ingenium docile, come, aptum ad artes optimas; magnam corporis (3)

(1) *Maior, antiquior: sic* Cato superior, *qui alias* maior *dictus est.*

(2) *Quin duas habuit uxores, quas uno die duxit. Cic. lib. V. Tuscul.* Cumque duas uxores haberet Aristomachen civem suam, Doridem autem Locrensem.

(3) *Formam virilem. Cic. de offic. lib. 1. c. 36.* Cum pulchritudinis duo genera sint, quorum in altero venustas sit, in altero dignitas; venustatem muliebrem dicere debemus, dignitatem virilem. *Pli-*

dignitatem, quae non minimum commendatur; magnas praeterea divitias a patre relictas, quas ipse tyranni muneribus auxerat. Erat intimus Dionysio priori; neque minus propter mores, quam affinitatem. Namque etsi Dionysii crudelitas ei displicebat, tamen salvum illum propter necessitudinem, magis etiam (4) suorum caussa, esse studebat. Aderat in magnis rebus: eiusque consilio multum movebatur tyrannus, nisi qua in re maior ipsius cupiditas intercesserat. Legationes vero omnes, quae essent illustriores, per Dionem administrabantur. Quas quidem ille diligenter obeundo, fideliter administrando; crudelissimum nomen tyranni sua humanitate tegebat.

II. Hunc a Dionysio missum Carthaginenses suspexerunt, ut neminem unquam Graeca lingua loquentem magis sint admirati. Neque vero haec Dionysium fugiebant. Nam quanto esset sibi ornamento, sentiebat. Quo fiebat, ut uni huic maxime indulgeret, neque eum secus diligeret ac filium. Qui quidem, quum Platonem Tarentum (5) venisse fama Sici-

nius dignitatem oris, *Suetonius* dignitatem formae *dixerunt.*

(4) *Sororis, ac natorum.*

(5) *L. Camillo, App. Claudio Consulibus.*

liam esset perlata, adolescenti non negare potuit, quin eum arcesseret, quum Dion eius audiendi cupiditate flagraret. Dedit ergo huic veniam, magnaque eum (6) ambitione Syracusas perduxit. Quem Dion adeo admiratus est, atque adamavit, ut se totum ei traderet. Neque vero minus Plato (7) delectatus est Dione. Itaque quum a Dionysio tyranno crudeliter (8) violatus esset, quippe quem venundari (9) iussisset; tamen (10) eodem rediit eiusdem Dionis precibus adductus. Interim in morbum (11) incidit Dionysius: quo quum graviter conflictaretur, quaesivit a medi-

(6) *Magno exquisitoque apparatu; qualis Philosophorum Principi decebat.*

(7) *Huc Catonis illud apprime spectat:* Adolescentibus bona indole praeditis sapientes senes delectantur.

(8) *Caussam affert Plutarchus: scribit enim, Platoni de Iustitia edisserenti illud, audiente Dionysio, liberius excidisse; vitam iustorum beatam, tyrannorum miseram esse.*

(9) *Et revera, si Diodoro credimus, XXV. minis, tanquam sui iuris esset, in foro vendidit.*

(10) *Hunc alterum Platonis in Siciliam adventum cave credas, ut hic videtur, Dionysio priore regnante, evenisse; sed sciendum, illo nonnisi mortuo alterius Dionysii rogatu Platonem Syracusas repetiisse.*

(11) *Ob immoderatum conquisitissimarum epularum usum, quas adeo delicate apparabat, ut* Mensae Syracusiae *in proverbium abierint.*

ois Dion, quemadmodum se haberet, simulque ab his petiit, si forte maiori esset periculo, ut sibi faterentur. Nam velle se cum eo colloqui de partiendo regno: quod sororis suae filios ex illo natos partem regni putabat debere habere. Id medici non tacuerunt, et ad Dionysium filium sermonem retulerunt. Quo ille commotus, ne agendi cum eo esset Dioni potestas, patri (12) soporem medicos dare coëgit. Hoc aeger sumto, somno sopitus diem obiit supremum.

III. Tale initium fuit Dionis et Dionysii simultatis, eaque multis rebus aucta est: sed tamen primis temporibus aliquandiu simulata inter eos amicitia mansit. Quumque Dion non desineret obsecrare Dionysium, ut Platonem Athenis arcesseret, et eius consiliis uteretur, ille, qui in aliqua re vellet patrem imitari, (13) morem ei gessit: eodemque tempore Philistum historicum Syracusas (14) reduxit, hominem amicum non magis tyranno, quam tyrannidi. Sed de hoc in eo meo libro plura sunt exposita, qui de historicis conscriptus est. Plato autem tantum

(12) Soporem *pro* soporifero poculo *dixit.*

(13) Ad Platonem scripsit. Eius enim extat epistolae summa in Platonis epistolis.

(14) Ab exilio : namque a priore Dionysio regno expulsus erat.

apud Dionysium auctoritate potuit, valuitque eloquentia, ut ei persuaserit tyrannidis facere finem, libertatemque reddere Syracusanis. A qua voluntate Philisti consilio deterritus aliquanto crudelior esse coepit.

IV. Qui quidem quum a Dione se superari videret ingenio, auctoritate, amore populi, verens, ne, si eum secum haberet, aliquam occasionem sui daret opprimendi, (15) navem ei triremem dedit, qua (16) Corinthum deveheretur: ostendens, se id utriusque facere caussa, ne, quum inter se timerent, alteruter alterum praeoccuparet. Id quum factum multi indignarentur, magnaeque esset invidiae tyranno, Dionysius omnia, quae moveri poterant Dionis in naves imposuit, ad eumque misit. Sic enim existimari volebat, id se non odio hominis, sed suae salutis fecisse caussa. Postea vero quam audivit eum in Peloponneso manum comparare, sibique bellum facere conari; Areten Dionis uxorem (17) alii nuptum dedit, (18) filiumque eius sic educari, ius-

(15) *At parvum navigium ex Platone, navem piscatoriam ex Plutarcho.*

(16) *Plutarchus in Italiam, Diodorus in Peloponnesum; quod alterum vero similius est: Corinthus enim in Peloponneso est.*

(17) *Nempe Timocrati familiari suo.*

(18) *Hipparinum intellige.*

sit, ut indulgendo turpissimis imbueretur cupiditatibus. Nam puer, priusquam pubes esset, ad foedissima quaeque instituebatur; vino epulisque obruebatur, neque ullum tempus sobrio relinquebatur. Is usque eo vitae statum commutatum ferre non potuit, postquam in patriam rediit pater, (namque appositi erant custodes, qui eum a pristino (19) victu deducerent) ut se e superiore parte aedium deiecerit, atque ita interierit. Sed illuc revertor.

V. Postquam Corinthum pervenit Dion, et eodem perfugit (20) Heraclides ab eodem expulsus Dionysio, qui praefectus fuerat equitum, omni ratione bellum comparare coeperunt. Sed non multum proficiebant, quod (21) multorum annorum tyrannis magnarum opum putabatur. Quam ob caussam (22) pauci ad societatem periculi perducebantur. Sed Dion fretus non tam suis copiis, quam odio tyranni, maximo animo, duabus onerariis navibus, quinquaginta annorum imperium munitum quingentis longis navi-

(19) Victus *pro vitae genere dixit; quod nullibi fortasse inveneris.*

(20) *Homo seditiosus, mobilis, reique militaris plane rudis.*

(21) *Scilicet imperium quinquaginta annorum.*

(22) *E Syracusanis quidem pauci, e Graecia vero multi, qui periculi societatem inire voluerunt.*

bus, decem equitum, centumque peditum millibus profectus oppugnatum, quod omnibus gentibus admirabile est visum, adeo facile perculit, ut post diem tertium, quam Siciliam attigerat, Syracusas (23) introierit. Ex quo intelligi potest, nullum esse Imperium tutum, nisi benevolentia munitum. Eo tempore (24) aberat Dionysius et in Italia classem opperiebatur, adversariorum ratus neminem sine magnis copiis ad se venturum: quae res eum fefellit. Nam Dion his ipsis, qui sub adversarii fuerant potestate, regios spiritus repressit, totiusque eius partis Siciliae potitus est, quae sub Dionysii potestate fuerat: parique modo urbis Syracusarum, praeter arcem, et (25) insulam adiunctam oppido; eoque rem perduxit, ut talibus pactionibus pacem ty-

(23) *Et una cum eo frater eius Megales, Callippus Atheniensis, nonnulli praeterea exules Syracusani, quos inter medius collucens armis Dion ibat, qui tanta populi adclamatione tantoque plausu exceptus dicitur, ut tyrannidi prope finis appareret.*

(24) *Eratque circa Cauloniam in Italia, venitque Syracusas septimo post Dionis introitum die.*

(25) Insula *pars erat urbis Syracusarum, quae tania laxitate erant, ut e quatuor fere urbibus maximis constare dicerentur, quarum una* Insula *altera* Acradina, *tertia* Tyche, *quarta* Neapolis *appellabantur.*

rannus facere vellet: Siciliam Dion obtineret, (26) Italiam Dionysius, Syracusas Apollocrates, cui maximam fidem uni habebat Dionysius.

VI. Has tam prosperas, tamque inopinatas res consecuta est subita commutatio, quod fortuna sua mobilitate, quem paullo ante extulerat, demergere est adorta. Primum in filio, de quo commemoravi supra, suam vim exercuit. Nam quum (27) uxorem reduxisset, quae alii fuerat tradita, filiumque vellet revocare ad virtutem a perdita luxuria; accepit gravissimum parens vulnus morte filii: deinde orta dissensio est inter eum, et Heraclidem, qui quidem Dioni principatum non concedens factionem comparavit. Neque is minus valebat apud optimates, quorum consensu praeerat classi, quum Dion exercitum pedestrem teneret. Non tulit hoc animo aequo Dion, et versum illum Homeri retulit ex secunda rhapsodia, in quo haec sententia est: (28)

(26) *Eam nempe Italiae partem Siciliae conterminam.*

(27) *Nempe Areten, invitam Timocrati traditam.*

(28) *Quam sententiam ab Homero primum benigne prolatam illa duo Romani imperii dedecora Caligula, ac Domitianus ad maiorem suae ty-*

Non posse bene geri rempublicam multorum imperiis. Quod dictum magna invidia consecuta est: namque aperuisse videbatur, se omnia in sua potestate esse velle. Hanc ille non linire obsequio, sed acerbitate opprimere studuit, Heraclidemque, quum Syracusas venisset, interficiendum curavit.

VII. Quod factum omnibus maximum timorem iniecit: nemo enim, illo interfecto, se tutum putabat. Ille autem, adversario remoto, licentius eorum bona, quos sciebat adversus se sensisse, militibus dispertivit. Quibus divisis, quum quotidiani maximi fierent sumptus, celeriter pecunia deesse coepit: neque, quo manus (29) porrigeret, suppetebat, nisi in amicorum possessiones. Id huiusmodi erat, ut quum milites reconciliasset, amitteret optimates. Quarum rerum cura frangebatur, et insuetus male audiendi non aequo animo ferebat, de se ab iis male existimari, quorum paullo ante in coelum fuerat elatus laudibus. Vulgus autem, (30) offensa in eum militum voluntate, liberius loqueba-

rannidis stabilitatem crudeliter avareque detorserunt.

(29) *Ita Curtius L. VII. c. 55* Iam etiam ad pecora nostra avaras et instabiles manus porrigis.

(30) *Idest alienata militum voluntate. Ita Cic.* propter alienam, et offensam populi voluntatem.

tur, et, tyrannum non ferendum, dictitabat.

VIII. Haec ille intuens, quum, quemadmodum sedaret, nesciret, et quorsum evaderent; Callicrates quidam civis Atheniensis, qui simul cum eo ex Peloponneso in Siciliam venerat, (31) callidus, et ad fraudem acutus, sine ulla religione ac fide, adit ad Dionem; et ait: eum in magno periculo esse propter offensionem populi, et odium militum; quod nullo modo evitare posset, nisi alicui suorum negotium daret, qui se simularet illi inimicum; quem si invenisset idoneum, facile omnium animos cogniturum, adversariosque sublaturum, quod inimici eius dissidenti suos sensus aperturi forent. Tali consilio probato, (32) excipit has partes ipse Callicrates, et se armat imprudentia Dionis. Ad eum interficiendum socios conquirit, adversarios eius convenit, coniurationem confirmat. Res, multis consciis quae gereretur, elata refertur ad Aristomachen sororem Dionis, uxoremque Areten. Illae timore perterritae conveniunt, cuius de periculo timebant. At ille negat, a Callicrate fieri sibi insidias: sed illa, quae agerentur, fieri praecepto suo. Mulieres nibilo secius Callicratem in aedem

(31) *Plutarchus* μιαρώτατος *impurissimus.*
(32) Suscipere partes *dixit Tullius.*

Proserpinae deducunt, ac (33) iurare cogunt, nihil ab illo periculi fore Dioni. Ille hac religione non modo ab incepto non deterritus, sed ad maturandum concitatus est, verens, ne prius consilium suum aperiretur, quam conata perfecisset.

IX. Hac mente proximo die festo, cum a conventu remotum se Dion domi teneret, atque in (34) conclavi edito recubuisset; consciis loca munitiora oppidi tradidit: domum custodibus sepsit: a foribus qui non discederent, certos praefecit. Navem triremem armatis ornat, Philocratique fratri suo tradit: eamque in portu agitari iubet, ut si exercere remiges vellet, cogitans, si forte consiliis obstitisset fortuna, ut haberet, quo fugeret, ad salutem. Suorum autem e numero Zacyn-

(33) *Maximum sane apud Siculos habebatur illud iusiurandum, quod in aede Proserpinae iurabatur. Hoc vero ritu fiebat: qui iurare adigebatur, praesente Cerere, peractisque quibusdam sacrificiis, Deae purpuram induebat, tum ardentem captans faculam iusiurandum concipiebat.*

(34) *Solebant veteres, cum per silentium aliquid agere, vel a negotiis se aliquandiu removere sine interpellatoribus vellent, cubiculum in superiore parte domus ad id factum ascendere, ibique quasi otiandi gratia immorari, Sueton. Aug.* c. 72. Si quando quid in secreto, aut sine interpellatione agere proposuisset, erat illi locus in edito singulari.

thios adolescentes quosdam eligit cum audacissimos, tum viribus maximis, hisque dat negotium, ut ad Dionem eant inermes sic, uti conveniendi eius gratia viderentur venire. Hi propter notitiam sunt intromissi. At illi, ut limen eius intrarant, foribus obseratis, in lecto cubantem invadunt; colligant; fit strepitus, adeo ut exaudiri possit foris. Hic, sicut ante saepe dictum est, quam invisa sit singularis potentia, et miseranda vita, qui se metui, quam amari maluit, cuivis facile intellectu fuit. Namque illi ipsi custodes, si propitia fuissent voluntate, foribus effractis, servare eum potuissent, quod illi inermes, telum foris flagitantes, vivum tenebant. Cui quum succurreret nemo, Lyco quidam Syracusanus per fenestras gladium dedit, quo Dion interfectus est.

X. Confecta caede, quum multitudo visendi gratia introiisset, nonnulli ab inscijs pro noxiis conciduntur: nam celeri rumore (35) dilato, Dioni vim allatam, multi concurrerant, quibus tale facinus displicebat. Hi falsa suspicione ducti, immerentes inermes, ut sceleratos, occidunt. Huius de morte ut palam factum est, mirabiliter vulgi mutata est voluntas. Nam qui vivum eum tyrannum vocitarant, eun-

(35) *Ita in Aug. Suetonius*, fama distulit.

dem liberatorem patriae tyrannique expulsorem praedicabant. Sic subito misericordia odio successerat, ut eum suo sanguine, si possent, ab (36) Acheronte cuperent redimere. Itaque in urbe celeberrimo loco elatus publice sepulchri monumento (37) donatus est. Diem obiit circiter annos quinquaginta quinque natus, quartum post annum, quam ex Peloponneso in Siciliam redierat.

(36) *Ab inferis*. Metellos ex Acheronte excitatos, *Cic.*

(37) *Egregius sane honor fuit sepulturae loco in urbe donari; nulli enim intra urbem dabatur, quod veteres, religionem obstare, credebant. Huc spectant illa Servii Sulpicii ad Tullium scribentis verba.* Ab Atheniensibus, sepulturae locum intra Urbem ut darent, impetrare non potui, quod religione se impediri dicerent, neque tamen id antea cuiquam concesserant.

XI. IPHICRATES.

I. Iphicrates Atheniensis non tam magnitudine rerum gestarum, quam disciplina militari nobilitatus est. Fuit enim talis dux, ut non solum aetatis suae cum primis compararetur, sed ne de maioribus natu quidem quisquam anteponeretur. Multum vero in bello est versatus, saepe exercitibus praefuit: (1) nusquam culpa male rem gessit, semper consilio vicit; tantumque eo valuit, ut multa in re militari partim nova attulerit, partim meliora fecerit. Namque ille pedestria arma mutavit; quum ante illum imperatorem maximis clypeis, brevibusque hastis, (2) minutis gladiis uterentur. Ille e contrario (3) peltam pro parma fecit, a quo postea *peltastae* pedites appellantur, ut ad motus concursusque essent leviores. Hastae modum (4) duplicavit; gladios longiores fe-

(1) *Tamen consilium eius in re militari carpit Xenophon lib. VI. de reb. Graec. in extremo.*

(2) *Semispathis, quarum meminit Vegetius 11. 15.*

(3) Pelta *scutum brevissimum, quod duplicem hinc inde arcuatae lunae speciem referebat. Hinc Peltae* lunatae *dictae.*

(4) *Quin, teste Diodoro, hastas magnitudine sesquialtera auxit, eas nempe fecit, ut totam ma-*

cit. Idem genus loricarum (5) mutavit, et pro ferreis, atque aeneis (6) lineas dedit. Quo facto, expeditiores milites reddidit; nam, pondere detracto, quod aeque corpus tegeret, et leve esset, curavit.

II. Bellum cum Thracibus gessit: Seuthen socium Atheniensium in regnum restituit. (7) Apud Corinthum tanta severitate exercitui praefuit, ut nullae unquam in Graecia neque exercitatiores copiae, neque magis dicto audientes fuerint duci: in eamque consuetudinem adduxit, ut, quum praelii signum ab imperatore esset datum, sine ducis opera sic ordinatae consisterent, ut singuli ab peritissimo impera-

gnitudinem antiquarum, et dimidiam praeterea partem continerent.

(5) *Quippe gravis erant armaturae: nam ferreis aeneisque lamellis obtegebantur: quae loricae ut tutando corpori aptae erant, ita militem impeditiorem ad motus fugamque reddebant.*

(6) *Loricis lineis Graeci primum usi sunt, et quidem vetustissimi, uti apud Homerum. Illarum porro construendarum ea erat ratio, ut e filis pluribus funiculos intexerent, eosque necterent, seque inter aptarent. Hinc a funiculorum numero* bilices, trilices, *denominatae. Hoc autem conficiebantur modo: e lino factum textum quoddam vino austero affatim salito macerabant, deinde ita cogebant, ut crassitiem lini octies, decies, aut ultra in semet complicati haberet. Caesar* subcoacta *vocat: Vlpian.* Coactilia, *Plinius* lanas coactas.

(7) *Hinc bellum* Corinthium *appellatum est.*

tore dispositi viderentur. Hoc exercitu (8) moram Lacedaemoniorum (9) intercepit: quod maxime tota celebratum est Graecia. Iterum eodem bello omnes copias eorum fugavit: quo facto, magnam adeptus est gloriam. Quum (10) Artaxerxes AEgyptio (11) regi bellum inferre voluit, Iphicratem ab Atheniensibus petivit ducem, quem praeficeret (12) exercitui conductitio, cuius (13) numerus duodecim millium fuit; quem quidem sic omni disciplina militari erudivit, ut, quemadmodum quondam (14) *Fabiani* milites Romani appellati sunt, sic *Iphicratenses* apud Graecos in summa laude fuerint. Idem subsidio Lacedaemoniis (15) profectus, Epaminondae retardavit impe-

(8) Mora *vox sane Graeca, idem ac* μοῖρα *pars, quod pars erat exercitus. Hanc vero alii quingentis, alii septingentis, alii nongentis militibus constitisse, scribunt.*

(9) Alii interfecit. *Utraque elegantissima lectio.*

(10) Cognomine Mnemon.

(11) Acori.

(12) Sic in Chabria : conductitiae catervae, *idest, mercede conductae.*

(13) Immo XX. millium ex Diodoro.

(14) Hinc in utriusque Imperii notitia legimus Jovinianos, Herculianos, Theodosianos, Gratianenses, aliosque a Principum, quorum sub signis erant, nomine ambitiose denominatos.

(15) Post illam apud Leuctra pugnam, qua opes Lacedaemoniorum accisae fuerunt, Thebanis, Epaminonda duce, victoribus.

tus: nam nisi eius adventus appropinquasset, non prius Thebani Sparta abscessissent, quam captam incendio delessent.

III. Fuit autem et animo magno, et corpore, imperatoriaque forma, ut ipso aspectu cuivis iniiceret admirationem sui. Sed in labore remissus nimis, parumque patiens, ut Theopompus memoriae prodidit. Bonus vero civis, fideque magna: quod cum in aliis rebus declaravit, tum maxime in Amyntae Macedonis liberis tuendis. Namque Eurydice mater Perdiccae et Philippi cum his duobus pueris, Amynta mortuo, ad Iphicratem confugit, eiusque opibus defensa est. Vixit ad senectutem, placatis in se suorum civium animis. Caussam capitis semel dixit (16) bello sociali simul cum Timotheo, eoque iudicio est (17) absolutus. Menesthea filium reliquit, ex Thressa natum Coti regis (18) filia. Is quum interrogaretur, utrum pluris patrem matremne faceret: matrem, inquit. Id quum omnibus mirum

(16) Sociale *dictum illud bellum, quod Athenienses cum Chiis, Rodiis, Cois, et Byzantinis aliisque, qui a se desciverant, gesserunt.*

(17) *Non ita Timotheus, qui eo iudicio damnatus, eiusque lis centum talentis aestimata est.*

(18) *Anaxandride.*

videretur: At ille, merito, inquit, facio. (19) Nam pater, quantum in se fuit, Thracem me genuit: contra ea mater Atheniensem.

XII. CHABRIAS.

I. Chabrias Atheniensis. Hic quoque in summis habitus est ducibus: resque multas memoria dignas gessit. Sed ex his elucet maxime inventum eius in praelio, quod apud Thebas fecit, quum Boeotiis subsidio venisset. Namque ea victoria fidente summo duce Agesilao, fugatis iam ab eo conductitiis catervis, reliquam (1) phalangem loco vetuit cedere, (2) obnixoque genu scuto, (3) proiectaque hasta impetum excipere hostium docuit. Id novum Agesilaus intuens progredi non est ausus, suosque iam incurrentes tuba revocavit. Hoc usque eo in Graecia fama celebratum est, ut illo statu Chabrias sibi statuam fieri voluerit, quae publice ei ab Atheniensibus in foro constituta est.

(19) *Qua sententia argute, ut vides, patris cum barbara matrimonium perstringit.*

(1) *Ita de Phalange Curtius:* Macedones phalangem vocant peditum stabile agmen, quando vir viro, armis arma conserta sunt.

(2) *Idest, obfirmato genu ad scutum. Planius dixisset:* Obnixo genu in scutum.

(3) *Porrecta, vel ante erecta.*

Ex quo factum est, ut postea athletae, ceterique (4) artifices his statibus in statuis ponendis uterentur, in quibus victoriam essent adepti.

II. Chabrias autem multa in Europa bella administravit, quum dux Atheniensium esset, multa (5) in AEgypto (6) sua sponte gessit; nam Nectanebum adiutum profectus, regnum ei constituit. Fecit idem Cypri, sed publice ab Atheniensibus Evagorae adiutor datus: neque prius inde discessit, quam totam insulam bello devinceret: qua ex re Athenienses magnam gloriam sunt adepti. Interim bellum inter AEgyptios et Persas conflatum est: et Athenienses cum Artaxerxe societatem (7) habebant: Lacedaemonii cum AEgyptiis, a quibus magnas praedas Agesilaus rex eorum faciebat. Id intuens Chabrias, quum in re nulla Agesilao cederet,

(4) *Intellige Scenicos, Musicos, Dyonisiacos, Pantomimos, atque id genus alios, qui more Graecorum eo nimirum statu pingi solebant, quo suum quisque hostem vicissent.*

(5) *Tacho tum Aegypti rege, patre Nectanebi eius, quem adiutum venerat.*

(6) *At privato officio, non publico, aeque ac si Aegypti res a populo delatae ei mandataeque fuissent.*

(7) *Hinc et Regi Iphicratem belli ducem petenti Athenienses miserunt, et Chabriam in Regem arma ferentem domum revocarunt.*

sua sponte eos adiutum profectus, AEgyptiae classi praefuit; pedestribus copiis Agesilaus.

III. Tum praefecti regis Persiae legatos miserunt Athenas questum, quod Chabrias adversum regem bellum gereret cum AEgyptiis. Athenienses diem certam Chabriae (8) praestituerunt, quam ante, domum nisi redisset, capitis se illum damnaturos denuntiarunt. Hoc ille nuntio Athenas rediit, neque ibi diutius est moratus, quam fuit necesse. Non enim libenter erat ante oculos civium suorum, quod et vivebat laute, et indulgebat sibi liberalius, quam ut invidiam vulgi posset effugere. Est enim hoc commune vitium in magnis liberisque civitatibus, ut (9) invidia gloriae comes sit: et libenter de his detrahant, quos emergere videant altius: neque animo aequo pauperes alienam opulentium intuentur fortunam. Itaque Chabrias, quoad ei licebat, plurimum (10) aberat. Neque vero solus ille aberat Athenis libenter, sed omnes

(8) *Ita Cicero in Ver.* Diem praestituit operi faciendo Kal. Decembr.

(9) *Sallustius:* Meminisse, post gloriam invidiam sequi.

(10) *Ita enim et a suorum invidia procul erat, et sui desiderium in animis civium absentia facile excitabat.*

fere principes fecerunt idem: quod tantum se ab invidia pu'abant abfuturos, quantum a conspectu suorum recessissent. Itaque Conon plurimum Cypri vixit, Iphicrates in Thracia, Timotheus Lesbi, Chares in (11) Sigaeo. Dissimilis quidem Chares eorum factis et moribus, sed tamen Athenis et honoratus et potens.

IV. Chabrias autem periit (12) bello sociali tali modo. Oppugnabant Athenienses Chium. Erat in classe Chabrias privatus, sed omnes, qui in magistratu erant, auctoritate anteibat, eumque magis milites, quam qui praeerant, (13) adspiciebant. Quae res ei maturavit mortem. Nam dum primus (14) studet portum intrare, et gubernatorem iubet eo dirigere navem, ipse sibi perniciei fuit. Quum enim eo penetrasset, ceterae non sunt secutae. Quo facto circumfusus hostium,

(11) Sigaeum *Idae promontorium*, *Aris: l. 1. Animal.*

(12) *De quo bello mentionem antea in Iphicrate fecimus.*

(13) *Reverebantur. Tacitus* aspectare *dixit*, *Livius* intueri.

(14) *Festinat. In Datame:* Taurum transiit, eoque, quo studuerat, venit. *Hinc* studium *pro festinatione apud Caesarem.*

concursu, cum fortissime pugnaret, navis rostro percussa coepit (15) sidere. Hinc refugere quum posset, si se in mare deiecisset, quod suberat classis Atheniensium, quae exciperet natantem, perire maluit, quam, (16) armis abiectis, navem relinquere, in qua fuerat vectus. Id ceteri facere noluerunt, qui nando in tutum pervenerunt. At ille praestare honestam mortem turpi vitae existimans, cominus pugnans telis hostium interfectus est.

(15) *Demergi. Pedo Albin.*
----- Jam sidere limo
Navigia, et rapido desertam flumine classem.
At sidere *vel anchorae dicuntur, quae in fundo fixae haerent.*

(16) *Quod militare crimen erat., et capite dignum. Hinc Lacedaemoniae mulieres filios ad bellum profecturos illud monere solebant:* η συν τουτῳ, η επι τουτῳ.

XII. TIMOTHEVS.

1. TIMOTHEVS, CONONIS FILIVS ATHENIENSIS. Hic a patre acceptam gloriam multis auxit virtutibus; fuit enim (1) disertus, impiger, laboriosus, (2) rei militaris peritus, neque minus civitatis regendae. Multa huius sunt praeclare facta, sed haec maxime illustria. (3) Olynthios et Byzantios bello subegit. Samum cepit, in qua oppugnanda superiore bello Athenienses mille et ducenta talenta consumserant: hanc ille sine ulla publica impensa populo restituit. Adversum Cotym bella gessit, ab eoque mille et ducenta talenta praedae in publicum dedit. (4) Cyzicum obsidione liberavit. (5) Ariobarzani simul cum Agesilao auxilio profectus

(1) *Cic. lib. 1. De Off.* Africanus eloquentia cumulavit bellicam gloriam: quod idem fecit Timotheus Cononis filius, qui cum belli laude non inferior fuisset, quam pater, ad eam laudem doctrinae et ingenii gloriam adiecit.

(2) *Ad quam eximiam belli scientiam adde vel egregiam fortunam.*

(3) *De quo adversus Olynthios bello etiam ex Demosthene licet cognoscere Olynth. II.*

(4) *Cyzicus urbs antiqua in Mysia ad Propontidem posita iuxta Ptolomeum.*

(5) *Praefecto Lydiae et Ioniae totiusque Phrygiae.*

est: a quo quum (6) Laco pecuniam numeratam accepisset, ille, cives suos agro atque urbibus augeri, maluit, quam id sumere, cuius partem domum suam ferre posset. Itaque accepit (7) Erichtonem et Sestum.

II. Idem classi praefectus circumvehens Peloponnesum, Laconicam populatus, classem eorum fugavit: Corcyram sub imperium Atheniensium redegit: sociosque idem adiunxit (8) Epirotas, Athamanas, Chaonas, omnesque eas gentes, quae mare illud adiacent. Quo facto Lacedaemonii de diutina contentione destiterunt, et sua sponte Atheniensibus imperii maritimi principatum (9) concesserunt; pacemque his legibus constituerunt, ut Athenienses mari duces essent. Quae victoria tantae fuit Atticis laetitiae, ut (10) tum

(6) *Agesilaus.*

(7) Erichton *quid loci, ubive terrarum sit, in obscuro res. Quare eruditi partim se ignorare fatentur, partim* Crithoten *(qui locus est in Hellesponto) legendum putant.* Sestus *vero ad Hellespontum est. Abydo obiecta Leandri amoribus interituque nobilis.*

(8) *Quae gentes Epirum olim incolebant.*

(9) *Hoc maris imperium, quod alternis, ut ante diximus, Athenienses ac Lacedaemonii obtinebant, post diutinam contentionem Athenienses receperunt, perque LXXV. annos tenuerunt.*

(10) *Atqui Plutarchus in Cimone tradit, aras*

primum arae Paci Publicae sint factae, eique Deae (11) pulvinar sit institutum. Cuius laudis ut memoria maneret, Timotheo publice statuam in foro posuerunt: qui honos huic uni ante hoc tempus contigit: ut, quum patri populus statuam posuisset, filio quoque daret. Sic iuxta posita recens filii, veterem patris renovavit memoriam.

III. Hic quum esset magno natu, et magistratus gerere desisset, bello Athenienses undique premi sunt coepti. Defecerat Samus: descierat Hellespontus: Philippus iam tunc (12) valens Macedo multa moliebatur; cui oppositus (13) Chares quum esset, non satis in eo praesidii putabatur. Fit Menestheus praetor, (14) filius Iphicratis, gener Timothei, et, ut ad bellum proficiscatur, decernitur. Huic in consilium dantur duo usu et sapientia

tum primum Paci positas, post partam a Cimone victoriam ad Eurymedontem contra Persas.

(11) Pulvinaria seu Lectisternia *ad propitia apprecanda numina Romae iam inde antiquitus instituta Graecos factitasse vel ex eo colligimus.*

(12) *Methonam enim ceperat, Pydnum, Potidaeam, Thraciaeque nonnullas urbes.*

(13) *Vir segni tardoque ingenio, militiae rudis; Athenis tamen et honoratus et potens.*

(14) *Ita in Iphicrate.* Menesthea filium reliquit ex Thressa natum.

praestantes, quorum consilio uteretur, (15) pater et socer: quod in his tanta erat auctoritas, ut magna spes esset, per eos amissa posse recuperari. Hi quum Samum profecti essent, et eodem Chares, adventu eorum cognito, cum suis copiis proficisceretur, ne quid, absente se, gestum videretur; accidit, quum ad insulam appropinquarent, ut magna tempestas orietur: quam evitare duo veteres imperatores utile arbitrati, suam classem (16) suppresserunt. At ille temeraria usus ratione non cessit maiorum natu auctoritati: et, ut in sua navi esset fortuna, quo contenderat, pervenit, eodemque ut sequerentur, ad Timotheum et Iphicratem nuntium misit. Hinc, male re gesta, compluribus (17) amissis navibus, eodem, unde erat profectus, se recepit, literasque Athenas publice misit, sibi (18) proclive fuisse Samum capere, nisi a Timotheo et Iphicrate desertus esset. Ob eam rem in crimen vocabantur. Populus acer, suspicax, mobilis, adversarius, invidus etiam potentiae, domum revocat: accu-

(15) Iphicrates, et Timotheus.
(16) Ab instituto cursu continuerunt.
(17) Ingenti tempestate coorta.
(18) Tactu facile; Cicero : Dictu quidem est proclive *etc.*

santur proditionis. Hoc iudicio (19) damnatur Timotheus, lisque eius aestimatur centum talentis. Ille odio ingratae civitatis coactus (20) Chalcidem se contulit.

IV. Huius post mortem populus quum iudicii sui poeniteret, multae novem partes detraxit, et decem talenta Cononem filium eius ad muri quandam partem reficiendam iussit dare; in quo (21) fortunae varietas est animadversa. Nam quos avus Conon muros ex hostium praeda patriae restituerat, eosdem nepos cum summa ignominia familiae ex sua re familiari reficere coactus est. Timothei autem moderatae sapientisque vitae quum pleraque possimus proferre testimonia, uno erimus contenti; quod ex eo facile conii ci poterit, quam carus suis fuerit. Quum Athenis adolescentulus caussam diceret, non solum amici privatique hospites ad eum defendendum convenerunt, sed etiam in eis Iason (22) tyrannus, qui illo tempore fuit omnium potentissimus. Hic quum in patria sine (23) satellitibus se

(19) *Absoluto tamen, uti supra legimus, qui cum eo in crimen vocabatur, Iphicrate.*

(20) *Celeberrimam Euboeae urbem ad Euripum.*

(21) Varietas est propria fortunae. *Cicero de Divinat.*

(22) *Thessaliae; qui et* Pheraeus *dictus est.*

(23) *Corporis custodibus.*

tutum non arbitraretur, Athenas sine ullo praesidio venit., tantique hospitem fecit, ut mallet se capitis periculum adire, quam Timotheo de fama dimicanti deesse. Hunc adversus tamen Timotheus postea populi iussu bellum gessit: patriaeque sanctiora iura, quam hospitii, esse duxit. Haec extrema fuit aetas imperatorum Atheniensium, Iphicratis, Chabriae, Timothei: neque post illorum obitum quisquam dux in illa urbe fuit dignus memoria.

XIV. DATAMES.

I. (1) Venio nunc ad fortissimum virum, maximique consilii omnium barbarorum, exceptis duobus Karthaginiensibus, Hamilcare, et Hannibale: de quo hoc plura referremus, quod obscuriora sunt eius gesta pleraque, et ea, quae prospere ei cesserunt, non magnitudine copiarum, sed consilii, quo tantum non omnes superabat, acciderunt: quorum nisi ratio explicata fuerit, res apparere non poterunt. DATAMES patre Camissare, natione Care, matre Scythissa natus primum militum numero fuit apud Artaxerxem eorum, qui regiam tuebantur. Pater eius Camissares, quod et manu fortis, et bello strenuus, et Regi multis locis fidelis erat repertus, habuit provinciam (2) Ciliciam iuxta Cappadociam, quam incolunt Leucosyri. Datames militare munus fungens primum qualis esset,

(1) *Elegans, et plana sane transitio, qualis illa Tullii*: Venio nunc ad aureum illud nomen Crysogoni.

(2) *Non totam, sed eam tantum Ciliciae partem iuxta Cappadociam, quae* Λευκοσυρια *appellatur.*

apparuit in bello, quod Rex adversus (3) Cadusios gessit. Namque hic multis millibus interfectis, magni fuit eius opera. Quo factum est, ut, quum in eo bello cecidisset Camissares, (4) paterna ei traderetur provincia.

II. Pari se virtute postea praebuit, quum (5) Autophradates iussu regis bello persequeretur (6) eos, qui defecerant. Namque eius opera hostes, quum castra iam intrassent, profligati sunt, exercitusque reliquus conservatus regis est. Qua ex re maioribus rebus praeesse coepit. Erat eo tempore Thyus (7) dynastes Paphlagoniae, antiquo genere natus a Pylaemene illo, quem Homerus Troico bello (8) a Patroclo interfectum ait. Is regi dicto audiens non erat: quam ob caussam bello eum persequi constituit, eique rei praefecit Datamen propinquum Paphlagonis,

(3) Cadusii *Mediae, populi ad Caspium mare*. Caddusios *scribit Sigonius.*

(4) *Cilicia: At, si Diodoro credimus, Cappadocia.*

(5) *Lydiae Satrapes.*

(6) *Lycios, Pisidas, Pamphilios, Cilices, Syras, Phoenices, etc.*

(7) Dynastes erat summus Paphlagonum magistratus, qualis Romae Dictator fuit. Caes. III. Civ. 3. *Eumdem infra* regem *appellat Cornelius.*

(8) *At a Menelao Pylaemenem, non a Patroclo occisum narrat Homerus.*

namque ex fratre et sorore erant nati: quam ob caussam Datames omnia primum experiri voluit, ut sine armis propinquum ad officium reduceret. Ad quem quum venisset sine praesidio, quod ab amico nullas vereretur insidias, pene interiit: nam Thyus eum clam interficere voluit. Erat mater cum Datame, amita Paphlagonis: ea, quid ageretur, resciit, filiumque monuit. Ille fuga periculum evitavit, bellumque indixit Thyo. In quo quum ab Ariobarzane (9) praefecto Lydiae et Ioniae totiusque Phrygiae desertus esset, (10) nihilo segnius perseveravit, vivumque Thyum cepit cum uxore et liberis.

III. Cuius facti ne prius fama ad regem, quam ipse perveniret, dedit operam. Itaque, omnibus insciis, eo, ubi erat rex, venit; posteroque die Thyum, hominem (11) maximi corporis, terribilique facie, quod et niger, et capillo longo, barbaque erat promissa, (12) optima veste contexit,

(9) Vide ab uno praefecto plures interdum provincias fuisse administratas.

(10) Idest pari alacritate. Virg. instat non segnius. *Sallust.* non segnius bellum parare. *Curt.* nec tamen segnius.

(11) Cuiusmodi in Asia nasci tradit Hippocrates. Erat autem ab Asia Thyus.

(12) Purpura, quae apud Aegyptios et Babylonios insigne dignitatis erat, non ab ipsis modo

quam satrapae regii gerere consueverant: ornavit etiam torque, atque (13) armillis aureis, ceteroque regio cultu: ipse agresti (14) duplicique amiculo circumdatus, hirtaque tunica, gerens in capite galeam (15) venatoriam, dextra manu clavam, sinistra (16) copulam, vinctum ante se Thyum agebat, ut si feram bestiam captam duceret. Quem quum omnes prospicerent propter novitatem ornatus, ignotamque formam, ob eamque rem magnus esset concursus; fuit non nemo, qui agnosceret Thyum, regique nuntiaret. Primo non accredidit. Itaque Pharnabazum misit exploratum; a quo ut rem gestam comperit, statim admitti iussit, ma-

regibus, sed Satrapis etiam gestari solita. Hinc purpurati *Satrapae dicti a Curtio.*

(13) *Armillae cum muliercularum, tum quoque militum ornamenta erant quidam ex argento vel auro orbes, quibus elegantioris ornatus gratia summum brachium praecingebant.*

(14) *Hirsuto. Quo sensu videntur dixisse et Virgilius:*

Haec fatus duplicem ex humeris deiecit amictum.

et Horatius:

. . . . Quem duplici panno patientia velat.

(15) *Quae quo maiori terrori esset, hirsutis ferarum pellibus contecta erat, ut in antiquis passim nummis videre est. Hanc* venatoriam *appellat Nepos.*

(16) *Vinculum. Ovid.* Copula detrahitur canibus.

gnopere delectatus cum facto, tum ornatu: imprimis quod (17) nobilis rex in potestatem inopinanti venerat. Itaque magnifice Datamen donatum ad exercitum misit, qui tum contrahebatur, duce Pharnabazo et Tithrauste, ad bellum Aegyptium, parique eum, atque illos, imperio esse iussit. Postea vero quam Pharnabazum rex vocavit, illi summa imperii tradita est.

IV. Hic quum maximo studio compararet exercitum, Aegyptumque proficisci pararet, subito a rege literae sunt ei missae, ut Aspim aggrederetur, qui Cataoniam tenebat, quae gens iacet supra Ciliciam, confinis Cappadociae. Namque Aspis saltuosam regionem, castellisque munitam incolens, non solum imperio regis non parebat; sed etiam finitimas regiones (18) vexabat, et, (19) quae regi portarentur, abripiebat. Datames, etsi longe aberat ab his regionibus, et a (20) maiore re abstrahebatur, tamen regis voluntati morem gerendum putavit. Itaque

(17) *Erat enim a Pylemene illo Homerico prognatus.*

(18) *Devastabat. Cic. in Ver.* Agros vectigales vexatos atque exinanitos a Verre, populatam vexatamque provinciam.

(19) *Regis reditus, quaeque ad regios usus mittebantur, intercipiebat.*

(20) *Bello nimirum Aegyptio.*

cum paucis, sed viris fortibus, navem conscendit; existimans id quod accidit, facilius se imprudentem et imparatum parva manu oppressurum, quam paratum; quamvis magno exercitu. Hac delatus in Ciliciam, egressus inde, dies noctesque iter faciens, Taurum transiit, eoque, quo studuerat, venit. Quaerit, quibus locis sit Aspis: cognoscit haud longe abesse, profectumque eum venatum. Quem dum speculatur, adventus eius caussa cognoscitur. Pisidas cum iis, quos secum habebat, ad resistendum Aspis comparat. Id Datames ubi audivit, arma capit, suosque sequi iubet: ipse equo concitato ad hostem vehitur: quem procul Aspis conspiciens ad se (21) ferentem, pertimescit, atque a conatu resistendi deterritus sese dedit. Hunc Datames vinctum ad regem ducendum tradit (22) Mithridati.

V. Haec dum geruntur, Artaxerxes reminiscens a quanto bello ad quam parvam rem principem ducum misisset, se ipse reprehendit, et nuntium ad exercitum (23) Acen misit, quod nondum Datamen profectum putabat, qui ei dice-

(21) *Ad se ferri.*

(22) *Ariobarzanis filio, a quo postea occisus est.*

(23) Ace *Phoeniciae civitas, Ptolemais dicta. Accho in Sacris literis vocatur. Iudic. I. 13.*

ret, ne ab exercitu discederet. Hic priusquam perveniret, quo erat profectus, in itinere convenit, qui Aspim ducebant. Qua celeritate quum magnam benevolentiam regis Datames consequutus esset, non minorem invidiam aulicorum excepit, qui illum unum pluris, quam se omnes fieri videbant. Quo facto, cuncti ad eum opprimendum consenserunt. Haec Pandates, gazae (24) custos regiae, amicus Datami perscripta ei mittit, in quibus docet, eum magno fore periculo, siquid, illo imperante, in Aegypto adversi accidisset. Namque eam esse consuetudinem regum, ut casus adversos hominibus tribuant, secundos fortunae suae. Quo facile fieri, ut impellantur ad eorum perniciem, quorum ductu res male gestae nuntientur. Illum hoc maiore fore in discrimine, quod, quibus rex maxime obediat, eos habeat inimicissimos. Talibus ille literis cognitis, quum iam ad exercitum Acaeum venisset, quod non ignorabat ea vere scripta, desciscere a rege constituit: neque tamen quicquam fecit, quod fide sua esset indignum. Nam Mandroclem Magnetem exercitui praefecit: ipse cum suis

(24) *Habebant Persarum Reges in singulis provinciis aerarium, aerariique praefectos, qui Γαζοφύλακες dicebantur.*

in Cappadociam discedit; coniunctamque huic (25) Paphlagoniam occupat celans, qua voluntate esset in regem: clam cum (26) Ariobarzane fecit amicitiam, manum comparat, urbes munitas suis tuendas tradit.

VI. Sed haec propter hiemale tempus minus prospere succedebant. Audit, Pisidas quasdam copias adversus se parare, filium eo Arsidaeum cum exercitu mittit. Cadit in praelio adolescens: proficiscitur eo pater non ita cum magna manu celans quantum vulnus accepisset; quod prius ad hostem pervenire cupiebat, quam de re male gesta fama ad suos perveniret: ne, cognita filii morte, animi debilitarentur militum. Quo contenderat, pervenit; hisque locis castra ponit, ut neque circumiri multitudine adversariorum posset, neque impediri, quo minus ad dimicandum manum haberet expeditam. Erat cum eo Mithrobarzanes socer eius, praefectus equitum. Is, desperatis generi rebus, ad hostes trasfugit. Id Datames ut audivit, sensit, si in turbam (27) exiisset, ab homine tam necessario se relictum,

(25) *Nam Regem Thyum ceperat, captivumque ad Artaxerxem duxerat.*

(26) *Qui a Rege multo ante descierat.*

(27) *Si pervulgatum esset. Suet. in Galba.* Exierat in vulgus. *Et in Nerone*: exiit opinio.

futurum ut ceteri consilium sequerentur. In vulgus edit, suo iussu Mithrobarzanem profectum pro perfuga, quo facilius receptus interficeret hostes: quare relinqui eum non par esse, sed omnes confestim sequi. Quod si animo strenuo fecissent, futurum ut adversarii non possent resistere, quum et intra vallum, et foris caederentur. Hac re probata, exercitum educit, Mithrobarzanem persequitur: qui dum ad hostes pervenerat, Datames signa inferri iubet. Pisidae nova re commoti in opinionem adducuntur, perfugas mala fide (28), compositoque fecisse, ut recepti essent maiori calamitati. Primum eos adoriuntur. Illi quum, quid ageretur, aut quare fieret, ignorarent, coacti sunt cum eis pugnare, ad quos transierant; ab hisque stare, quos reliquerant. Quibus quum neutri parcerent, celeriter sunt concisi. Reliquos Pisidas resistentes Datames invadit, primo impetu pellit, fugientes persequitur, multos interficit, castra hostium capit. Tali consilio uno tempore et proditores perculit, et hostes profligavit; et, quod ad suam perniciem fuerat cogitatum, id ad salutem convertit. Quo neque acutius ullius

(28) *Ex industria.*

imperatoris cogitatum, neque celerius factum usquam legimus.

VII. Ab hoc tamen viro Schismas maximo natu filius desciit; ad regem transiit, et de defectione patris detulit. Quo nuntio Artaxerxes commotus, quod intelligebat, sibi cum viro forti ac strenuo negotium esse, qui, quum cogitasset, facere auderet; et prius cogitare, quam conari consuesset, Autophradatem in Cappadociam mittit. Hic ne intrare posset saltum, in quo Ciliciae (29) portae sunt sitae, Datames praeoccupare studuit. Sed tam subito copias contrahere non potuit: a qua re depulsus cum ea manu, quam contraxerat, locum delegit talem, ut neque circumiretur ab hostibus, neque praeteriret adversarius, quin ancipitibus locis premeretur: et si dimicare cum eo vellet, non multum obesse multitudo hostium suae paucitati posset.

VIII. Haec etsi Autophradates videbat, tamen (30) statuit congredi, quam cum

(29) Amanicae, *qua Syriam aditur, ab angustis faucibus difficilique Amani montis natura ita appellatae. Sunt et aliae circa sinum Issicum portae, de quibus nulla heic mentio.*

(30) *Heic adde de tuo* τὸ magis, *quod Latini quandoque elegantiae gratia omittere solent; ut observat Muretus ad illud Eunuchi:*

Si quisquam est, qui placere studeat bonis,
Quam plurimis.

tantis copiis refugere, aut tamdiu uno loco sedere. Habebat barbarorum equitum viginti, peditum centum millia, quos illi (31) Cardaces appellant; eiusdemque generis (32) tria funditorum. Praeterea (33) Cappadocum octo, (34) Armeniorum decem, (35) Paphlagonum quinque, (36) Phrygum decem, (37) Lydorum quinque, (38) Aspendiorum (39) et Pisidarum circiter tria, (40) Cilicum duo, (41) Captianorum totidem, ex Graecia conductorum tria millia: levis armaturae maxi-

(31) *Idest, qui e rapto vivebant.* Carda *enim apud Persas bellicosum atque rapacem significat.*

(32) *Tria funditorum millia.*

(33) *Cappadocia Asiae minoris regio, quam Strabo in duas praefecturas divisam tradit: una* Magna, *altera* Pontica *Cappadocia dicebatur.*

(34) Armenia *Regio Asiae inter Taurum et Caucasum montes sita: quam* Arab *Hebraei vocant.*

(35) *Quorum Asiae minoris regio olim Palaemenia dicta.*

(36) *Ex maiore nimirum Phrigia inter Galatiam, et Lydiam posita.*

(37) *Lydia Asiae minoris regio.*

(38) Aspendii *Pamphiliae populi ab Aspendo eius provinciae oppido dicti.*

(39) *Liv. 40. 13.* Pisidae circa Selgam incolunt.

(40) *Cilicia Asiae minoris regio. A Iosepho* Tharsus, *Hebraeis* Chalab *dicta. Hodie* Turcomania.

(41) Caspianorum: *vereor, ne ea sit vera lectio: siquidem de his unis Strabo loquitur lib. XI.*

mum numerum. Has adversus copias spes omnis consistebat Datami in se, locique natura: namque huius partem non habebat vicesimam militum. Quibus fretus conflixit, adversariorumque multa millia concidit: quum de ipsius exercitu non amplius hominum mille cecidisset. Quam ob caussam postero die trophaeum posuit, quo loco pridie pugnatum. Hinc quum castra movisset, semper inferior copiis, superior omnibus praeliis discedebat, quod nunquam manum consereret, nisi adversarios locorum angustiis clausisset; quod perito regionum callideque cogitanti saepe accidebat. Autophradates, quum bellum duci maiore regis calamitate, quam adversariorum videret, ad pacem amicitiamque hortatus est, ut cum rege in gratiam rediret. Quam ille etsi non fidam fore putabat, tamen conditionem accepit, seque ad Artaxerxem legatos missurum dixit. Sic bellum, quod rex adversus Datamen susceperat, sedatum. Autophradates in Phrygiam se recepit.

IX. At rex, quod implacabile odium in Datamen susceperat, postquam bello eum opprimi non posse animadvertit, insidiis interficere studuit: quas ille plerasque vitavit. Sicut quum nunciatum esset, quosdam sibi insidiari, qui in amicorum

erant numero: de quibus, quod inimici detulerant, neque credendum, neque negligendum putavit, experiri voluit, verum falsumne sibi esset relatum. Itaque eo profectus est, in quo itinere futuras insidias dixerant. Sed elegit corpore et statura simillimum sui, eique vestitum suum dedit, atque eo loco ire, quo ipse consueverat, iussit. Ipse autem ornatus vestitu militari inter corporis custodes iter facere coepit. At insidiatores, postquam in eum locum agmen pervenit, decepti ordine atque vestitu in eum faciunt impetum, qui (42) suppositus erat. Praedixerat autem his Datames, cum quibus iter faciebat, ut parati essent facere, quod ipsum vidissent. Ipse, ut concurrentes insidiatores animadvertit, tela in eos conjecit. Hoc idem quum universi fecissent, priusquam pervenirent ad eum, quem aggredi volebant, confixi ceciderunt.

X. Hic tamen tam callidus vir extremo tempore captus est Mithridatis Ariobarzanis filii dolo. Namque is pollicitus est regi, se eum interfecturum, si ei rex promitteret, ut, quodcumque vellet, li-

(42) Suppositius *legit Schottus: sed frustra: Ita Tullius in Ver.* Vt ille suppositus facile, et libenter se illum, qui non erat, esse simularet.

ceret impune facere: fidemque de ea re (43) more Persarum, dextra dedisset. Hanc ut accepit, simulat, se suscepisse cum rege inimicitias, copias parat, et absens amicitiam cum Datame facit, regis provinciam vexat, castella expugnat: magnas praedas capit: quarum partem suis dispertit, partem ad Datamen mittit: pari modo complura castella ei tradit. Haec diu faciendo persuasit homini, se (44) infinitum adversus regem suscepisse bellum, quum nihilo magis, ne quam suspicionem illi praeberet insidiarum, neque colloquium eius petivit, neque in conspectum venire studuit. Sic absens amicitiam gerebat, ut non beneficiis mutuis sed odio communi, quod erga regem susceperant, contineri viderentur.

XI. Id quum satis se confirmasse arbitratus est, certiorem facit Datamen, tempus esse maiores exercitus parari, et bellum cum rege suscipi; de qua re, si ei videretur, quo vellet, in colloquium veniret. Probata re, colloquendi tempus sumitur, locusque, quo conveniretur.

(43) *Si minus alias, certe apud Persas fides data dextra quovis iureiurando sanctior ducebatur; de quo ritu erudite Brissonius in Persicis.*

(44) *Exitiosum et nonnisi alterius interitu dirimendum.*

Huc Mithridates cum uno, cui maximam habebat fidem, ante aliquot dies venit, compluribusque locis separatim gladios obruit, eaque loca diligenter notat. Ipso autem colloquendi die utrique, locum qui explorarent, atque ipsos (45) scrutarentur, mittunt. Deinde ipsi sunt congressi. Hic quum aliquandiu in colloquio fuissent, et diversi discessissent, iamque procul Datames abesset. Mithridates, priusquam ad suos perveniret, ne quam suspicionem pareret, in eundem locum revertitur, atque ibi, ubi telum erat propositum, resedit, ut si a lassitudine cuperet acquiescere; Datamemque revocavit simulans, se quiddam in colloquio esse oblitum. Interim (46) telum, quod latebat, protulit, nudatumque vagina veste texit, ac Datami venienti ait, digredientem se animadvertisse locum quendam qui erat in conspectu, ad castra ponenda esse idoneum. Quem quum (47)

(45) Nullum antiquitus habebatur colloquium, nisi prius, qui collocuturi erant, explorarentur. Id Latini scrutari, praetentare, excutere *dixerunt. Ad id porro scrutatores delecti invicem mittebantur, qui non vestes modo, si quid ferri subesset, curiosius excutiebant, sed, ne qua suspicio foret. penitus detrahebant.*

(46) Telum *pro gladio dixit.*

(47) *Ita Horat.* Quod monstror digito praetereuntium.

digito monstraret; et ille conspiceret, aversum ferro transfixit: et prius, quam quisquam posset succurrere, interfecit. Ita vir, qui multos consilio, neminem perfidia ceperat, simulata captus est amicitia.

XV. EPAMINONDAS.

1. EPAMINONDAS (1) POLYMNI FILIVS THEBANVS. De hoc priusquam scribamus, haec praecipienda videntnr lectoribus, ne alienos mores ad suos referant; neve ea, quae ipsis leviora sunt, pari modo apud ceteros fuisse arbitrentur. Scimus enim musicen (2) nostris moribus abesse a principis persona, saltare vero etiam in vitiis (3) poni: quae omnia apud Graecos et grata, et laude digna ducuntur. Quum autem exprimere imaginem consuetudinis atque vitae velimus Epaminondae, nihil videmur debere praetermittere, quod pertineat ad eam declarandam. Quare dicemus primum de genere eius: dein quibus disciplinis, et a quibus

(1) Polymnidis. *Ælianus lib. VI. Var. Hist.*

(2) *Stante nimirum Republica.*

(3) *Verum ne credas, saltationes quidem omnes inter turpia a Romanis habitas, sed certa quaedam saltandi genera.*

sit eruditus: tum de moribus, ingeniique facultatibus, et si qua alia digna memoria erunt: postremo de rebus gestis, quae a plurimis omnium anteponuntur virtutibus.

II. Natus igitur patre, quo diximus, (4) honesto genere, pauper iam a maioribus relictus. Eruditus autem sic, ut nemo Thebanus magis: nam et citharizare, et cantare ad chordarum sonum doctus est a (5) Dionysio: qui non minore fuit in musicis gloria, quam (6) Damon, aut Lamprus, quorum pervulgata sunt nomina. Carmina cantare tibiis (7) ab Olympiodoro, saltare a Calliphrone. At Philosophiae praeceptorem habuit (8) Lysidem

(4) *Idem de eo Tullius Tusc. Quaest.* Qui cum esset bonis parentibus, atque honesto loco natus. *Honesto genere, idest humili loco ex Gebhardi sententia: existimat enim, Latinos obscuros parentes gratia quadam sermonis* honestos *vocare: praesertim cum a minime generoso patre natum aperte tradat eum Ælianus. At faltitur: aperte apud Horatium* honestae Clientae, *pro summo loco natae dictae sunt.*

(5) *Thebano.*

(6) *Athenis Lyricorum praestantissimi.*

(7) *Et ab Orthagora, uti, teste Aristoxeno, scribit Athenaeus.*

(8) *Non* Lysiam, *uti male olim excudebatur; sed* Lysidem, *ut apposite scribit Laërtius in vita Pythagorae.*

Tarentinum, Pythagoreum: cui quidem sic fuit deditus, ut adolescens tristem et severum senem omnibus aequalibus suis in familiaritate anteposuerit: neque prius eum a se dimiserit, quam in doctrinis tanto antecessit condiscipulos, ut facile intelligi posset, pari modo superaturum omnes in ceteris artibus. Atque haec ad nostram consuetudinem sunt levia, et potius contemnenda: at in Graecia utique olim magnae laudi erant. Postquam ephebus factus est, (9) et palaestrae dare operam coepit, non tam magnitudini virium servivit, quam (10) velocitati: illam enim ad athletarum usum, hanc ad belli existimabat utilitatem pertinere. Itaque exercebatur plurimum currendo, et luctando ad eum finem, quoad (11) stans comple-

(9) *More Graecorum, qui gymnasticas artes studiose exercebant.*

(10) *Quae duo ad palaestras gloriose exercendas necessaria erant. Huc illud Poëtae videtur spectasse lib. v. Æn.*

Quique pedum cursu valet, et qui viribus audax.

(11) *Freinskemius* quo adstans *legit: itaque explicat* coram factus, prope hostem positus. *Parum concinne. Melior Gronovii mens. Duplex porro erat gladiorum pugna*, erecta, *quae a stantibus peragebatur*, volutatoria, *cum provoluti certarent. Hinc ille de literis meritus existimat alterum luctandi genus exercuisse, ab altero consulto Epa-*

cti posset, atque contendere. In armis plurimum studii consumebat.

III. Ad hanc corporis firmitatem plura etiam animi bona accesserant. Erat enim modestus, prudens, gravis, temporibus sapienter utens, peritus belli, fortis manu, animo maximo: adeo veritatis diligens, ut ne ioco quidem mentiretur. Idem continens, clemens, patiensque admirandum in modum: non solum populi, sed etiam amicorum ferens iniurias: inprimisque commissa (12) celans; quod interdum non minus prodest, quam diserte dicere. Studiosus audiendi: ex hoc enim facillime disci arbitrabatur. Itaque quum in (13) circulum venisset, in quo aut de republica disputaretur, aut de philosophia sermo haberetur, nunquam inde

minondam abstinuisse, sive eo usque certamen produxisse, ut stans non iacens adversarium complecteretur. Ad eum finem, *est* huc usque. *Cicero*: Mansit in condictione atque pacto usque ad eum finem, dum iudices reiecti essent.

(12) *Quam animi virtutem Epaminondam ex praeceptis institutisque Pythagoricorum, qui silentium ac fidem religiosissime asservabant, habuisse, credibile est.*

(13) Circulus *caetus vulgo coëuntium, ac fabulantium, qui collatis capitibus videntur veluti orbem facere, ait Lipsius. Apud Senecam* circulari *est circulis se venditare, vel ut Lipsius explicat, circulos quaerere, et sibi audientiam captare.*

prius discessit, quam ad finem sermo esset adductus. Paupertatem adeo facile perpessus est, ut de republica nihil praeter gloriam ceperit. Amicorum in se tuendo caruit facultatibus: fide ad alios sublevandos saepe sic usus est, ut possit iudicari, omnia ei cum amicis fuisse communia. Nam, quum aut civium suorum aliquis ab hostibus fuisset captus, aut virgo amici nubilis propter paupertatem collocari non posset, amicorum concilium habebat, et quantum quisque daret, pro cuiusque facultatibus imperabat: eamque summam quum faceret, priusquam acciperet pecuniam, adducebat eum, qui quaerebat, ad eos, qui conferebant, eique ut ipsi numerarent, faciebat; ut ille, ad quem ea res perveniebat, sciret, quantum cuique deberet.

IV. Tentata autem eius est abstinentia (14) a Diomedonte Cyziceno. Namque is rogatu Artaxerxis Epaminondam pecunia corrumpendum susceperat. Hic (15) magno cum pondere auri Thebas venit,

(14) Quod idem tentatum etiam est a Iasone tyranno, qui cum ad illum acri paupertate laborantem duo aureorum millia misisset, summa abstinentia repudiatus est.

(15) Tribus Daricorum millibus. Plutarchus.

et (16) Micythum adolescentulum quinque talentis ad suam perduxit voluntatem: quem tum Epaminondas plurimum diligebat. Micythus Epaminondam convenit, et caussam adventus Diomedontis ostendit. At ille Diomedonte coram: *nihil*, inquit, *opus pecunia est. Nam si ea rex vult, quae Thebanis sint utilia, gratis facere sum paratus: sin autem contraria, non habet auri atque argenti satis. Namque orbis terrarum divitias accipere nolo, pro patriae caritate* (17). *Te, qui me incognitum tentasti, tuique similem existimasti, non miror: tibique ignosco. Sed egredere propere, ne alios corrumpas, quum me non potueris. I tu, Micythe, argentum huic redde: aut, nisi id confestim facis, ego te* (18) *tradam magistratui.* Hunc Diomedon quum rogaret, ut tuto exire, suaque, quae attulisset, liceret efferre. *Istud*, inquit, *faciam, neque tua caussa, sed mea: ne, si tibi sit pecunia ademta, aliquis dicat, ad me ereptum pervenisse, quod*

(16) Michytum *vetustiores Codices. Qui a nonnullis idem fuisse creditur atque Asopicus ille, quem a puero Epaminondas amaverat.*

(17) *Diomedontem: ad hunc enim prima spectat oratio: ad Micythum vero reliqua.*

(18) *Ad poenam subeundam. Sonant porro* tradere, obiicere, offerre magistratui *sane idem apud Latinos.*

delatum *accipere noluissem*. A quo quum quaesisset, quo se deduci vellet, et ille Athenas diceret, praesidium dedit, ut eo tuto perveniret. Neque vero id satis habuit, sed etiam, ut inviolatus in navem ascenderet, per Chabriam Atheniensem, de quo supra mentionem fecimus, effecit. Abstinentiae erit hoc satis testimonium. Plurima quidem proferre possemus, sed modus adhibendus est; quoniam uno hoc volumine vitas excellentium virorum concludere constituimus: quorum separatim multis millibus (19) versuum complures scriptores ante nos explicarunt.

V. Fuit et disertus, ut nemo Thebanus ei par esset eloquentia: neque minus concinnus in brevitate respondendi, quam in perpetua oratione ornatus. Habuit obtrectatorem Meneclidem quendam (20) indidem Thebis, et adversarium in administranda republica satis exercitatum in dicendo, ut Thebanum scilicet. Namque illi genti plus (21) inest virium, quam

(19) versus *sunt* lineae, *quibus libri exarantur. Horum numero libros metiri mos erat, eumque in ultima cera adscribi.*

(20) *Sic Tullius pro Roscio:* Indidemne Ameria, an hosce ex urbe sicarios.

(21) *Ob crassum, uti volunt, aërem. Ceterum adisis quae in Alcibiade ad id rei adnotata sunt.*

ingenii. Is quod in re militari florere Epaminondam videbat, hortari solebat Thebanos, ut pacem bello anteferrent, ne illius imperatoris opera desideraretur, Huic ille, *fallis*, inquit, *verbo cives tuos, quod hos a bello avocas: otii enim nomine servitutem concilias. Nam paritur pax bello. Itaque qui ea diutina volunt frui, bello exercitati esse debent. Quare, si Principes Graeciae esse vultis, castris est vobis utendum, non palaestra*. Idem ille Meneclides, quum huic obiiceret, quod liberos non (22) haberet, neque uxorem duxisset, maximeque insolentiam, quod sibi Agamemnonis belli gloriam videretur (23) consecutus. At ille, *desine*, inquit, *Meneclide, de uxore nihi exprobrare: nam nullius in ista re minus quam tuo uti consilio volo* (habebat enim Meneclides supicionem adulterii). *Quod autem me Agamemnonem aemulari putas, falleris: namque Ille cum universa Graecia vix decem annis unam cepit urbem: ego contra ex una urbe nostra, dieque*

(22) *Atqui filium habuit Stesibrotum, post ab eo, quod bellum contra Lacedaemonios absente se susceperat, interfectum.*

(23) *Hoc illud nobile bellum est, quod, Agamemnone duce, ad Troiam gessere Graeci: de quo divine Homerus.*

uno totam Graeciam, Lacedaemoniis fugatis, liberavi.

VI Idem quum in conventum venisset Arcadum, petens, ut societatem cum Thebanis et Argivis facerent; contraque (24) Callistratus Atheniensium legatus, qui eloquentia omnes eo praestabat tempore, postularet, ut potius amicitiam sequerentur Atticorum; et in oratione sua (25) multa invectus esset in Thebanos et Argivos, in eisque hoc posuisset; animadvertere debere Arcades, quales utraque civitas cives procreasset, ex quibus de ceteris possent iudicare. Argivos enim fuisse (26) Orestem et (27) Alcmaeonem matricidas: Thebis Oedipum natum, qui quum (28) patrem suum interfecisset, ex matre liberos procreasset. Hic in respondendo Epaminondas quum de ceteris perorasset, postquam ad illa duo opprobria pervenit: admirari se, dixit, stultitiam rhetoris Attici, qui non animadverterit innocentes

(24) Aphydnaeus *cognomine.*

(25) *Hellenismus Sic infra:* Nonnulla inveheretur in Timoleonta.

(26) *Agamemnonis et Clytemnestrae filium, qui, quo patris mortem ulcisceretur, matrem interfecit. Hinc furiis agitatus Orestes.*

(27) *Amphiarai filium, qui matrem Eriphilem occidit.*

(28) *Laius erat pater, mater Iocasta.*

illos natos, domi scelere admisso, quum patria essent expulsi, receptos esse ab Atheniensibus. Sed maxime eius eloquentia eluxit Spartae, quo quum omnium sociorum convenissent legati, coram frequentissimo legationum conventu, sic Lacedaemoniorum tyrannidem coarguit, ut non minus illa oratione opes eorum concusserit, quam (29) Leuctrica pugna. Tum enim perfecit quod post apparuit, ut auxilio sociorum Lacedaemonii privarentur.

VII. Fuisse patientem, suorumque iniurias ferentem civium, quod se patriae irasci nefas esse duceret, (30) haec sunt testimonia. Quum eum propter invidiam cives praeficere exercitui noluissent, duxque esset delectus belli imperitus, cuius errore eo esset deducta res illa militum, ut omnes de salute pertimescerent: quod locorum angustiis clausi ab hostibus obsidebantur; desiderari coepta est Epaminondae diligentia: erat enim ibi privatus

(29) *Nobilissima clades, qua Spartanae opes adeo prostratae, ut in aeternum restitui nunquam potuerint.*

(30) *Sunt et alia constantiae testimonia, ut illud a Valerio traditum. Nam cum ei cives irati sternendarum in oppido viarum contumeliae caussa curam mandarent (erat enim illud ministerium apud eos sordidissimum) sine ulla cunctatione id recepit.*

numero militis. A quo quum peterent opem, nullam adhibuit memoriam contumeliae, et exercitum obsidione liberatum domum reduxit incolumem. Neque vero hoc semel fecit, sed saepius: maxime autem fuit illustre, quum in Peloponnesum exercitum duxisset adversus Lacedaemonios, haberetque collegas duos, quorum alter erat Pelopidas, vir fortis ac strenuus. Heic quum criminibus adversariorum omnes in invidiam venissent, ob eamque rem imperium his esset abrogatum, atque in eorum locum alii praetores successissent; Epaminondas plebiscito non paruit, idemque ut facerent, persuasit collegis, et bellum, quod susceperat, gessit: namque advertebat, ubi id fecisset, totum exercitum propter praetorum imprudentiam inscitiamque belli periturum. Lex erat Thebis, quae morte multabat, si quis imperium (31) diutius retinuisset, quam lege praefinitum foret. Hanc Epaminondam quum reipublicae conservandae caussa latam videret, ad perniciem civitatis conferre (32) noluit; et quatuor

(31) Vel paucis diebus. Quod aliter fiebat apud Romanos.

(32) Nam existimabat summam amentiam, quod scriptum esset reipublicae salutis causa, id non ex reipublicae salute interpretari. Ita Tullius de Invent.

mensibus diutius, quam populus iusserat, gessit imperium.

VIII. Postquam domum reditum est, collegae eius hoc crimine accusabantur; quibus ille permisit, ut omnem caussam in se transferrent, suaque opera factum contenderent, ut legi non obedirent. Qua defensione illis periculo liberatis, nemo Epaminondam responsurum putabat, quod, quid diceret, non haberet. At ille in iudicium venit, nihil eorum negavit, quae adversarii crimini dabant, omniaque, quae collegae dixerant, confessus est, neque recusavit, quo minus legis poenam subiret; sed unum ab iis petivit, ut in (33) periculo suo inscriberent: *Epaminondas a Thebanis morte multatus est, quod eos coëgit apud Leuctra superare Lacedaemonios; quos ante se imperatorem nemo Boeotiorum ausus fuit* (34) *adspicere in acie: quodque uno praelio non solum Thebas ab interitu retraxit, sed et-*

(33) Periculum *proprie est, qui Graecis* ἐλεγχος, *titulus vel index ad aliquid declarandum. Hinc* periclitari *pro explorare et cognoscere apud Tullium: et* pericula magistratuum *tabellae dictae, ex quibus sententias recitabant.*

(34) *Tanto sane Lacedaemonii in acie terrori erant, ut ne aspectum quidem ipsum ante Epaminondam Imperatorem Boeotii ferre possent.*

iam universam Graeciam in libertatem (35) *vindicavit* : *eoque res utrorumque perduxit*, *ut Thebani Spartam oppugnarent*; *Lacedaemonii satis haberent*, (36) *si salvi esse possent. Neque prius bellare destitit*, *quam*, *Messena* (37) *constituta*, *urbem eorum obsidione clausit*. Haec quum dixisset, risus omnium cum hilaritate coortus est; neque quisquam iudex ausus est de eo ferre suffragium. Sic a iudicio capitis maxima discessit gloria.

IX. Hic extremo tempore imperator apud (38) Mantineam, quum acie instructa audacius instaret hostibus, cognitus a Lacedaemoniis, quod in eius unius pernicie patriae sitam putabant salutem, universi in unum impetum fecerunt, neque prius abscesserunt, quam, magna caede facta, multisque occisis, fortissime ipsum Epaminondam pugnantem (39) sparo e-

(35) *Nam Lacedaemonii*, *duabus cladibus Leuctrica et Mantineensi acceptis*, *principatum Graeciae*, *quem diu tenuerant*, *amiserunt.*

(36) *Si Vrbem defendere possent.*

(37) *Alii* restituta. *Sic in antiquo Tiberii nummo: CIVITATIBVS ASIAE RESTITVTIS. Idem in Pelopida:* quoque Messena celerius restitueretur.

(38) *Vrbem Arcadiae.*

(39) Sparus est rusticum telum in modum pedis recurvum, *Servius. Hoc telorum genere maxime Graeci usi sunt.*

minus percussum concidere viderunt. Hujus casu aliquantum retardati sunt Boeotii, neque tamen prius pugna excesserunt, quam repugnantes profligarunt. Et Epaminondas, quum animadverteret, mortiferum se vulnus accepisse, simulque, si ferrum, quod ex (40) hastili in corpore remanserat, extraxisset, animam statim amissurum; usque eo retinuit, quoad renunciatum est, vicisse Boeotios. Id postquam audivit: *satis*, inquit, *vixi: invictus enim morior.* Tum, ferro extracto, confestim exanimatus est.

X. Hic uxorem nunquam duxit: in quo quum reprehenderetur, quod liberos non relinqueret, a Pelopida, qui filium habebat infamem, maleque eum in eo patriae consulere diceret: *vide*, inquit, *ne tu peius consulas, qui talem ex te natum relicturus sis. Neque vero stirps mihi potest deesse. Namque ex me natam* (41) *relinquo pugnam Leuctricam, quae non modo mihi superstes, sed etiam immortalis sit, necesse est.* Quo tempore, duce Pelopida,

(40) Hastilia *e ligno erant*, *oblonga teretique forma*, *quae ferro praefigebantur.*

(41) *At non longe aliter Valerius Epaminondae morituri extrema verba referens*, Orbus, *inquit*, non tamen sine liberis morior, quoniam mirificas filias Leuctra et Mantineam relinquo.

exules Thebas occuparunt, et praesidium Lacedaemoniorum ex (42) arce expulerunt; Epaminondas, quamdiu facta est caedes civium, domo se retinuit: quod neque malos defendere volebat, neque impugnare, ne manus suorum sanguine cruentaret: namque omnem civilem victoriam funestam putabat. Idemque, postquam apud Cadmeam pugnari cum Lacedaemoniis coepit, (43) in primis stetit. Huius de virtutibus vitaque satis erit dictum, si hoc unum adiunxero, quod nemo eat inficias, Thebas et ante Epaminondam natum, et (44) post eius interitum perpetuo alieno paruisse imperio: contra ea, quamdiu ille praefuerit Reipublicae, caput fuisse totius Graeciae: ex quo intelligi potest, unum hominem pluris, quam civitatem fuisse.

(42) *Cadmea.*
(43) *In iis, qui primis pugnabant ordinibus.*
(44) *Lege Xenophontem rerum Graec. lib. 6.*

XVI. *PELOPIDAS.*

PELOPIDAS THEBANUS magis historicis, quam vulgo notus. Cuius de virtutibus dubito, quemadmodum exponam: quod vereor, ne, si res explicare incipiam, non vitam eius enarrare, sed historiam videar scribere: si tantummodo (1) summas attigero, ne rudibus litterarum Graecarum minus lucide appareat, quantus fuerit ille vir. Itaque utrique rei occurram, quantum potero; et medebor cum satietati, tum ignorantiae lectorum. Phoebidas Lacedaemonius, quum exercitum (2) Olynthum duceret, iterque per Thebas faceret, arcem oppidi, quae Cadmea nominatur, occupavit impulsu (3) perpaucorum Thebanorum, qui (4) adversariae factioni quo facilius resisterent, Laco-

(1) *Virgilius*, Summa sequar fastigia rerum:

(2) *Amyntae Macedonis auxilio, qui, societate cum Lacedaemoniis inita, Olynthum magna vi oppugnare moliebatur. Olynthus vero urbs Thraciae maxima inter Athon montem et Pallenem urbem iacet.*

(3) *Scilicet Archiae, Leontidae, et Philippi, qui Thebis divites erant, ac potentiae paucorum fautores.*

(4) *Quas partes tuebantur Ismenias, Pelopidas, Pherenicus, Androchidas, Epaminondas.*

num rebus studebant: idque (5) suo privato, non publico fecit consilio. Quo facto, eum Lacedaemonii ab exercitu removerunt, (6) pecuniaque multarunt: neque eo magis arcem Thebanis reddiderunt, quod, susceptis inimicitiis, satius ducebant, eos obsideri, quam liberari. Nam post (7) Peloponnesium bellum, Athenasque devictas cum Thebanis sibi rem esse existimabant: et eos esse solos, qui adversus resistere auderent. Hac mente amicis suis summas potestates dederant, alteriusque factionis principes partim interfecerant, alios in exilium eiecerant; in quibus Pelopidas hic, de quo scribere exorsi sumus, pulsus patria carebat.

II. Hi omnes fere Athenas se contulerant, non quo sequerentur otium, sed, ut quemque ex proximo locum fors obtulisset, eo patriam recuperare niterentur. Itaque, quum tempus est visum rei gerendae, communiter cum his, qui Thebis idem sentiebant, diem delegerunt ad inimicos opprimendos, civitatemque liberandam, (8) eum, quo maximi magistra-

(5) *Suo et Agesilai. Plutarchus.*

(6) *Decem drachmarum millibus, teste Plutarcho.*

(7) *Septem et viginti annis gestum, de quo sermo et in Pausania, et in Lysandro.*

(8) *Illum nempe diem ex Xenophonte, quo a*

tus simul consueverant epulari. Magnae saepe res non ita magnis copiis sunt gestae: sed profecto nunquam ab tam tenui initio tantae opes sunt profligatae. Nam duodecim adolescentuli coierunt ex his, qui exilio erant multati, quum omnino non essent amplius centum, qui tanto se offerrent periculo: qua paucitate (9) percussa est Lacedaemoniorum potentia. Hi enim non magis adversariorum factioni, quam Spartanis eo tempore bellum intulerunt, qui principes erant totius Graeciae, quorum imperiosa maiestas, neque ita multo post, Leuctrica pugna ab hoc initio perculsa concidit. Illi igitur duodecim, quorum erat dux Pelopidas, quum Athenis interdiu exissent, ut vesperascente caelo Thebas possent pervenire, cum canibus venaticis (10) exierunt, retia ferentes, vestitu agresti, quo minore suspicione facerent iter: qui quum tempo-

magistratibus imperia deponi solebant: iuxta vero Polinaeum, quo Aphrodisia Veneri peragebant mulieres.

(9) *Alii* perculsa est; *idest eversa est.*

(10) *Plutarchus*: Procedebant brevibus chlamidibus amicti, catulos agentes venaticos, et perticas tenentes ad feras indagandas, ut ne quis eorum, qui in via occurrerent, supicaretur, eos aliquid novi moliri, sed, huc et illuc vagari, et venari, existimaret.

re ipso, quo studuerant, pervenissent, domum (11) Charonis deverterunt, a quo et tempus et dies erat datus.

III. Hoc loco libet interponere, etsi seiunctum ab re proposita est, nimia fiducia quantae calamitati soleat esse. Nam magistratuum Thebanorum statim ad aures pervenit, exsules in urbem devenisse. Id illi vino epulisque dediti usque eo despexerunt, ut ne quaerere quidem de tanta re laborarint. Accessit etiam, quod magis aperiret eorum dementiam. Adlata est enim epistola Athenis ab Archia (12) Hierophante Archiae, qui tum maximum magistratum Thebis obtinebat, in qua omnia de profectione exsulum perscripta erant. Quae quum iam (13) accubanti in convivio esset data, sicut erat signata, sub (14) pulvinum subiiciens, *in crastinum*, inquit, *differo res severas.* At illi omnes, quum iam nox processisset, vinolenti ab exsulibus, duce Pelopida, sunt interfecti. Quibus rebus confectis, vulgo ad arma li-

(*11*) *Qui clandestinae coniurationi domum praebuerat, Thebis in primis potens et dives.*

(*12*) *Sacrorum rituum interprete.*

(*13*) *More veterum, qui mensis assidebant lectis incubantes.*

(*14*) *Cui incubabat.*

bertatemque (15) vocato, non solum qui in urbe erant, sed etiam undique ex agris concurrerunt, praesidium Lacedaemoniorum ex arce pepulerunt, patriam obsidione liberaverunt, auctores Cadmeae occupandae partim occiderunt, partim in exsilium eiecerunt.

IV. Hoc tam turbido tempore, sicut supra docuimus, Epaminondas, quoad cum civibus dimicatum est, domi quietus fuit. Itaque haec liberandarum Thebarum propria laus est Pelopidae: ceterae fere omnes communes cum Epaminonda. Namque in Leuctrica pugna imperatore Epaminonda, hic fuit dux (16) delectae manus, quae prima phalangem prostravit Laconum. Omnibus praeterea periculis adfuit: sicut, Spartam quum oppugnavit, alterum tenuit cornu; quoque Messena celerius restitueretur, legatus in Persas (17) est profectus. Denique haec fuit altera (18) per-

(15) *Quod vel voce faciebant, vel propositis libellis.*

(16) *Trecentorum militum: quae cohors a sancto amicitiae vinculo, quo simul obstringebantur, pugnabantque in hostem acrius*, Sacra *dicta est.*

(17) *Post missos ad PersarumRegem de ineunda societate Lacedaemoniorum et Atheniensium legatos.*

(18) *A scena, uti vides, translatio sumpta est.*

sona Thebis, sed tamen secunda, ita ut proxima esset Epaminondae.

V. Conflictatus autem est cum adversa fortuna. Nam et initio (sicut ostendimus) exsul patria caruit: (19) et, quum Thessaliam in potestatem Thebanorum cuperet redigere, legationisque iure satis tectum se arbitraretur, quod apud omnes gentes (20) sanctum esse consuesset; a tyranno Alexandro Pheraeo simul cum Ismenia comprehensus in vincula coniectus est. Hunc Epaminondas recuperavit bello (21) persequens Alexandrum. Post id factum nunquam is animo placari potuit in eum, a quo erat violatus. Itaque persuasit Thebanis, ut subsidio Thessaliae proficiscerentur, tyrannosque eius expellerent. Cuius belli quum ei summa esset data, eoque cum exercitu profectus esset, non dubitavit, simul ac conspexit hostem, confligere. In quo praelio Alexandrum ut

(19) *Ad quam cum Ismenia amico profectus est.*

(20) *De sanctimonia Legatorum Varro lib: III. de L. L.* sancta sunt corpora Legatorum. *Et Statius:*

. . . . Sanctum populis per saecula nomen
Legatum.

(21) *Cuius gerendi ratio adhibita fuit, ut tyrannus, impetratis xxx. dierum induciis, Pelopidam liberaret.*

animadvertit, (22) incensus ira equum in eum concitavit, proculque digressus a suis coniectu telorum confossus cecidit. Atque hoc (23) secunda victoria accidit: nam iam inclinatae erant tyrannorum copiae. Quo facto (24) omnes Thessaliae civitates interfectum Pelopidam (25) coronis aureis et statuis aeneis, liberosque eius multo agro donaverunt.

(22) *Ob id factum Pelopidae temeritatis notam inurit Plutarchus.*

(23) *Propitia, quippe cum iam se ad Thessalos inclinasset.*

(24) *Quibus lacrimis, quove doloris sensu Pelopidae funus prosecuti sint, eleganter docet Plutarchus.*

(25) *Quae honoris ergo mortuis imponi solebant. Hinc, auream coronam Castricio cuidam mortuo imponendam Pergamenos decrevisse, testis Cicero in Orat. pro Flacco.*

XVII. AGESILAVS.

I. Agesilavs Lacedaemonivs cum a ceteris scriptoribus, tum eximie a Xenophonte Socratico (1) collaudatus est. Eo enim usus est familiarissime. Hic primum de regno cum Leotychide, fratris filio, habuit contentionem. Mos est enim a maioribus Lacedaemoniis traditus, ut duos haberent semper reges nomine magis, quam (2) imperio, ex duabus familiis (3) Procli et Eurysthenis; qui principes ex (4) progenie Herculis Spartae reges fuerunt. (5) Harum ex altera in alterius familiae locum fieri non licebat. Itaque uterque su-

(1) *De qua eximia laudatione meminit Tullius in illa elegantiae plena ad Lucceium epistola:* Vnus enim Xenophontis libellus in eo rege laudando facile omnes imagines omnium statuasque superavit.

(2) *Quippe quod summa imperii apud Ephoros erat.*

(3) *Plures Spartae fuerunt Heraclidarum familiae: sed ceterae omnes, praeter duas* Procli *et* Eurysthenis, *regni erant exsortes.*

(4) *Prima scilicet, quam longo ordine a Leonida eiusque maioribus enumerat Herodotus, Musa VII.*

(5) *Scilicet, qui erat ex familia* Procli, *non poterat rex fieri in locum eius, qui ex illa esset* Eurysthenis.

um retinebat ordinem. Primum ratio habebatur, qui maximus natu esset ex liberis eius, qui regnans excessisset: sin is virilem sexum non reliquisset, tum deligebatur, qui proximus esset propinquitate. Mortuus erat Agis rex, frater Agesilai. Filium reliquerat Leotychidem, (6) quem ille vivens non agnorat; eundem moriens (7) suum esse dixerat. Is de honore regni cum Agesilao suo patruo contendit: neque id, quod petivit, consecutus est. Nam (8) Lysandro suffragante homine, ut ostendimus supra, factioso, et his temporibus potente, Agesilaus antelatus est.

II. Hic simulatque imperii potitus est, persuasit Lacedaemoniis, ut exercitum emitterent in Asiam, bellumque regi facerent, docens, satius esse in Asia, quam in Europa dimicare. Namque fama exierat, Artaxerxem comparare classem, pedestresque exercitus, quos in Graeciam mitteret. Data potestate, (9) tanta celeritate usus est, ut prius in Asiam cum copiis perveniret, quam regii satrapae eum

(6) *Nam vulgo Alcibiadis putabatur filius.*

(7) *Quibus lacrimis ex Agidis morientis ore id traxerit Leotychides, docet Pausanias.*

(8) *Lysander enim a puero, si Plutarcho credimus, Agesilaum amaverat.*

(9) *Vegetius lib. IV. de Re Milit.* In rebus bellicis celeritas amplius solet prodesse, quam virtus.

scirent profectum. Quo factum est, ut omnes imparatos imprudentesque offenderet. Id ut cognovit Tissaphernes, qui summum imperium tum inter praefectos habebat regios, (10) inducias a Lacone petivit simulans, se dare operam, ut Lacedaemoniis cum rege conveniret: re autem vera ad copias comparandas: easque impetravit trimestres. Iuravit autem uterque, se sine dolo inducias conservaturum. In qua pactione summa fide mansit Agesilaus: contra ea Tissaphernes nihil aliud, quam bellum comparavit. Id etsi sentiebat Laco, tamen iusiurandum servabat, multumque in eo se consequi dicebat, quod Tissaphernes periurio suo et homines suis rebus abalienaret, et deos sibi iratos redderet: se autem, (11) servata religione, confirmare exercitum, quum animadverteret deorum numen facere secum, hominesque sibi conciliari amiciores, quod his studere consuessent, quos conservare fidem viderent.

III. Postquam induciarum praeteriit dies, barbarus non dubitans, quod ipsius

(10) Induciae *sunt belli feriae ad tempus; quae ab utroque duce initae iureiurando firmari solent. Eae autem trium mensium fuerunt.*

(11) *Idest, servato iureiurando. Cic. pro Font.* Religio iurisiurandi.

erant (12) plurima domicilia in Caria, et ea regio his temporibus multo putabatur locupletissima, eo potissimum hostes impetum facturos, omnes suas copias eo contraxerat. At Agesilaus in Phrygiam se convertit, eamque prius depopulatus est, quam Tissaphernes usque se moveret. Magna praeda militibus locupletatis, Ephesum hiematum exercitum (13) reduxit: atque ibi officinis armorum institutis, magna industria bellum apparavit: et quo studiosius armarentur, insigniusque ornarentur, praemia proposuit, quibus donarentur, quorum egregia in ea re fuisset industria. Fecit idem in exercitationum generibus, ut, qui ceteris praestitissent, eos magnis afficeret muneribus. His igitur rebus effecit, ut et ornatissimum, et exercitatissimum haberet exercitum. Huic quum tempus esset visum copias extrahere ex hibernaculis; vidit, si, quo esset iter facturus, palam pronuntiasset, hostes non credituros, aliasque regiones praesidiis occupaturos, nec dubitaruros aliud esse facturum, ac

(12) In his horti amoenissimi arboribus undique magno sumptu conquisitis, ceterisque rebus ad voluptatem, et delicias summa arte comparatis instructi.

(13) Mos erat validis civitatibus, qualis fuit Ephesus, hiberna sumere ad exercendas potissimum armorum officinas.

pronuntiasset. Itaque quum ille Sardis iturum se dixisset, Tissaphernes eandem Cariam defendendam putavit. In quo quum eum opinio fefellisset, victumque se vidisset consilio, (14) sero suis praesidio profectus est. Nam quum illo venisset, iam Agesilaus, multis locis expugnatis, magna erat praeda potitus. Laco autem quum videret, hostes equitatu superare, numquam in campo sui fecit potestatem, et his locis manum conseruit, quibus plus pedestres copiae valerent. Pepulit ergo, quotiescumque congressus est, multo maiores adversariorum copias; et sic in Asia versatus est, ut omnium opinione victor duceretur.

IV. Hic quum iam animo meditaretur proficisci in Persas, et ipsum regem adoriri, (15) nuntius ei domo venit Ephorum iussu, bellum (16) Athenienses et Boeotios indixisse Lacedaemoniis: quare venire non dubitaret. In hoc non minus eius pietas suspicienda est, quam virtus bellica: qui quum victori praeesset exercitui, maxi-

(14) *Quarto nimirum post die, quam Agesilaus Lydiam ingressus ac populatus erat.*

(15) *Epicydidas.*

(16) *Consilio Cononis. Cuius belli principia meminit Iustin.* Primi Thebani, auxiliantibus Atheniensibus, bellum Lacedaemoniis intulere.

mamque haberet fiduciam regni Persarum potiundi, tanta modestia dicto audiens fuit iussis absentium magistratuum, ut si privatus (17) in comitio esset Spartae: cuius exemplum utinam (18) imperatores nostri sequi voluissent! sed illuc redeamus. Agesilaus opulentissimo regno praeposuit bonam existimationem, multoque gloriosius duxit, si institutis patriae paruisset, quam si bello superasset Asiam. Hac igitur mente Hellespontum copias traiecit, tantaque usus est celeritate, ut, quod iter Xerxes (19) anno vertente confecerat, hic transierit triginta diebus. Quum iam haud ita longe abesset a Peloponneso, obsistere ei conati sunt Athenienses et Boeotii, (20) ceterique eorum socii apud (21) Coroneam:

(17) Comitium *singulari numero locum significat, ubi habebantur comitia: Livius:* libri in comitio, igne a victimariis facto, in conspectu populi cremati sunt.

(18) Haec aperte in Caesarem videntur dicta, qui, invito Senatu, diutius, quam lege licebat, exercitum retinuit.

(19) Idest anni spatio. Vertens *hic* annus *passivam habet vim, uti apud Virgilium illa* volventibus annis: volventia plaustra. *Est vero* vertens annus *Ciceroni* annus magnus *sive* mundanus.

(20) Argivi, Corinthii, Ænianae, Euboeenses, et utrique Locri.

(21) Boeotiae Vrbem.

quos omnes gravi praelio vicit. Huius victoriae vel maxima fuit laus, quod, quum plerique ex fuga se in templum (22) Minervae coniecissent, quaereretur que ab eo, quid his fieri vellet; etsi aliquot vulnera acceperat eo praelio, et iratus videbatur omnibus, qui adversus arma tulerant; tamen antetulit irae religionem, et eos vetuit violari. Neque vero hoc solum in Graecia fecit, ut templa deorum sancta haberet; sed etiam apud barbaros summa religione omnia simulacra, arasque conservavit. Itaque praedicabat, mirari se, non sacrilegorum numero haberi, qui supplicibus eorum nocuissent: aut non gravioribus poenis affici, qui religionem minuerent, quam qui fana spoliarent.

V. Post hoc praelium, collatum est omne bellum circa Corinthum, ideoque Corinthium est appellatum. Hic quum una pugna decem millia hostium, Agesilao duce, cecidissent, eoque opes adversariorum debilitatae viderentur; tantum abfuit ab insolentia gloriae, ut commiseratus sit fortunam Graeciae, quod tam multi a se victi vitio adversariorum concidissent: namque illa multitudine, si sana mens esset, Graeciae supplicium Persas dare

(22) *Cognomento* Ithoniae.

potuisse. Idem quum adversarios intra moenia compulisset, et, ut Corinthum oppugnaret, multi hortarentur, negavit, id suae virtuti convenire: se enim eum esse dixit, qui ad officium peccantes redire cogeret, non qui urbes nobilissimas expugnaret Graeciae. Nam si, inquit, eos extinguere voluerimus, qui nobiscum adversus barbaros steterunt, nosmet ipsi nos expugnaverimus, illis quiescentibus: quo facto, sine negotio, quum voluerint, nos oppriment.

VI. Interim (23) accidit illa calamitas apud Leuctra Lacedaemoniis: quo ne proficisceretur, quum a plerisque ad exeundum premeretur, ut si de exitu divinaret, exire noluit. Idem, quum Epaminondas Spartam oppugnaret, essetque (24) sine muris oppidum, talem se imperatorem praebuit, ut eo tempore omnibus apparuerit, nisi ille fuisset, Spartam futuram non fuisse. In quo quidem discrimine celeritas eius consilii saluti fuit uni-

(23) *Olympiade CII. anno II.*

(24) *Ex praecepto Lycurgi: Lacedaemone enim cives murus erant. Senec.* Non est Sparta lapidibus circumdata: ubi viros habet, ibi muros non habet . . . muri nostri arma sunt. *Hinc* immunitam *dixit Spartam Ovidius. Quam Urbem ad octingentesimum annum nulla habuisse moenia testatur Livius.*

versis. Nam quum quidam adolescentuli, hostium adventu perterriti ad Thebanos transfugere vellent, et locum extra urbem editum cepissent; Agesilaus, qui perniciosissimum fore videret, si animadversum esset, quenquam ad hostes transfugere conari, cum suis eo venit, atque, ut si bono animo fecissent, laudavit consilium eorum, quod eum locum occupassent, et se id quoque fieri debere animadvertisse. Sic adolescentulos simulata laudatione recuperavit, et adiunctis de suis comitibus locum tutum reliquit. Namque illi, aucto numero eorum, qui expertes erant consilii, commovere se non sunt ausi, eoque libentius, quod latere arbitrabantur, quae cogitarant.

VII. Sine dubio post Leuctricam pugnam Lacedaemonii se nunquam refecerunt, neque pristinum imperium recuperarunt: quum interim Agesilaus non destitit, quibuscumque rebus posset, patriam iuvare. Nam quum praecipue Lacedaemonii indigerent pecunia, ille omnibus, qui a rege defecerant, praesidio fuit. A quibus magna donatus pecunia patriam sublevavit. Atque in hoc illud imprimis fuit admirabile, quum maxima munera ei ab (25) regibus, et dynastis, civitatibus-

(25) *Tacho in primis, et Mausolo,*

que conferrentur, nihil unquam in domum suam contulit, nihil de victu, nihil de vestitu Laconum mutavit. Domo eadem fuit contentus, qua Eurysthenes progenitor maiorum suorum fuerat usus. Quam qui intraret, nullum signum libidinis, nullum luxuriae videre poterat: contra plurima patientiae atque abstinentiae. Sic enim erat instructa, ut nulla in re differret a cuiusvis inopis atque privati.

VIII. Atque hic tantus vir, ut naturam fautricem habuerat in tribuendis animi virtutibus, sic (26) maleficam nactus est in corpore fingendo. Nam et statura fuit humili, et corpore exiguo, et claudus altero pede. Quae res etiam nonnullam afferebat deformitatem: atque ignoti, faciem eius quum intuerentur, contemnebant: qui autem virtutem noverant, non poterant admirari satis. Quod ei usu venit, quum annorum octoginta subsidio Thaco in Aegyptum ivisset; et in (27)

(26) *Quam Noster* maleficam *naturam*, *haud invenuste* difficilem *dixit Ovidius:*

Si mihi difficilis formam natura negavit;
Ingenio formae damna rependo meae.

(27) *Idest litore. Virg.*

At procul in sola secretae Troades acta
Anchisen flebant:

Graeci enim litus ακτην vocant.

acta cum suis accubuisset sine ullo tecto; stratumque haberet tale, ut terra tecta esset stramentis, neque huc amplius, quam pellis esset iniecta, eodemque comites omnes accubuissent, vestitu humili, atque obsoleto, ut eorum ornatus non modo in his regem neminem significaret, sed hominis non beatissimi suspicionem praeberet. Huius de adventu fama quum ad regios esset perlata, celeriter munera eo cuiusque generis sunt allata. His quaerentibus Agesilaum, vix fides facta est, unum esse ex his, qui tum accubabant. Qui quum regis verbis, quae attulerant, dedissent, ille (28) praeter vitulina, et huiusmodi genera obsonii, quae praesens tempus desiderabat, nihil accepit: unguenta, (29) coronas, secundamque mensam servis dispertiit: cetera referri iussit. Quo facto eum barbari magis etiam contemserunt, quod eum ignorantia bonarum rerum illa potissimum sumsisse arbitrabantur. Hic quum ex Aegypto reverteretur donatus a rege Nectanabe ducentis viginti talentis, quae il-

(28) *Plutarchus*: Muneribus allatis adductisque, farinam, vitulos, anseres accepit: bellaria, unguenta repellebat.

(29) *Quae praetexebantur e quodam gramine, quod βυβλον vocant Graeci:* papyrum coronariam *Plinius appellat.*

le muneri populo suo daret; venissetque in portum, qui Menelai vocatur, iacens inter Cyrenas et Aegyptum, in morbum implicitus decessit. Ibi eum amici, quo Spartam facilius perferre possent, quod (30) mel non habebant, cera circumfuderunt, atque ita domum (31) retulerunt.

(30) *Melle enim cadavera, quae asservari vellent, veteres condiebant: cera vero circumlinire Persarum fuisse, refert Cicero 1. Tusc.*

(31) *Legibus enim obstringebantur Lacedaemonii, Reges tantum suos, sicubi extra patriam mortui essent, humandos domum reducere.*

XVIII. EVMENES.

I. Evmenes Cardianvs. Huius si virtuti par data esset fortuna, non ille quidem maior, sed multo illustrior, atque etiam honoratior; quod magnos homines virtute metimur, non fortuna. Nam quum aetas eius incidisset in ea tempora, (1) quibus Macedones florerent, multum ei detraxit inter eos viventi, quod alienae erat civitatis. Neque aliud huic defuit, quam generosa stirps: etsi ille domestico summo genere erat. Tamen Macedones, eum sibi aliquando anteponi, indigne ferebant: neque tamen non patiebantur. Vincebat enim omnes cura, vigilantia, patientia, calliditate, et celeritate ingenii. Hic (2) peradolescentulus ad (3) amicitiam accessit Philippi Amyntae filii; brevique tempore in intimam pervenit familiaritatem. Fulgebat enim iam in adolescentulo indoles virtutis. Itaque eum habuit ad ma-

(1) *Propter Philippum Amyntae filium, et Alexandrum Magnum, qui res omnium Macedonum maximas gesserunt.*

(2) *Annorum fere trium et viginti.*

(3) *In qua septem mansit annos apud Philippum, quo mortuo, tredecim eodem gradu fuit apud Alexandrum.*

num (4) scribae loco: quod multo apud Graios honorificentius est, quam apud Romanos. Nam apud nos revera, sicut sunt, (5) mercenarii scribae existimantur; at apud illos contrario nemo ad id officium admittitur, nisi honesto loco, et fide et industria cognita, quod necesse est, omnium consiliorum eum esse participem. Hunc locum tenuit amicitiae apud Philippum annos septem. (6) Illo interfecto, eodem gradu fuit apud Alexandrum annos tredecim. Novissimo tempore praefuit etiam alteri equitum alae, quae (7) *Hetaerice* appellabatur. Utrique autem consilio semper adfuit, et omnium rerum habitus est particeps.

II. Alexandro Babylone (8) mortuo, quum (9) regna singulis familiaribus dis-

(4) *Plutarchus* ἀρχιγραμματέα *vocat* scribarum principem, *quem Regis in consiliis adfuisse, eumdemque locum, quem hodie* Cancellarii *tenent, obtinuisse, scriptum reliquit.*

(5) *Nepos loquitur de scribis, qui hodie a secretis sunt Consiliorum Regis.*

(6) *A Pausania. Illud vero contigit Olym. CXI. an. 1.*

(7) *Nempe* Socialis: *id enim vox* ἑταιρικὴ *sonat. Eo donata cognomine ab unanimi quadam ac singulari militum in hostes voluntate.*

(8) *Olympiad. CXIV. an. 1.*

(9) *Quae vi comparata Macedoniae regno adiuncta erant.*

pertirentur, et summa rerum tradita esset tuenda eidem, cui Alexander moriens (10) annulum suum dederat, Perdiccae; ex quo omnes coniecerant, eum regnum ei commendasse, quoad liberi eius in suam tutelam pervenissent: (aberant enim (11) Craterus, et (12) Antipater, qui antecedere hunc videbantur: (13) mortuus erat Hephaestio, quem unum Alexander, quod facile intelligi posset, (14) plurimi fecerat:) hoc tempore data est Eumeni Cappadocia, sive potius dicta. (15) Nam tum in hostium erat potestate. Hunc sibi Perdiccas adiunxerat magno studio, quod in homine fidem et industriam magnam videbat, non dubitans, si eum pel-

(10) *Quod traditae hereditatis apud veteres indicio erat. Quare legimus, et Tiberio morienti Caium annulum detraxisse, et Augustum lecto cubantem Agrippae annulum, quem acciperet, porrexisse.*

(11) *Quem plurimum Alexander amabat. Curtius lib. 6. c. 8.* Erat Craterus regi carus in paucis.

(12) *Iolai filius.*

(13) *Apud Ecbatana, cum ardentissima febri, qua laborabat, carere nullo pacto posset.*

(14) *Usque adeo, ut medium, velut si in curando negligentior fuisset, suspendi iussit Alexander: tantum doloris mors attulerat.*

(15) *Sub Ariarathis Regis erat imperio: quo interfecto, Nicanor primum, postea obtinuit Seleucus.*

lexisset, magno usui fore sibi in his rebus, quas apparabat. Cogitabat enim (quod fere omnes in magnis imperiis concupiscunt) omnium partes corripere atque complecti. Neque vero hoc solus fecit: sed ceteri quoque omnes, qui Alexandri fuerant amici. Primus (16) Leonnatus Macedoniam praeoccupare destinaverat. Is multis magnis pollicitationibus persuadere Eumeni studuit, ut Perdiccam desereret, ac secum faceret societatem. Quum perducere eum non posset, interficere conatus est: et fecisset, nisi ille clam noctu ex praesidiis eius effugisset.

III. Interim conflata sunt illa bella, quae ad internecionem post Alexandri mortem gesta sunt, (17) omnesque concurrerunt ad Perdiccam opprimendum. Quem etsi infirmum videbat, quod unus omnibus resistere cogebatur, tamen amicum non deseruit, neque salutis, quam fidei fuit cupidior. Praefecerat eum Perdiccas (18) ei parti Asiae, quae inter Tau-

(16) *Euni filius Pellaeus, unus ex Alexandri corporis custodibus, cui Phrygia ad Hellespontum obtigerat.*

(17) *In primis Craterus, et Antipater, Graecia subacta, belloque Lamiaco confecto.*

(18) *Bello contra Ptolomaeum. Praefectus tunc erat Eumenes earum copiarum, quae in Arme-*

rum montem iacet atque Hellespontum: et illum unum opposuerat (19) Europaeis adversariis. Ipse Aegyptum oppugnatum adversus Ptolomaeum erat profectus. Eumenes quum neque magnas copias, neque firmas haberet, quod inexercitatae, et non multo ante erant contractae; adventare autem dicerentur, Hellespontumque transisse Antipater, et Craterus magno cum exercitu Macedonum, viri cum claritate, tum usu belli praestantes; Macedones vero milites ea tunc erant fama, qua nunc Romani feruntur: etenim semper habiti sunt fortissimi, qui summam imperii potirentur: Eumenes intelligebat, si copiae suae cognoscerent, adversus quos ducerentur, non modo non ituras, sed (20) simul cum nuntio dilapsuras. Itaque hoc eius fuit prudentissimum consilium, ut deviis itineribus milites duceret, in quibus vera audire non possent, et his persuaderet, se contra quosdam barbaros proficisci. Itaque tenuit hoc propositum, et prius in aciem exercitum eduxit, praeliumque commisit, quam milites sui sci-

nia et Cappadocia erant: quae duae regiones Tauro monti iunguntur.

(19) *Cratero, Antipatro, Pthoni, Aridaeo: hui postea Philippus dictus est.*

(20) *Simul ac nunciatum fuisset.*

rent cum quibus arma conferrent. Effecit etiam illud locorum praeoccupatione, ut equitatu potius dimicaret, quo plus valebat, quam peditatu, quo erat deterior.

IV. Quorum acerrimo concursu quum magnam partem diei esset pugnatum, cadit Craterus dux, et Neoptolemus, (21) qui secundum locum imperii tenebat. Cum hoc concurrit ipse Eumenes. Qui quum inter se complexi in terram ex equis (22) decidissent, ut facile intelligi posset, inimica mente contendisse, animoque magis etiam pugnasse, quam corpore: non prius distracti sunt, quam (23) alterum anima reliquerit. Ab hoc aliquot plagis Eumenes vulneratur, neque eo magis ex praelio excessit, sed acrius hosti institit. Hic equitibus profligatis, interfecto duce Cratero, multis praeterea, et maxime nobilibus captis, pedestris exercitus, quod in ea loca erat deductus, ut invito Eumene elabi non posset, pacem ab eo petiit. Quam quum impetrasset, in fide non mansit, et se, simul ac potuit, ad Antipatrum

(21) *Sinistro cornu praeerat, Craterus dextro.*

(22) *Iustinus XIII. 8.* Neoptolemus quoque cum Eumene congressus diu, mutuis vulneribus acceptis, colluctatus est: in summa victus occumbit.

(23) *Neoptolemum. Qui succiso crure cum altero genu nixus adhuc Eumeni obstitisset, ab eo lethale vulnus inter pugnandum accepit.*

recepit. Eumenes Craterum ex acie semivivum elatum recreare studuit. Quum id non potuisset, pro hominis dignitate, proque pristina amicitia (namque illo usus erat, Alexandro vivo, familiariter) amplo funere extulit, ossaque in Macedoniam uxori eius ac liberis remisit.

V. Haec dum apud Hellespontum geruntur, Perdiccas apud flumen Nilum interficitur a (24) Seleuco, et Antigono: rerumque summa ad Antipatrum defertur. (25) Hic, qui deseruerant, (26) exercitu suffragium ferente, (27) capitis absentes damnantur: in his Eumenes. Hac ille perculsus plaga non succubuit, neque eo secius bellum administravit. Sed (28) exiles res animi magnitudinem etsi non frangebant, tamen imminuebant. Hunc persequens Antigonus, quum omni genere copiarum abundaret, saepe in itineribus vexabatur: neque unquam ad manum accedere licebat, nisi his locis, quibus

(24) *Antiochi filio, qui, Alexandro mortuo, Syria, et Babylone potitus est. Philopatoris cognomen habuit.*

(25) *Idest apud flumen Nilum.*

(26) *Curtius lib. 5. De* capitalibus rebus vetusto Macedonum modo inquirebat exercitus.

(27) *Quinquaginta simul cum Eumene: ex his Alcetes erat Perdiccae frater.*

(28) *Adversae.*

multis possent pauci resistere. Sed extremo tempore, quum consilio capi non posset, multitudine circumventus est. Hinc tamen, multis suis amissis, se expedivit, et in castellum Phrygiae, quod Nora appellatur, confugit. In quo quum (29) circumsederetur, et vereretur, ne uno loco manens equos militares perderet, quod spatium non esset agitandi; callidum fuit eius inventum, quemadmodum stans iumentum calefieri, exercerique posset, quo libentius et cibo uteretur, et a corporis motu non removeretur. Substringebat caput loro altius, quam ut prioribus pedibus plane terram posset attingere. Deinde post verberibus cogebat exsultare, et calces remittere. Qui motus non minus sudorem excutiebat, quam si in spatio decurreret. Quo factum est, quod omnibus mirabile est visum, ut iumenta aeque (30) nitida ex castello educeret, quum complures menses in obsidione fuisset, ac si in campestribus ea locis habuisset. In hac conclusione quotiescumque vo-

(29) *Ab Antiocho*, *qui duplici muro castellum clausit*.

(30) *Pinguia*. *Est enim* nitor *Apuleio l. x. Metamorph.* pinguedo, *seu* (*ut ipse loqui amat*) pinguities. *Ovid.*

Nitidam, cape praemia vaccam.

luit, et apparatum et munitiones Antigoni alias incendit, alias disiecit. Tenuit autem se uno loco, quamdiu fuit hiems; quod castrum sub dio habere non poterat. Ver appropinquabat; simulata deditione, dum de conditionibus tractat, (31) praefectis Antigoni imposuit, seque ac suos omnes extraxit incolumes.

VI. Ad hunc (32) Olympias, mater quae fuerat Alexandri, quum literas et nuntios misisset in Asiam consultum, utrum repetitum iret Macedoniam (nam tum in Epiro habitabat) et eas res occuparet; huic ille primum suasit, ne se moveret, et expectaret, quoad Alexandri filius regnum adipisceretur. Sin aliqua cupiditate raperetur in Macedoniam, omnium iniuriarum oblivisceretur, et in neminem acerbiore uteretur imperio. Horum nihil ea fecit. Nam et in Macedoniam profecta est, et ibi (33) crudelissime se gessit. Petivit autem ab Eumene absente, ne pateretur, Philippi domus et familiae inimicissimos stirpem quoque interimere,

(31) Ex his Hyeronimo.

(32) Filia Neoptolemi regis Molossorum, Myrtale antea appellata.

(33) Nam, principum passim caedes fieri, iussit: Quo factum est, ut universam Macedoniam a se suoque regia abalienarit.

ferretque opem liberis Alexandri. Quam veniam si daret, quam primum exercitus pararet, quos sibi subsidio adduceret. Id quo facilius faceret, se omnibus praefectis, qui in officio manebant, misisse literas, ut ei parerent, eiusque consiliis uterentur. His verbis Eumenes permotus satius duxit, si ita tulisset fortuna, perire bene meritis referentem gratiam, quam ingratum vivere.

VII. Itaque copias contraxit, bellum adversus Antigonum (34) comparavit, quod una erant Macedones complures nobiles, in his (35) Peucestes, qui corporis custos fuerat Alexandri, tum autem obtinebat Persidem, et Antigenes, cuius sub imperio phalanx erat Macedonum: invidiam verens, (quam tamen effugere non potuit) si potius ipse alienigena summi imperii potiretur, quam alii Macedonum, quorum ibi erat multitudo, (36) in principiis nomine Alexandri (37) statuit ta-

(34) *Id autem accidit Olym. CXV. an. 4.*

(35) *Unus e custodibus corporis Alexandri, qui septem fuisse dicuntur. Hunc Alexandri M.* Servatorem *appellat Plinius.*

(36) Principia, *certus ac princeps castrorum locus, ubi principes seu exercitus duces tendebant, et iura reddebantur, sacer habitus, ibique arae extrui solitae.*

(37) *Haec sane erat sententia Ptolomaei, quam*

bernaculum, in eoque sellam auream cum sceptro ac diademate iussit poni, eoque omnes quotidie convenire, ut ibi de summis rebus consilia caperentur; credens minore se invidia fore, si specie imperii, nominisque simulatione Alexandri bellum videretur administrare: quod et fecit. Nam quum non ad Eumenis principia, sed ad regia conveniretur, atque ibi de rebus deliberaretur, quodammodo latebat: quum tamen per eum unum gererentur omnia.

VIII. Hic in (38) Paraetacis cum Antigono conflixit, non acie instructa, sed in itinere; eumque male acceptum in Mediam hiematum coëgit redire. Ipse in (39) finitima regione Persidis hiematum copias divisit, non ut voluit, sed ut militum cogebat voluntas. Namque illa (40) phalanx Alexandri Magni, quae Asiam peragrarat, deviceratque Persas, inveterata cum gloria, tum etiam licentia non pa-

refert Curtius, ut, sede Alexandri in regia posita, qui consiliis eius adhiberentur, coirent, quoties. Consulto opus foret, atque, quod maior pars decrevisset, statueretur.

(38) *Paraetaceni iuxta Ptolomaeum sunt Mediae. Populi.*

(39) *Pro finitima regione* Gabenam *sive* Gabienam *intellige, quae iacet in Media.*

(40) Argyraspides *dicti, quod argento caelata scuta gestarent.*

rere se ducibus, sed imperare postulabat? ut nunc (41) veterani faciunt nostri. Itaque periculum est, ne faciant, quod illi fecerunt sua intemperantia nimiaque licentia, ut omnia perdant, neque minus eos, cum quibus steterint, quam adversus quos fecerint. Quod si quis illorum veteranorum legat facta, paria horum cognoscat: neque, rem ullam, nisi tempus, interesse, iudicet: sed ad illos revertar. Hiberna sumserant non ad (42) usum belli, sed ad ipsorum luxuriam: longeque inter se discesserant. Hoc Antigonus quum comperisset, intelligeretque, se parem non esse paratis adversariis, statuit, aliquid sibi consilii novi esse capiendum. Duae erant viae, qua ex Medis, ubi ille hiemabat, ad adversariorum hibernacula posset perveniri, quarum brevior per loca deserta, quae nemo incolebat propter aquae inopiam: ceterum dierum erat fere decem. Illa autem, qua omnes commeabant (43)

(41) *In quorum militum importunam insolentiam ita Cic: Philip: XI. c. 14.* Quousque P. C. dicemus sententias veteranorum arbitratu? Quod eorum tantum fastidium est? quae tanta arrogantia, ut ad arbitrium illorum imperatorem etiam deligamus.

(42) *Idest non ad vires per illam hiberni temporis interquietem recuperandas.*

(43) *Itali* altrettanto. *Livius*; Alterum tantum ex Latino delectu adiiciebatur.

altero tanto longiorem habebat anfractum, sed erat copiosa, omniumque rerum abundans. Hac si proficisceretur, intelligebat, prius adversarios rescituros de suo adventu, quam ipse tertiam partem confecisset itineris sui. Sin per loca (44) sola contenderet, sperabat se imprudentem hostem oppressurum. Ad hanc rem conficiendam imperavit, quam plurimos utres atque etiam culleos (45) comparari: post haec pabulum: praeterea cibaria coctà dierum decem: utque quam minime fieret ignis in castris. Iter, quod habebat, omnes celat. Sic paratus, qua constituerat, proficiscitur.

IX. Dimidium fere spatium confecerat, quum ex fumo castrorum eius suspicio adlata est ad Eumenem, hostem appropinquare. Conveniunt duces; quaeritur, quid opus sit facto. Intelligebant omnes, tam celeriter copias ipsorum contrahi non posse, quam Antigonus adfuturus videbatur. Hic, omnibus (46) titubantibus, et de rebus summis desperantibus, Eumenes ait, si celeritatem velint adhibere, et imperata facere, quod ante non fece-

(44) *Deserta ante dixit. Ita Sallustius:* loca sola et nuda signantium.

(45) *Quibus aqua vectari posset.*

(46) *Trepidantibus.*

rint, se rem expediturum. Nam quod diebus quinque hostis transire posset, se effecturum, ut non minus totidem dierum spatio res tardaretur: quare circumirent, suas quisque copias contraheret. Ad Antigoni autem refrenandum impetum tale capit consilium. Certos mittit homines ad infimos montes, qui obvii eant itineri adversariorum: hisque praecepit, ut (47) prima nocte, quam latissime possint, ignes faciant quam maximos, atque hos secunda vigilia minuant, tertia perexiguos reddant: et, assimulata castrorum consuetudine, suspicionem iniiciant hostibus, his locis esse castra, ac de eorum adventu esse praenuntiatum: idemque postera nocte faciant. Quibus imperatum erat, diligenter praeceptum curant. Antigonus, tenebris obortis, ignes conspicatur: credit de suo adventu esse auditum, et adversarios illuc suas contraxisse copias. Mutat consilium, et quoniam imprudentes adoriri non posset, flectit iter suum, et illum anfractum longiorem copiosae viae capit, ibique diem unum opperitur ad lassitudinem sedandam militum, ac reficienda iumenta, quo integriore exercitu decerneret.

(47) *Prima vigilia noctis. Notissima sane est illa in quatuor militares vigilias noctis divisio.*

X. Hic Eumenes (48) callidum imperatorem vicit consilio, celeritatemque impedivit eius: neque tamen multum profecit. Nam invidia ducum, cum quibus erat, perfidiaque militum Macedonum veteranorum, quum superior praelio discessisset, Antigono est deditus, quum exercitus ei ter ante separatis temporibus iurasset, se eum defensurum, nec unquam deserturum. Sed tanta fuit nonnullorum virtutis (49) obtrectatio, ut fidem amittere mallent, quam eum non prodere. Atque hunc Antigonus, quum ei fuisset infestissimus, conservasset, si per suos esset licitum, quod ab nullo se plus adiuvari posse intelligebat in his rebus, quas impendere iam apparebat omnibus. Imminebant enim (50) Seleucus, (51) Lysimachus, (52) Ptolemaeus, opibus iam valentes: cum quibus ei de summis rebus erat dimicandum. Sed non passi sunt hi, (53) qui circa erant: quod videbant, Eumene

(48) *Antigonum.*

(49) Obtrectatio *est aegritudo* ex eo, quod alter potiatur eo, quod ipse concupierit.

(50) *Babiloniae praefectus.*

(51) *Cui Thracia unaque conterminae regiones traditae fuerunt.*

(52) *Ægypti satrapes, nomine Lagi filius, re autem vera Philippi.*

(53) *Qui comites erant.*

recepto, omnes prae illo parvi futuros. Ipse autem Antigonus adeo erat incensus, ut, nisi magna spe maximarum rerum, leniri non posset.

XI. Itaque cum eum in custodiam dedisset, et praefectus custodum quaesisset, quemadmodum servari vellet? ut acerrimum, inquit, leonem, aut ut ferocissimum elephantem. Nondum enim statuerat, conservaret eum, nec ne. Veniebat autem ad Eumenem utrumque genus hominum, et qui propter odium (54) fructum oculis ex eius casu capere vellent, et qui propter veterem amicitiam colloqui, consolarique cuperent: multi etiam, qui eius formam cognoscere studebant, qualis esset, quem tamdiu, tamque valde timuissent, cuius in pernicie positam spem habuissent victoriae. At Eumenes, quum diutius in vinculis esset, ait Onomarcho, penes quem summa imperii erat custodiae, se mirari, quare iam tertium diem sic teneretur. Non enim hoc convenire Antigoni prudentiae, (55) ut sic deuteretur victo, quin aut interfici, aut mis-

(54) **Fructum oculis capere** *idem videtur esse, ac* oculos pascere. *Contrarium est* oculos dolere.

(55) *Idest* abuteretur. *Nec mutanda lectio uti nonnullis visa est.* Deuti *enim pro* abuti, *uti* denasci *veteres pro* mori *dixerunt.*

sum fieri iuberet. Hic quum ferocius Onomarcho loqui videretur, *quid? tu*, inquit, *animo si isto eras, cur non in praelio cecidisti potius, quam in potestatem inimici venires?* Huic Eumenes: *utinam quidem istud evenisset!* inquit, *sed eo non accidit, quod nunquam cum fortiore sum congressus. Non enim cum quoquam arma contuli, quin is mihi succubuerit. Non enim virtute hostium, sed amicorum perfidia* (56) *decidi.* Neque id falsum. Nam et dignitate fuit honesta, et viribus ad laborem ferendum firmis, neque tam magno corpore, quam figura venusta.

XII. De hoc Antigonus quum solus constituere non auderet, ad consilium retulit. Hic, quum (57) plerique omnes primo perturbati admirarentur, non iam de eo sumtum esse supplicium, a quo tot annos adeo essent male habiti, ut saepe ad desperationem forent adducti; quique maximos duces interfecisset: denique in quo uno esset tantum, ut, quoad ille viveret, ipsi securi esse non possent; interfecto, nihil h biturī negotii essent: postremo, si illi redderet salutem, quaerebant, quibus amicis esset usurus? sese

(56) *In eam calamitatem incidi.*

(57) *Mere Attica locutio. Ita et Terentius And.* Quod plerique omnes faciunt adolescentes.

enim cum Eumene apud eum non futuros: hic, cognita consilii voluntate, tamen usque ad septimum diem deliberandi sibi spatium reliquit. Tum autem, quum vereretur, ne qua seditio exercitus oriretur, vetuit ad eum quemquam admitti, et quotidianum victum amoveri iussit. Nam negabat, se ei vim adlaturum, qui aliquando fuisset amicus. Hic tamen non amplius, quam triduum, fame fatigatus, quum castra moverentur insciente Antigono, iugulatus est a custodibus.

XIII. Sic Eumenes annorum quinque et quadraginta, quum ab anno vicesimo (uti supra ostendimus) septem annos Philippo (58) apparuisset; et tredecim apud Alexandrum, eundem locum obtinuisset; in his uni equitum alae praefuisset; post autem Alexandri Magni mortem, imperator exercitus duxisset, summosque duces partim repulisset, partim interfecisset, captus non Antigoni virtute, sed (59) Macedonum periurio, talem habuit exitum vitae. In quo quanta fuerit omnium opi-

(58) Apparere *heic* praesto esse ad obsequium *significat. Hinc illi magistratuum administri* Apparitores *apud Romanos dicti*. Lictori, ut sibi appareat, Valerius imperavit.

(59) *Quippe cum ter ante ei exercitus, se defensurum, iurasset*.

nio eorum, qui post Alexandrum Magnum reges sunt appellati, ex hoc facillime potest iudicari, quod nemo, Eumene vivo, rex appellatus est, sed praefectus: iidem post huius occasum, statim regium ornatum nomenque sumserunt: neque, quod initio praedicarunt; se Alexandri liberis regnum servare, id praestare voluerunt, et, uno propugnatore sublato, quid sentirent, aperuerunt. Huius sceleris principes fuerunt Antigonus, Ptolemaeus, Seleucus, Lysimachus, Cassander. Antigonus autem Eumenem mortuum propinquis eius sepeliendum (60) tradidit. Hi militari honesto funere, comitante toto exercitu, humaverunt, ossaque eius in Cappadociam ad matrem atque (61) uxorem, liberosque eius deportanda curarunt.

(60) Propter amicitiam, quam cum Eumene vivo contraxerat.

(61) Barsine nomen erat; genere Persica, Artabazi filia.

XIX. PHOCION.

I. (1) PHOCION ATHENIENSIS etsi (2) saepe exercitibus praefuit, summosque magistratus cepit; tamen multo eius notior integritas est vitae, quam rei militaris labor. Itaque huius (3) memoria est nulla, illius autem magna fama: ex quo cognomine (4) Bonus est appellatus. Fuit enim perpetuo pauper, quum ditissimus esse posset propter frequentes delatos honores, potestatesque summas, quae ei a populo dabantur. Hic quum (5) a Rege Philippo munera magnae pecuniae repudiaret, legatique hortarentur accipere, simulque admonerent, si ipse his facile careret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in summa pau-

(1) *Phoci filius.*

(2) *Ex Plutarcho enim constat, exercitui praefuisse quinquies et quadragies.*

(3) *Ad suam aetatem spectat Cornelius, qua Phocion tantum morum bonitate innotuerat.*

(4) Χρηστος *Graece dictus; quod magis aliis, quam sibi utilitati esset. Nam et in pecuniis ad sublevandos alios elargiendis, et virginibus, modo frugi essent, collocandis liberalis admodum fuit.*

(5) *Contra Plutarchus tradit, non Philippum, sed Alexandrum Phocioni centum talenta misisse muneri.*

pertate tantam paternam tueri gloriam. Hic ille: *si meï similes erunt, idem hic*, inquit, *agellus illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit: sin dissimiles sunt futuri, nolo meis impensis illorum ali augerique luxuriam.*

II. Eidem quum prope ad annum octogesimum prospera mansisset fortuna, extremis temporibus magnum in odium pervenit suorum civium. Primo cum (6) Demade de urbe tradenda Antipatro consenserat; eiusque consilio Demosthenes cum ceteris, qui bene de republica mereri existimabantur, populi scito in exsilium erant expulsi. Neque in eo solum offenderat, quod patriae male consuluerat, sed etiam, quod amicitiae fidem non praestiterat. Namque auctus adiutusque a Demosthene, eum, quem tenebat, ascenderat gradum, quum adversus Charetem eum subornaret: ab eodem in iudiciis, quum capitis caussam diceret, defensus, aliquoties liberatus discesserat. Hunc non solum in periculis non defendit, sed etiam prodidit. Concidit autem maxime

(6) *Praestantissimo tunc temporis Athenarum Oratore; quem Demosthenes adversarium, suarumque laudum obtrectatorem expertus est.*

uno crimine, quia, (7) quum apud eum summum esset imperium populi, et Nicanorem Cassandri praefectum insidiari Piraeeo Atheniensium (8) a Dercyllo moneretur; idemque postularet, ut provideret, ne commeatibus civitas privaretur; hic, audiente populo, Phocion negavit esse periculum, seque eius rei obsidem fore pollicitus est. Neque ita multo post Nicanor Piraeeo est potitus, ad quem recuperandum (sine quo Athenae omnino esse non possunt), quum populus armatus concurrisset, ille non modo neminem ad arma vocavit, sed ne armatis quidem praeesse voluit.

III. Erant eo tempore Athenis duae factiones, quarum una (9) populi caussam agebat, (10) altera optimatum. In hac erat Phocion et Demetrius Phalereus. Harum utraque Macedonum patrociniis nitebatur. Nam populares Polyperchonti favebant: optimates cum Cassandro sentiebant. Interim a Polyperchonte (11) Cas-

(7) *Archon enim fuit, quem magistratum diu tenuit.*

(8) *Qui Regis Antipatri nomine Atticae regioni praeerat.*

(9) *Democratiae studebat.*

(10) *Aristocratiae.*

(11) *Clarus inter Alexandri duces, adeoque An-*

sander Macedonia pulsus est. Quo facto populus superior factus, statim duces adversariae factionis capitis damnatos patria pepulit, in his Phocionem et Demetrium Phalereum, deque ea re legatos ad Polyperchontem misit, qui ab eo peterent, ut (12) sua decreta confirmaret. Huc eodem profectus est Phocion. Quo ut venit, caussam apud (13) Philippum regem verbo, reipsa quidem apud Polyperchontem iussus est dicere: namque is tum regis rebus praeerat. Hic quum ab Agnonide accusatus esset, quod Piraeeum Nicanori prodidisset; (14) ex consimili sententia in custodiam coniectus, Athenas deductus est, ut ibi de eo legibus fieret iudicium.

IV. Huc ubi perventum est, quum propter aetatem pedibus iam non valeret, (15) vehiculoque portaretur, magni

tipatri amicus, ut moriens, posthabito Cassandri filio, eum armis praefecerit.

(12) *Nempe sententiam, quae dicta in exules erat.*

(13) *Nomine Aridaeum insigne vecordiae, ac stuporis exemplum, quem penes tantum nominis umbra; apud uxorem vero vis et imperium erat.*

(14) *Simili atque antea, cum idem proditionis reus in exilium expulsus fuisset.*

(15) *Non imbecillitatis tantum causa, sed contumeliae.*

concursus sunt facti: quum alii reminiscentes veteris famae aetatis misererentur; plurimi vero ira exacuerentur propter praeditionis suspicionem Piraeei: maximeque, quod adversus populi commoda in senectute steterat. Qua de re ne perorandi quidem ei data est facultas, et dicendi caussam. Inde iudicio (16) legitimis quibusdam confectis damnatus, traditus est (17) undecemviris, quibus ad supplicium more Atheniensium publice damnati tradi solent. Hic quum ad mortem duceretur, obvius ei fuit (18) Emphyletus, quo familiariter fuerat usus. Is quum lacrimans dixisset: *O quam indigna perpeteris Phocion!* huic ille: *at non inopinata*, inquit: *hunc enim exitum* (19) *plerique clari viri habuerunt*

(16) Legitima *sunt*, *quae lege ad totum iudicii ordinem sunt constituta.*

(17) *Undecemviri Athenis Triumviris Romanorum Capitalibus non absimiles videntur fuisse. Singuli a singulis tribubus (quae decem erant) cooptari solebant. His alius accedebat scribae loco: ita quidem, ut Vndecemviri et dicerentur et essent: Horum inter alia illud erat muneris capite damnatos supplicio afficere.*

(18) *At* Εμφυλιος τις, *idest* ex tribu, *vel* tribulis *legitur in Graecis; quare videtur Graecos minus curiose inspexisse Cornelius.*

(19) *Quam seriem Lucianus in Dialogo de non temere credendo calumniae enumerat.*

Athenienses. In hoc tantum fuit odium multitudinis, ut nemo (20) ausus sit eum liber sepelire. Itaque a servis sepultus est.

XX. TIMOLEON.

I. TIMOLEON CORINTHIVS. Sine dubio magnus omnium iudicio hic vir exstitit. Namque huic uni contigit, quod nescio an ulli, ut et patriam, in qua erat natus, oppressam (1) a tyranno liberaret, et a Syracusis, quibus auxilio erat missus, inveteratam servitutem depelleret; totamque Siciliam multos annos (2) bello vexatam, (3) a barbarisque oppressam suo adventu in pristinum restitueret. Sed in his rebus (4) non simplici fortuna conflictatus est: et, id quod difficilius putatur, multo sapientius tulit secundam, quam adversam fortunam. Nam quum frater eius Timophanes, dux a Corinthiis (5) delectus, tyrannidem (6) per

(20) *Lege enim cautum erat, ut proditionis damnati extra fines Atticae regionis proiicerentur.*

(1) *A fratre maiore natu Timophane.*

(2) *Maxime a Dionysiis.*

(3) *Carthaginiensibus.*

(4) *Idest cum adversa tum secunda fortuna.*

(5) *Bello adversus Argivos et Cleonaeos suscepto.*

(6) *Qui quadringenti a Corinthiis publice alebantur.*

milites mercenarios occupasset, particepsque regni posset esse; tantum abfuit a societate sceleris, ut antetulerit suorum civium libertatem fratris saluti, et patriae parere legibus, quam imperare, satius duxerit. Hac mente (7) per haruspicem, communemque affinem, cui soror ex eisdem parentibus nata nupta erat, fratrem tyrannum interficiendum curavit. Ipse non modo manus non attulit, sed ne adspicere quidem fraternum sanguinem voluit. Nam, dum res conficeretur, procul in praesidio fuit, ne quis satelles posset succurrere. Hoc praeclarissimum eius facinus non pari modo probatum est ab omnibus. Nonnulli enim laesam ab eo pietatem putabant, et invidia laudem virtutis obterebant. Mater vero post id factum, neque domum ad se filium admisit, neque adspexit, quin eum fratricidam impiumque detestans compellaret. Quibus rebus ille adeo est commotus, ut nonnunquam vitae finem facere (8) voluerit; atque ex ingratorum hominum conspectu morte decedere.

II. Interim Dione Syracusis interfecto,

(7) *Nomine Satyrum, apud alios Orthagoram. Erant vero* Haruspices, *qui exta inspicerent.*
(8) *Inedia.*

Dionysius rursus Syracusarum (9) potitus est: cuius adversarii opem a Corinthiis petierunt, ducemque, quo in bello uterentur, postularunt. Huc Timoleon missus, incredibili felicitate Dionysium tota Sicilia depulit. Quum interficere posset, noluit; (10) tutoque in Corinthum perveniret, effecit; quod utrorumque Dionysiorum opibus Corinthii saepe adiuti fuerant: cuius benignitatis memoriam volebat exstare: eamque praeclaram victoriam ducebat, in qua plus esset clementiae, quam crudelitatis: postremo, ut non solum auribus acciperetur, sed etiam oculis cerneretur, quem, et ex quanto regno ad quam fortunam detrusisset. Post Dionysii (11) decessum cum (12) Hiceta bellavit, qui adversatus fuerat Dionysio: quem non odio tyrannidis dissensisse, sed cupiditate, indicio fuit, quod ipse, expulso Dionysio, imperium dimittere noluit. Hoc superato, Timoleon (13) maximas

(9) *Ita tamen, ut Hiceta* Acradinam *et* Neapolim; *Dionysius* Insulam (*quae partes Syracusarum erant*) *obtinerent.*

(10) *Vbi ludum Dionysius aperuit.*

(11) *Non e vita sed e regno.*

(12) *Qui dynastes fuit Leontinorum, unus ex amicis Dionis.*

(13) *Peditum septuaginta millia, equitum decem, naves longas ducentas.*

copias Carthaginiensium apud Crimessum flumen fugavit, ac satis habere coëgit, si liceret Africam obtinere, qui iam complures annos possessionem Siciliae tenebant. Cepit etiam (14) Mamercum, Italicum ducem, hominem bellicosum et potentem, qui tyrannos adiutum in Siciliam venerat.

III. Quibus rebus confectis, quum propter diuturnitatem belli non solum regiones, sed etiam urbes desertas videret, conquisivit, quos potuit, primum Siculos; deinde Corintho arcessivit (15) colonos, quod ab his initio Syracusae erant conditae. Civibus veteribus sua restituit, novis bello (16) vacuefactas possessiones divisit, urbium moenia disiecta, fanaque deleta refecit, civitatibus leges libertatemque reddidit: ex maximo bello tantum otium toti insulae conciliavit, ut hic conditor urbium earum, non illi, qui initio (17) deduxerant, videretur. Arcem Syracusis, quam munierat Dionysius ad

(14) *Cataniae Tyrannum, qui Lucanos in Syracusanos et Timoleonta sollicitavit.*

(15) *Ad quinque millia.*

(16) *Hoc apud iurisconsultos est* in vacuum venire, *cum neglecta possessio atque deserta est; praesertim longi temporis praescriptione.*

(17) *Colonias.* Deducere *verbum proprium, atque huic rei aptissimum.*

urbem obsidendam, a fundamentis disiecit: cetera tyrannidis propugnacula (18) demolitus est, deditque operam, ut quam minime multa vestigia servitutis manerent. Quum tantis esset opibus, ut etiam invitis imperare posset, tantum autem haberet amorem omnium Siculorum, ut nullo recusante regnum obtineret, maluit se diligi, quam metui. Itaque quum primum potuit, imperium deposuit, et privatus Syracusis, quod reliquum vitae fuit, vixit; neque vero id imperite fecit. Nam quod ceteri reges imperio potuerunt, hic benevolentia tenuit. Nullus honos huic defuit: neque postea res ulla Syracusis gesta est publice, de qua prius sit decretum, quam Timoleontis sententia cognita. Nullius unquam consilium non modo antelatum, sed ne comparatum quidem est; neque id magis benevolentia factum est, quam prudentia.

IV. Hic quum aetate iam provectus esset, sine ullo morbo lumina oculorum amisit: quam calamitatem ita moderate tulit, ut neque eum querentem quisquam audierit, neque eo minus privatis publicisque rebus interfuerit. Veniebat au-

(*18*) *In quorum uno*, *quod hodie vocatur* Catrum Merchet, *marmor inventum est hoc titulo:* *EXTINCTORI TYRANNICÆ.*

tem (19) in theatrum, quum ibi concilium populi haberetur, propter valetudinem vectus iumentis iunctis, atque ita de vehiculo, quae videbantur, dicebat: neque hoc illi quisquam tribuebat superbiae. Nihil enim unquam neque insolens, neque gloriosum ex ore eius exiit: qui quidem, quum suas laudes audiret praedicari, nunquam aliud dixit, quam *se in ea re maximas diis gratias agere, atque habere, quod quum Siciliam recreare constituissent, tum se potissimum ducem esse voluissent.* Nihil enim rerum humanarum sine deorum numine agi putabat. Itaque suae domi sacellum (20) Αὐτοματίας constituerat, idque sanctissime colebat.

V. Ad hanc hominis excellentem bonitatem mirabiles accesserunt casus. Nam praelia maxima natali die suo fecit omnia: quo factum est, ut eiusdem natalem festum haberet universa Sicilia. Huic quidam Laphystius homo petulans et ingratus (21) vadimonium quum vellet impo-

(19) *Mos erat apud Graecos theatrum quandoque pro curia, foro, comitioque habere.*

(20) Fortis Fortunae. *Ea autem cum apud Graecos, tum apud Romanos colebatur, quod omnium casuum humanorum moderatrix habita est.*

(21) *Vadimonium erat sponsio iudicio ad diem praestitutam sistendi.*

nere, quod cum illo se (22) lege agere diceret, et complures concurrissent, qui procacitatem hominis manibus coercere conarentur, Timoleon oravit omnes, ne id facerent. Namque, id ut Laphystio ceterisque liceret, se maximos labores summaque adiisse pericula. Hanc enim speciem libertatis esse, si omnibus quod quisque vellet, legibus experiri liceret. Idem, quum quidam Laphystii similis, nomine Demaenetus in concione populi de rebus gestis eius detrahere coepisset, ac nonnulla inveheretur in Timoleonta; dixit, nunc demum se (23) voti esse damnatum. Namque haec a diis immortalibus semper precatum, ut talem libertatem restituerent Syracusanis; in qua cuivis liceret, de quo vellet, impune dicere. Hic quum diem supremum obiisset, publice a Syracusanis (24) in gymnasio, quod Timoleonteum appellatur, tota celebrante Sicilia, sepultus est.

(22) Lege agere, lege experiri *est unum sane et idem; scilicet iure legis constituto certare.*

(23) *Voti esse compotem. Virg. Ecl. 5.*

Damnabis tu quoque votis.

(24) *Non in gymnasio, sed in foro sepultum adserit Plutarchus, gymnasium vero ad aeternam illius memoriam constitutum tradit.*

XXI. DE REGIBUS.

I. HI fere fuerunt (1) Graeciae gentis duces, qui memoria digni videantur, (2) praeter REGES. Namque eos attingere noluimus, quod omnium res gestae (3) separatim sunt relatae. Neque tamen hi admodum sunt multi. Lacedaemonius autem Agesilaus nomine non potestate fuit rex, sicuti ceteri Spartani. Ex his vero, qui dominatum imperio tenuerunt, excellentissimi fuerunt, ut nos iudicamus, Persarum (4) Cyrus, et Darius Hystaspis filius; quorum uterque privatus virtute regnum est adeptus. Prior horum apud (5) Massagetas in praelio cecidit. Darius senectute diem (6) obiit supremum. Tres sunt praeterea eiusdem generis (7),

(1) *Eodem modo Latini dixere:* Graecia civitas: terra Sicilia etc.

(2) *Illos nempe maiorum gentium.*

(3) *Alio libro, qui Regum vitas complectebatur.*

(4) *Maior, Astyagis Medorum Regis filius, qui sua virtute Medorum regnum adeptus est, ac imperium ad Persas transtulit.*

(5) *Scythas supra mare Caspium positos.*

(6) *Cum sex admodum et triginta regnasset annos.*

(7) Xersis *nomen non secus ac illa* Cyri *aut* Asueri *Regum Persarum communia fuisse norunt universi.*

Xerxes, et duo Artaxerxes, (8) Macrochir et Mnemon. Xerxi maxime est illustre, quod maximis post hominum memoriam exercitibus, terra marique bellum intulit Graeciae. At Macrochir praecipuam habet laudem amplissimae pulcherrimaeque corporis formae; quam incredibili ornavit virtute belli. Namque illo Persarum nemo fuit manu fortior. (9) Mnemon autem iustitiae fama floruit. Nam quum (10) matris suae scelere amisisset (11) uxorem, tantum indulsit dolori, ut eum pietas (12) vinceret. Ex his duo eodem nomine morbo naturae debitum reddiderunt: tertius ab Artabano praefecto ferro interfectus est.

II. Ex Macedonum autem genere duo multo ceteros antecesserunt rerum gestarum gloria, Philippus Amyntae filius, et

(8) *Longimanus, qui tam longis brachiis fuisse dicitur, ut stans genua manibus contingeret. Alii vero ita dictum volunt, quod dextram sinistra longiorem haberet; alii a magna potentia; alii tandem a liberalitate, qua ceteris praestaret.*

(9) Memor *sive ut interpretatur Hieronymus* Recordans.

(10) *Parysatidis.*

(11) *Statiram, quam mater veneno sustulerat.*

(12) *Nam matre Babylonem dimissa, solam eius ancillam Gingen sceleris administram supplicio affecit.*

Alexander Magnus. Horum alter (13) Babylone morbo consumtus est. Philippus (14) Aegis a Pausania, quum spectatum ludos iret, iuxta theatrum occisus est. Unus Epirotes (15) Pyrrhus, qui cum populo Rom. (16) bellavit. Is quum Argos oppidum oppugnaret in Peloponneso, lapide ictus interiit. Unus item Siculus, Dionysius prior. Nam et manu fortis, et belli peritus fuit, et, id quod in tyranno non facile reperitur (17), minime libidinosus, non luxuriosus, non avarus, nullius rei denique cupidus, nisi singularis

(13) Quo concessit, Cossaeis subactis, ad audiendas omnium fere gentium legationes.

(14) Αιγαι *Macedoniae oppidum, in quo Regum Macedonum sepulchra ac monumenta exstruebantur.*

(15) Materno ab Achille, paterno ab Hercule ortus. Aquilae *cognomen habuit, quemadmodum Antiochus.* Accipitris.

(16) Ter, primum cum Levino Consule: in quo praelio septuaginta millia Romanorum caesa: a Pyrrhi vero militibus quadraginta millia. Secundo ad Asculum cum C. Fabricio Luscino, et Q. Aemilio Papo, in quo victoria ad Pyrrhum inclinasse magis visa est, cum Romanorum sexaginta millia, Pyrrhidarum vero ad quatuor millia cecidissent. Tertio demum a Curio consule victus Italia pulsus est.

(17) Cic. Atque de hoc homine a bonis auctoribus sic scriptum accepimus; summam fuisse eius in victu temperantiam.

perpetuique imperii, ob eamque rem (18) crudelis. Nam dum id studuit munire, nullius pepercit vitae, quem eius insidiatorem putaret. Hic quum virtute tyrannidem sibi peperisset, magna retinuit felicitate, maiorque annos sexaginta natus (19) decessit florente regno. Neque in tam multis annis cuiusquam ex sua stirpe funus vidit, quum ex tribus uxoribus liberos procreasset, multique ei nati essent nepotes.

III. Fuerunt praeterea multi reges ex amicis Alexandri Magni, qui post obitum eius imperia ceperunt. In his (20) Antigonus, et huius filius (21) Demetrius, (22)

(18) *Suspiciosus.*

(19) *Plinius :* Gaudio obiere praeter Chilonem, de quo diximus, Sophocles et Dionysius Siciliae tyrannus uterque accepto tragicae victoriae nuntio.

(20) *Asiae, et Syriae Satrapes Princeps fuit Antigonus. Eum bello vicerunt Seleucus et Ptolemaeus. Hinc illa inter hos contentio de Regno Syriae.*

(21) *Qui* Poliorcetes *dictus :* expugnatorem *reddidit Plinius. Socer Seleuci Regis Syriae fuit. Huic enim ille Stratonicem filiam in matrimonium dedit.*

(22) *Agathoclis filius, Macedoniae Rex. Thraciam adiectasque Thraciae Ponticas gentes obtinuit loco, et virtute illustrior.*

Lysimacus (23) Seleucus (24) Ptolemaeus. Ex his Antigonus quum adversus Seleucum Lysimacumque dimicaret, in praelio occisus est. Pari leto (25) adfectus est Lysimacus a Seleucó. Nam, societate dissoluta, bellum inter se gesserunt. At Demetrius, quum filiam suam Seleuco in matrimonium dedisset, neque eo magis fida inter eos amicitia manere potuisset (26), captus bello in custodia socer generi periit morbo. Neque ita multo post Seleucus a Ptolemaeo Ceraupo dolo interfectus est: (27) quem ille a patre expulsum (28) Alexandria, alienarum opum indigentem

(23) *Nicanor cognomine, quod a victoriis habuit. Hic Syriae regnum obtinuit. Alexandro enim mortuo, ita initum foedus est, ut Cassander Europae, Lysimachus Thraciae, Ptolemaeus Ægypto, Antigonus Asiae, Seleucus Syriae praeficerentur.*

(24) *Ceraunus, Philadelphi frater, commune nomen Regum Ægyptiorum*

(25) *Non servat temporum ordinem Cornelius: nam post Demetrii mortem Lysimachus cum Seleuco conflixit, in quo praelio octoginta annos natus occubuit.*

(26) *Apud* Gamalan, *quae est urbs Gazae proxima in Idumaea.*

(27) *Ceraunum*: ille, *Seleucus:* a patre, *Ptolemaeo Lagi filio.*

(28) *Celeberrimo illo Ægypti emporio.* Magnam *cognominat Galenus. Graeci* κατ' ἐξοχὴν *dixere* πόλιν Vrbem.

receperat. Ipse autem Ptolemaeus, quum vivus filio regnum tradidisset, ab illo eodem vita privatus dicitur. De quibus quoniam satis dictum putamus, non incommodum videtur non praeterire Hamilcarem et Hannibalem: quos et animi magnitudine, et calliditate omnes in Africa natos praestitisse constat.

XXII. HAMILCAR.

I. HAMILCAR HANNIBALIS FILIVS cognomine (1) Barcas, Carthaginiensis (2) primo Punico bello, sed (3) temporibus extremis, admodum adolescentulus in Sicilia praeesse coepit exercitui. Quum ante eius adventum et mari et terra male res (4) gererentur Carthaginiensium, ipse ubi adfuit, nunquam hosti cessit, neque locum nocendi dedit: saepeque e contrario, occasione data, lacessivit, sem-

(1) *Quod Punica lingua fulmen significat. Nomen gentis fuisse Silius docet:*

---- Ortus Serrana priscae
Barcae de gente.

Hinc illa Barchina factio, *cuius opes apud milites plebemque plusquam modicae erant.*

(2) *Tria Carthaginenses cum Romanis bella gessere. Primum, quod quatuor et viginti terra marique exarsit annos, ducibus Hamilcare, et Q. Lutatio confectum fuit, victoribus Romanis. Alterum septimum et decimum post annum, quam excitatum fuerat, interquievit, Scipione et Hannibale ducibus, victa iterum Chartagine, victoribus iterum Romanis. Tertium, quod ultimum bellorum fuit, quatuor ferme annos gestum, capto Hasdrubale, et excisa penitus Carthagine, Minor Africanus diremit.*

(3) *Octavo scilicet et decimo fere anno.*

(4) *Cum non uno praelio maxime ad Agrigentum et Lilybaeum a Romanis devicti fuissent.*

perque superior discessit. Quo facto, quum pene omnia in Sicilia Poeni amisissent, ille (5) Erycem sic defendit, ut bellum eo loco gestum non videretur. Interim Carthaginienses (6) classe apud Insulas (7) Aegates a C. Lutatio Consule Romanorum superati statuerunt belli (8) finem facere, eamque rem arbitrio permiserunt (9) Hamilcaris. Ille etsi flagrabat bellandi cupiditate, tamen paci serviendum putavit, quod patriam exhaustam sumtibus diutius calamitatem belli ferre non posse intelligebat: sed ita, ut statim mente agitaret, si paullum modo res essent refectae, bellum renovare, Romanosque armis persequi (10) donicum aut vi certe vicissent, aut victi (11) manus

(5) *Servius*: Eryx mons Siciliae supra Drepanum; *quem Romani a L. Iunio paulo ante captum summa custodia tenebant. De eius situ accurate ex aliis Polybius.*

(6) *Quae erat trecentarum navium. Polybius ducentas enumerat.*

(7) *Quae tres erant contra sinum Carthaginis positae. Plinius*: contra Carthaginis sinum Tharichiae et Ægates Romana clade memorabiles. *Olim* Phorbantia, Ægusa, Hiera *dictae : hodie* Lavanzo, Favignana, Morotamo.

(8) *Duce Annone.*

(9) *Nuntiis et literis prius ad eum missis.*

(10) Donec. *Ita quoque et Ennius, et Lucretius, et Plautus, atque adeo Tullius dixere.*

(11) Manus dare, *translatio a victis gladiatori-*

dedissent. Hoc consilio pacem conciliavit: in qua tanta fuit ferocia, ut quum Catulus negaret, se bellum compositurum, nisi ille cum suis, qui Erycem tenuerant, (12) armis relictis, (13) Sicilia decederent; succumbente patria, ipse periturum se potius dixerit, quam cum tanto (14) flagitio domum rediret: non enim suae esse virtutis, arma a patria accepta adversus hostes, adversariis tradere.

II. Huius pertinaciae cessit Catulus. At ille, ut Carthaginem venit, multo aliter, ac sperabat, Rempublicam se habentem cognovit. Namque diuturnitate externi mali tantum (15) exarsit intestinum bellum, ut nunquam pari periculo fuerit Cartha-

bus petita. Victi enim et digitum tollere, *et* manum dare *dicebantur.*

(*12*) *Mos enim erat, cum victi victoribus in deditionem venirent, arma ponere.*

(*13*) *Atque Sardinia, ceterisque intra Italiam insulis.*

(*14*) *Dedecore: turpe enim erat hostibus arma tradere.* Flagitium *vero infamiam ac dedecus nonnunquam notare, docet Scaliger ex illo Plauti Epid. Act. III. Sc. 4.*

Flagitio cum maiore post reddes tamen.

Et ex Tacito: Illam obsidionem flagitii ratus.

(*15*) *Cuius belli auctores fuerunt Spendius genere Camanus, fortuna servus, Matho Afer, Autaricus Gallus.*

go, nisi (16) quum deleta est. Primo (17) mercenarii milites, qui adversus Romanos fuerant, desciverunt: quorum numerus erat viginti millium. Hi totam (18) abalienarunt Africam, ipsam Carthaginem oppugnarunt. Quibus malis adeo sunt Poeni perterriti, ut etiam auxilia a Romanis petiverint, eaque impetrarint. Sed extremo, quum prope iam ad desperationem pervenissent, Hamilcarem imperatorem (19) fecerunt. Is non solum hostes a muris Carthaginis removit, quum amplius centum millia facta essent armatorum; sed etiam eo compulit, ut locorum angustiis clausi, plures fame, quam ferro interirent. Omnia oppida abalienata, in his (20) Vticam atque (21) Hipponem,

(16) *Deleta fuit autem a Publio Scipione Æmiliano septingentesimo ferme anno, quam condita fuerat.*

(17) *Hispani, Nomades, Afri, Ligures, Galli, Graeci, aliique.*

(18) *A Carthagine.*

(19) *Cum et in Gescone, quem huic bello praefecerant, et in Hannone praesidii parum cognovissent Carthaginenses.*

(20) *Quam* Uticam *Latini*, Ἰτύκην *appellant Graeci: Punicarum in Africa urbium, si Carthaginem demas, vetustissimam. Tyrii condidere. Nomen sibi fecit ipsa antiquitas:* Itica *enim Punice* prisca *redditur.*

(21) *Haud procul ab Utica Hippo, ita dictus*

valentissima totius Africae (22) restituit patriae. Neque eo fuit contentus, sed etiam fines imperii propagavit: tota Africa tantum otium reddidit, ut nullum in ea bellum videretur multis annis fuisse.

III. Rebus his ex sententia peractis, fidenti animo atque infesto Romanis, quo facilius caussam bellandi reperiret, effecit, ut imperator cum exercitu in Hispaniam mitteretur, eoque secum duxit filium Hannibalem annorum novem. Erat praeterea cum eo adolescens illustris, et formosus Hasdrubal: quem ille flore aetatis, uti ferunt, primo sibi conciliavit, generum inde ob altam indolem animi, cum provectus esset aetate, adscivit. De hoc ideo mentionem fecimus, quod, (23) Hamilcare occiso, ille exercitui praefuit, resque magnas gessit: et princeps (24) largitione vetustos pervertit mores Carthaginensium: eiusdemque post (25) mor-

non ab equis Graeca appellatione, sed a Syris et Arabibus, quod verbum stagnum *et* sinum *denotat, qualem Hipponem fuisse docuimus.*

(22) Tribus secundis praeliis.

(23) In huius locum gener ipsius Hasdrubal mittitur. *Livius.*

(24) *Livius*: Is plura consilio, quam vi gerens, auspiciis regulorum magis, conciliandisque per amicitiam principum novis gentibus, quam bello aut armis rem Karthaginensium auxit.

(25) Quo mortis genere obierit tradit Livius.

tem Hannibal ab exercitu accepit imperium.

IV. At Hamilcar, posteaquam (26) mare transiit, in Hispaniamque venit, magnas res secunda gessit fortuna: maximas bellicosissimasque gentes subegit: equis, armis, viris, pecunia, totam locupletavit Africam. Hic quum in Italiam bellum inferre meditaretur, nono anno, postquam in Hispaniam venerat, in praelio pugnans adversus (27) Vettones occisus est. Huius perpetuum odium erga Romanos maxime concitasse videtur secundum bellum Punicum. Namque Hannibal, filius eius, assiduis patris obtestationibus eo est perductus, ut interire, quam Romanos non experiri mallet.

(26) *Fretum Gaditanum.*

(27) *Hispaniae Citerioris populos inter Anam, et Tagum fluvios.*

XXIII. HANNIBAL.

I. HANNIBAL HAMILCARIS F. CARTHAGINENSIS. Si verum est, quod nemo dubitat, ut populus Romanus omnes gentes virtute superarit, non est inficiandum, Hannibalem tanto praestitisse (1) ceteros imperatores prudentia, quanto populus Romanus anteeedebat fortitudine cunctas nationes. Nam quotiescunque cum eo congressus est in Italia, semper discessit (2) superior. Quod nisi domi civium suorum invidia debilitatus esset, Romanos videretur superare potuisse. Sed multorum obtrectatio devicit unius virtutem Hic autem velut hereditate relictum (3) odium paternum erga Romanos sic confirmavit, ut prius animam, quam id, deposuerit: qui quidem quum patria pulsus esset, et (4) alienarum opum indigeret, nun-

(1) *Victorem quoque ipsum Scipionem iudicio multorum felicem magis, quam fortem superavit.*

(2) *Praeter tamen illud unum ad Nolam praelium cum Marcello habitum, quo primum populus se Romanus erexit.*

(3) *Cuius paterni in nomen Romanum odii heredis testis Hannibal ipse apud Livium XXXV.* Odi Romanos, odioque sum Romanis. Id me verum dicere, pater Hamilcar, et Dii testes sunt.

(4) *Prusiae, et Antigoni, ad quos confugit.*

quam destiterit animo bellare cum Romanis.

II. Nam ut omittam (5) Philippum, quem absens hostem reddidit Romanis, omnium his temporibus (6) potentissimus (7) Rex Antiochus fuit. Hunc tanta cupiditate (8) incendit bellandi, ut usque a (9) rubro mari arma conatus sit inferre Italiae; ad quem quum (10) legati venissent Romani, qui de eius voluntate explorarent, darentque operam consiliis clandestinis, ut Hannibalem in

(5) *Demetrii Macedonum Regis filium, Persei patrem, qui, cum a Demetrio Illyriorum Rege, ut a Romanis descisceret, hortaretur; primo animum suscepit, inde cum tertia pugna tertiam victoriam a Poenis stetisse videret, missis ad Hannibalem de iungenda societate legatis, se Romanorum hostem apertissime professus est.*

(6) *Praeter enim Asiam et Syriam provincias, quas septem et triginta tenuit annos, Mediam quoque, Persiam, Hyrcaniam, Bactrianam, omnesque, excepta Parthia, superioris Asiae provincias, devicto Achaeo, obtinuit.*

(7) *Qui primo* Ιεραξ *rapaci ingenio dictus est, postea a victoriis, regnique maiestate Magni cognomen traxit.*

(8) *In illo praesertim Ephesi congressu.*

(9) *Sive Erythreo. Mela lib. III.* Rubrum mare Graeci, sive quia eius coloris est, sive quia ibi Erythras regnavit, ερυθραν ταλασσαν appellant.

(10) *P. Sulpitius et P. Iunius.*

suspicionem regi (11) adducerent, tanquam ab ipsis corruptum, alia atque antea sentire; neque id frustra fecissent, idque Hannibal comperisset, seque ab interioribus consiliis segregari vidisset; tempore dato, adiit ad regem, eique quum multa de fide sua et odio in Romanos commemorasset, hoc adiunxit: *Pater inquit, meus Hamilcar, puerulo me, utpote non amplius novem annos nato, in Hispaniam imperator proficiscens Carthagine, Iovi Optimo Maximo hostias* (12) *immolavit. Quae divina res dum* (13) *conficiebatur, quaesivit a me, vellemne secum in castra proficisci? Id quum libenter accepissem, atque ab eo petere coepissem, ne dubitaret ducere: tum ille: Faciam, inquit, si fidem mihi, quam postulo, dederis. Simul me ad aram adduxit, apud quam sacrificare instituerat: eamque, ceteris remotis,* (14) *tenentem iu-*

(11) *Effecerunt autem id crebris cum Rege habitis colloquiis.*

(12) *Atque id more institutoque maiorum cum apud alias gentes, tum vel maxime apud Romanos obtinuit.* Hostias *enim immolabant ad bellum profecturi; victimas vero mactabant cum a bello, parta victoria, redirent.*

(13) Rem divinam facere *Latini solent dicere de his, qui sacrificant, et victimas mactant.*

(14) *Veteres iurantes aram tenebant.*

rare iussit, nunquam me in amicitia cum Romanis fore. Id ego iusiurandum patri datum usque (15) *ad hanc diem ita conservavi, ut nemini dubium esse debeat, quin reliquo tempore eadem mente sim futurus. Quare si quid amice de Romanis cogitabis, non imprudenter feceris, si me celaris. Quum quidem bellum parabis, te ipsum frustraberis, si non me in eo principem posueris.*

III. Hac igitur aetate cum patre in Hispaniam profectus est: cuius post obitum (16) Hasdrubale imperatore suffecto, equitatui omni praefuit. Hoc quoque interfecto, exercitus summam imperii ad eum (17) detulit. Id Carthaginem delatum publice (18) comprobatum est. Sic Hannibal minor quinque et viginti annis natus, imperator factus proximo triennio (19) omnes gentes Hispaniae bello subegit. (20) Saguntum, foe-

(15) *Sex et triginta annos natus.* Livius.

(16) *Genero Hamilcaris; qui medius inter patrem, et filium octo ferme annos imperium obtinuit.*

(17) *Imperatore ingenti omnium assensu appellato.*

(18) *Annone tamen, paucisque adversantibus.*

(19) *Adeo nimirum, ut omnia trans Iberum praeter Saguntinos Carthaginiensium essent.*

(20) *Civitas ea longe opulentissima ultra Iberum*

eos conantes prohibere (26) transitum concidit, locu patefecit, itinera muniit, effecitque, ut (27) ea elephantus ornatus ire posset, qua antea unus homo inermis vix poterat repere. Hac copias (28) traduxit, in Italiamque pervenit.

IV. Conflixerat apud (29) Rhodanum cum P. Cornelio Scipione Cos. eumque pepulerat. Cum hoc eodem de (30) Clastidio apud Padum decernit: (31) saucium inde ac fugatum dimittit. Tertio idem Scipio cum collega (32) Tiberio Longo apud (33) Trebiam adversus eum venit,

(26) *Incredibili sane labore, et industria, uti e Livio apparet.*

(27) *Livius*: Ita torridam incendio rupem ferro pandunt, molliuntque anfractibus modicis clivos, ut non iumenta solum, sed elephanti etiam deduci possent.

(28) *Quinto mense a Carthagine nova, Alpibus quinto decimo die omnino superatis.*

(29) *Atqui neque Polybius neque Livius, quod sciam, tradiderunt, P. Cornelium cum Hannibale ad Rhodanum conflixisse.*

(30) *Quod oppidum est ad Ligurum fines.*

(31) *Livius*: Auxit pavorem Consulis vulnus, periculumque intercursu tum primum pubescentis filii propulsatum.

(32) *Non* Tito, *uti apud Livium mendose legitur. Hic sane ille Tiberius Longus, quocum collega P. Cornelius Scipio primum cum Hannibale conflixit.*

(33) *Servius*: Haec Trachia postea dicta est,

cum his manum conseruit, utrosque profligavit. Inde per (34) Ligures (35) Appenninum transit petens Etruriam. Hoc itinere adeo gravi morbo afficitur oculorum, ut postea nunquam dextero aeque bene usus sit. Qua valetudine quum etiam premeretur, (36) lecticaque ferretur, (37) C. Flaminium Cos. apud (38) Trasimenum (39) cum exercitu insidiis circumventum occidit; neque multo post

quam modo Tribulam dicunt, apud quam Hannibal devicit Populum Romanum.

(34) *Livius*· Secundum eam pugnam Hannibal in Ligures, Sempronius Lucaniam concessit. *Sunt Ligures imis Alpium iugis inter Varum et Macram flumina.*

(35) Montes longissimi tractus, qui Italiam, quantum longa est, dirimunt. Hannibalem ea transeuntem atrox adeo tempestas adorta est, ut Alpium foeditatem prope superaverint.

(36) *Quod ita erat in more, si quo duces afficerentur morbo. Ita de Scipione* Livius. *De Mermece* Agathias. *De Lutatio* Valerius.

(37) *Hominem turbulentum atque ad res bellicas minime aptum, qui ferox a Consulatu priore non modo legum aut Patrum maiestatis, sed ne deorum quidem satis metuens erat.*

(38) *Hodie* Lago di Perugia.

(39) *In qua pugna Livius Polybium secutus quindecim Romanorum millia in acie caesa fuisse tradit, decem millia sparsa fuga diversis itineribus Romam petiisse.*

(40) C. Centenium praetorem, (41) cum delecta manu saltus occupantem. Hinc in (42) Apuliam pervenit. Ibi obviam ei venerunt duo Consules, C. Terentius Varro, et L. Paullus (43) Utriusque exercitus uno praelio (44) fugavit: L. Paullum Cos. occidit, et aliquot praeterea Consulares, in his Cn. Servilium Geminum, qui anno superiore fuerat Consul.

V. Hac pugna pugnata, Romam (45) profectus, nullo resistente, (46) in propinquis urbis montibus (47) moratus est.

(40) *Vel* propraetorem. *Livius.*

(41) *Quatuor equitum millibus*, Livius: *octo* Appianus.

(42) *Ad Cannas nobilitandas vicum Apuliae ad Aufidum amnem.*

(43) *Praepostere narrantur haec a Cornelio. Nam prius Q. Maximus Dictator, quam hi duo Consules C. Terentius Varro, et L. Paullus Æmilius obviam Hannibali venerunt.*

(44) *In quo praelio apud Livium quadraginta millia septingenti equites et tanta prope civium sociorumque pars caesa dicuntur.*

(45) *Id vero a veritate alienum videtur, siquidem ex Livio aliisque accepimus, Hannibalem post pugnam Cannensem castra ex Apulia in Samnium movisse; Tarentumque oppugnatum ivisse; tumque demum Romam contendisse, cum se Capuam frumentum immittere, obsidionemque solvere posse desperasset.*

(46) *Castris ad Anienem admotis tria millia passuum ab urbe.*

(47) *Triduum.*

Quum aliquot ibi dies castra habuisset, et (48) reverteretur Capuam, Q. F. Maximus (49) dictator Rom. (50) in agro Falerno se ei obiecit. Hinc clausus locorum (51) angustiis noctu sine ullo detrimento exercitus se expedivit. Fabio callidissimo imperatori verba dedit. Namque obducta nocte, sarmenta in cornibus iumentorum deligata incendit, eiusque generis (52) multitudinem magnam dispalatam immisit. Quo repentino obiectu viso, tantum terrorem iniecit exercitui Romanorum, ut egredi extra vallum nemo sit ausus. Hanc post rem gestam non ita multis diebus (53) M. Minucium Rufum magistrum equitum pari ac dictatorem

(48) *In Hiberna.*

(49) Cunctator, *qui Annibalem iuveniliter exultantem patientia sua mollivit: de quo praeclare Ennius.*

Vnus qui nobis cunctando restitituit rem
Non ponebat enim rumores ante salutem
Ergo magis magisque viri nunc gloria claret.

(50) *Florus lib. II.* Itaque per Samnium totum, per Falernos, Gauranosque saltus sic maceravit Annibalem, ut, qui frangi virtute non poterat, mora comminueretur.

(51) *Cum inter Formiana saxa et Literni arenas et stagna perhorrida situs Poenus versaretur.*

(52) *Qui duo millia fuerunt.*

(53) *Ferocem, rapidum in consilis, ac lingua immodicum.*

imperio, (54) dolo perductum in praelium fugavit. T. Sempronium Gracchum, iterum Consulem, in Lucanis absens, in insidias inductum (55) sustulit. M. Claudium Marcellum quinquies Consulem, apud (56) Venusiam pari modo (57) interfecit. Longum est enumerare praelia. Quare hoc unum satis erit dictum, ex quo intelligi possit, quantus ille fuerit. (58) Quamdiu in Italia fuit, nemo ei in acie restitit, nemo adversus eum post Cannensem pugnam in campo castra posuit.

VI. Hic invictus patriam defensum (59) revocatus, bellum gessit adversus P. Scipionis (60) filium, quem ipse primum

(54) *Abditis in cavarum rupium latebras quinque peditum, equitumque millibus.*

(55) *Livius* Exanimem eum (*Gracchum*) Mago extemplo ad Annibalem misit, ponique eum captis simul fascibus ante tribunal Imperatoris jussit. Haec vera fama est. Gracchus in Lucanis ad campos, qui Veteres vocantur, periit.

(56) *Quae Romanorum colonia fuit.*

(57) *Eiusque corpus, quod cum annulo invenerat, sepeliendum curavit.*

(58) *Sexdecim scilicet annorum spatio.*

(59) *A. Chartaginiensium legatis, quorum verba frendens, gemensque, ac vix lacrymis temperans dicitur audisse.*

(60) *Africanum*: cui tam grande de Africa nomen fata decreverant. Florus.

apud Rhodanum, iterum apud Padum, tertio apud Trebiam fugaverat. Cum hoc (61) exhaustis iam patriae facultatibus, cupivit (62) in praesentiarum bellum componere, quo valentior postea congrederetur. In colloquium convenit; conditiones non (63) convenerunt. Post id factum paucis diebus (64) apud Zamam cum eodem conflixit: pulsus (incredibile dictu) biduo et duabus noctibus Adrumetum pervenit, quod abest a Zama circiter millia passuum trecenta. In hac fuga Numidae, qui simul cum eo ex acie excesserant, insidiati sunt ei: quos non solum effugit, sed etiam ipsos oppressit. Adrumeti (65) reliquos ex fuga collegit. Novis delectibus paucis diebus multos contraxit.

VII. Quum in apparando acerrime esset occupatus, Carthaginienses bellum cum Romanis (66) composuerunt. Ille nihilo

(61) *Diuturno bello.*

(62) *Idest :* In praesentia rerum.

(63) *Ita, infecta pace, ad suos colloquio discesserunt.*

(64) *At Hannibalem ab Adrumeto Zamam, quae quinque dierum iter a Carthagine aberat, contendisse Livius, et Polybius memorant.*

(65) *Scilicet sex peditum millia, equites quingentos in urbe Marthama, teste Appiano.*

(66) *Hannibale ipso auctore.*

secius exercitui postea praefuit, resque in Africa gessit, itemque Mago frater eius usque (67) ad Sex. Sulpicium et C. Aurelium Consules. His enim magistratibus legati Carthaginienses Romam venerunt, qui senatui populoque Romano gratias agerent, quod cum his pacem fecissent, ob eamque rem corona aurea eos donarent, simulque peterent, ut obsides eorum (68) Fregellis essent, captivique redderentur. His ex Senatus consulto responsum est: munus eorum gratum acceptumque esse: obsides, quo loco rogarent, futuros: captivos non remissuros, quod Hannibalem, cuius (69) opera susceptum bellum foret, inimicissimum nomini Romano, et nunc cum imperio apud exercitum haberent, itemque fratrem eius Magonem. Hoc responso Carthaginienses cognito, Hannibalem domum, Magonemque revocarunt. Hic,

(67) *Livius XXXI.* Anno quingentesimo quadragesimo ab V. C., Sex. Sulpitio Galba C. Aurelio Coss. bellum cum Rege Philippo initum est paucis mensibus post pacem Carthaginensibus datam.

(68) *Veteri Italiae oppido olim florentissimo, postea, cum a Romanis defecissent, diruto, et in vici formam redacto.*

(69) *Culpa. Catullus in Passere.*
----- tua nunc opera
Flendo turgiduli rubent ocelli.

ut rediit, (70) praetor factus est, postquam rex fuerat anno secundo et vigesimo. Ut enim Romae Consules, sic Carthagine quotannis annui bini reges creantur. In eo magistratu pari diligentia se Hannibal praebuit, ac fuerat in bello. Namque effecit, (71) ex novis vectigalibus non solum, ut esset pecunia, quae Romanis ex foedere penderetur, sed etiam superesset, quae in aerario poneretur. Deinde, anno post praeturam, Marco Claudio, Lucio Furio Coss. Romani legati Carthaginem venerunt. Hos Hannibal sui exposcendi gratia missos ratus, priusquam his senatus daretur, navem (72) conscendit clam, atque (73) in Syriam ad Antiochum profugit. Hac re palam facta, Poeni naves duas, quae eum comprehenderent, si possent consequi, miserunt, bona eius publicarunt: domum a fundamentis disiecerunt: ipsum exsulem iudicarunt.

VIII. At Hannibal anno tertio postquam

(70) *Civile munus erat, haud militare.*

(71) *Idest in novam formam restitutis, cum partim negligentia dilaberentur, partim praedae, ac divisui essent.*

(72) *Inter Adeuumetum et Tapsum.*

(73) *Antiochiam. Inde profectus Ephesum ad Antiochum fluctuantem adhuc animo incertumque de Romano bello pervenit.*

domo profugerat, C. Cornelio, Quinto Minucio Coss. cum quinque navibus Africam accessit, in finibus (74) Cirenaeorum, si forte Carthaginenses ad bellum Antiochi spe fiduciaque inducere posset: cui iam persuaserat, ut cum exercitibus in Italiam proficisceretur. Huc (75) Magonem fratrem excivit. Id ubi Poeni resciverunt, Magonem eadem, qua fratrem, (76) poena affecerunt. Illi, desperatis rebus, quum solvissent naves, (77) ac vela ventis dedissent, Hannibal ad Antiochum pervenit. De Magonis interitu duplex memoria prodita est. Namque alii naufragio, alii a servis ipsius interfectum eum, scriptum reliquerunt. Antiochus autem si tam in agendo bello parere voluisset consiliis eius, quam in suscipiendo instituerat, propius Tiberi, quam Thermopylis de summa imperii dimicasset.

(74) *Sallustius in Iugurth.* Qua tempestate Carthaginenses pleraeque Africae imperitabant. Cyrenenses quoque magni atque opulenti fuere.

(75) *Atqui id verum esse non potest, quippe cum Mago Hannibalis frater cum adversus P. Quintilium Varum praetorem in agro Insubrium pugnaret, vulnus accepit, ex quo interiit.*

(76) *Idest bona publicarunt, domum disiecerunt, exsulem iudicarunt.*

(77) *Non uno loco ita Virgilius :*

Vela damus ventis.

Quem etsi (78) multa stulte conari videbat, tamen nulla deseruit in re. Praefuit paucis navibus, quas ex Syria iussus erat in Asiam ducere, hisque adversus Rhodiorum classem in Pamphylio mari conflixit. Quo cum multitudine adversariorum sui superarentur, ipse, quo cornu rem gessit, fuit superior.

IX. Antiocho (79) fugato, verens, ne dederetur, (quod sine dubio accidisset, si sui fecisset potestatem) Cretam ad (80) Gortynios venit, ut ibi, quo se conferret, consideraret. Vidit autem vir omnium callidissimus, magno se fore periculo, nisi quid providisset, propter avaritiam Cretensium. Magnam enim secum pecuniam portabat, de qua sciebat exisse famam. Itaque capit tale consilium. Amphoras complures complet plumbo: summas operit auro et argento. Has, Gortyniis praesentibus, (81) deponit in templo

(78) *Inter cetera alia traditum est*, *exercitum conscripsisse armis inauratis. Quas copias cum Hannibali commostrasset:* Hicne, *inquit*, Exercitus Romanis sufficiet? sufficiet, *Respondit Poenus*, vel maxime avaris.

(79) *In Asiam a Glabrione victo.*

(80) *Gortynii Cretae incolae. Gortyna urbs Cretae.*

(81) *In more fuit thesauros in sacris deponere*

Dianae simulans, se suas fortunas illorum fidei credere. His in errorem inductis, statuas aeneas, quas secum portabat, omnes sua pecunia complet, easque in propatulo domi abiicit. Gortynii templum magna cura custodiunt, tam a ceteris, quam ab Hannibale, ne quid ille, inscientibus his, tolleret, secumque portaret.

X. Sic, conservatis suis rebus, Poenus, illusis Cretensibus omnibus, ad Prusiam in Pontum pervenit. Apud quem eodem animo fuit erga Italiam, neque aliud quidquam egit, quam regem armavit, et (82) excitavit adversus Romanos. Quem quum videret domesticis rebus minus esse robustum, conciliabat ceteros reges, adiungebatque bellicosas nationes. Dissidebat ab eo (83) Pergamenus rex Eumenes, Romanis (84) amicissimus, bellumque inter eos gerebatur et mari et terra: quo magis cupiebat eum Hannibal opprimi. Sed utrobique Eumenes (85) plus valebat propter Romanorum societatem, quem si re-

Nullibi enim tam tuto, quam in fanis pecunia asservari posse credebatur.

(82) *Longa pace desidem, belloque insuetum.*

(83) *Attali superioris filius Pergami rex.*

(84) *Florus* socium et commilitonem populi *Romani appellat.*

(85) *Et mari et terra.*

movisset, faciliora sibi cetera fore, arbitrabatur. Ad hunc interficiendum talem iniit rationem. Classe paucis diebus erant (86) decreturi. Superabatur navium multitudine. Dolo erat pugnandum, quum par non esset armis. Imperavit, quam plurimas venenatas serpentes vivas colligi: easque in vasa fictilia coniici. Harum quum confecisset magnam multitudinem, die ipso, quo facturus erat navale praelium, classiarios convocat, hisque praecepit, omnes ut in unam Eumenis regis (87) concurrant navem; a ceteris tantum satis habeant se defendere. Id facile illos serpentium multitudine consecuturos. Rex autem in qua nave veheretur, ut scirent, se facturum: quem si aut cepissent, aut interfecissent, magno his pollicetur praemio fore.

XI. Tali cohortatione militum facta, classis ab utrisque in praelium deducitur. Quarum acie constituta, priusquam signum pugnae daretur, Hannibal, ut palam faceret suis, quo loco Eumenes esset, tabellarium in scapha cum (88) ca-

(86) *Idest decertaturi.*

(87) *Praetoria enim navi depressa, facilius totam classem turbari ac confundi posse, sperabat.*

(88) *Caduceum Mercurii sceptrum, qua virga utebantur veteres ad bella dirimenda: hinc Caduceum dictum, quod bella cadere faciat, et legati de pace* caduceatores.

duceo mittit: qui, ubi ad naves adversariorum pervenit, epistolam ostendens, se regem professus est quaerere. Statim ad Eumenem deductus est, quod nemo dubitabat, aliquid de pace esse scriptum. Tabellarius, ducis nave declarata suis, eodem, unde ierat, se recepit. At Eumenes, soluta epistola, nihil in ea repperit, nisi quod ad irridendum eum pertineret, cuius etsi causam mirabatur, neque reperiebatur, tamen praelium statim committere non dubitavit. Horum in concursu Bithyni, Hannibalis praecepto, universi navem Eumenis adoriuntur: quorum vim quum rex sustinere non posset, fuga salutem petiit: quam consecutus non esset, nisi intra sua praesidia se recepisset, quae in proximo littore erant collocata. Reliquae Pergamenae naves quum adversarios premerent acrius, repente in eas vasa fictilia, de quibus supra mentionem fecimus, coniici coepta sunt: quae iacta initio risum pugnantibus concitarunt, nec, quare id fieret, poterat intelligi. Postquam autem naves completas conspexerunt serpentibus, nova re perterriti, quum, quid potissimum vitarent, non viderent, puppes (89) averte-

(89) *In fugam se converterunt.*

runt, seque ad sua castra nautica retulerunt. Sic Hannibal consilio arma Pergamenorum superavit: neque tum solum, sed saepe alias pedestribus copiis pari prudentia pepulit adversarios.

XII. Quae dum in Asia geruntur, accidit casu, ut legati Prusiae Romae apud L. Quintium Flamininum consularem coenarent, atque ibi de Hannibale mentione facta, ex his unus diceret, eum in Prusiae regno esse. Id postero die Flamininus senatui detulit. Patres conscripti qui, Hannibale vivo, nunquam se sine insidiis futuros, existimabant, legatos in Bithyniam miserunt, in his Flamininum, qui a rege peterent, ne inimicissimum suum secum haberet, sibique dederet. His Prusias negare ausus non est; illud recusavit, ne id a se fieri postularent, quod adversus (90) ius hospitii esset: ipsi si possent, comprehenderent: locum, ubi esset, facile inventuros. Hannibal enim uno loco se tenebat in castello, quod ei ab rege datum erat muneri; idque sic aedificarat, ut in omnibus partibus aedificii (91) exitus sibi haberet

(90) *Ille enim Hannibalem fugientem hospitio acceperat.*

(91) Septem **exitus e domo fecerat, et in his**

semper verens, ne usu eveniret, quod accidit. Huc quum legati Romanorum venissent, ac multitudine domum eius (92) circumdedissent, puer ab ianua prospiciens Hannibali dixit, plures praeter consuetudinem armatos apparere, qui imperavit ei, ut omnes fores aedificii circumiret, ac propere sibi renuntiaret, num eodem modo undique obsideretur. Puer quum celeriter, quid esset, renuntiasset, omnesque exitus occupatos ostendisset, sensit, id non fortuito factum, sed se peti, neque sibi diutius vitam esse retinendam; quam ne (93) alieno arbitrio dimitteret, memor pristinarum virtutum, venenum, quod semper secum (94) habere consueverat, sumsit. Sic vir fortissimus, multis variisque perfunctus laboribus anno acquievit (95) septuagesimo.

XIII. Quibus consulibus interierit, non convenit. (96) Namque Atticus, Marco Clau-

quosdam occultos, ut iter semper praeparatum fugae haberet. *Livius.*

(92) *Ita ut nemo inde elabi posset.*

(93) *Et quidem*, Bis emori est alterius arbitrio mori. *Syrus.*

(94) *Sub annuli gemma.*

(95) *Alii vero tertio et sexagesimo suae aetatis anno interiisse volunt.*

(96) *Qui, Cicerone teste, septingentorum annorum memoriam uno libro compilavit. Sed aliquibus vi-*

dio Marcello, Q. Fabio Labeone Coss. mortuum, in annali suo scriptum reliquit. At Polybius, L. Aemilio Paulio et Cn. Baebio Tamphilo: Sulpitius autem, P. Cornelio Cethego, M Baebio Tamphilo (97). Atque hic tantus vir, tantisque bellis districtus, nonnihili temporis tribuit litteris. Namque aliquot eius libri sunt (98) Graeco sermone confecti; in his ad Rhodios de Cn Manlii Vulsonis in Asia rebus gestis. Huius bella gesta multi memoriae prodiderunt: sed ex his duo, qui cum eo in castris fuerunt, simulque vixerunt, quamdiu fortuna passa est, Philinus, et (99) Sosilus Lacedaemonius. Atque hoc Sosilo Hannibal literarum Graecarum usus est doctore. Sed nunc tempus est (100) huius libri facere finem, et Romanorum explicare imperatores: quo facilius, colla-

detur heic legendum Atticus, *qui aliquot annalium libros reliquit.*

(97) *Haec consulum paria tribus continenter annis subsecuta sunt. Quae omnis annorum supputatio triennii spatio discordat.*

(98) *Nam Graece etiam locutum lepide ait Lucianus.*

(99) *Alii* Sosilus, *alii* Sosibius.

(100) *Ex quo loco iure quidem arguunt Cornelium suum opus in duo volumina divisisse, in quorum altero Graecorum imperatorum, in altero Romanorum vitas persecutus est.*

tis utrorumque factis, qui viri praeferendi sint, possit iudicari.

M. PORCIUS CATO

EX LIBRO SECUNDO

CORNELI NEPOTIS.

I. CATO (1) ortus municipio Tusculo, adolescentulus, priusquam honoribus operam daret, versatus est in Sabinis; quod ibi (2) heredium a patre relictum habebat. Hortatu L. Valerii Flacci, quem in consulatu censuraque habuit collegam, ut (3) M. Perpenna Censorinus narrare solitus est, Romam demigravit, in foroque esse coepit. Primum stipendium meruit (4) annorum decem septemque, (5) Q. Fabio Maximo, M. Claudio

(1) *Ortu Tusculanus, civitate Romanus.*

(2) *Festus:* Heres apud antiquos pro domino ponebatur; inde Heredium praedium parvulum. *Hinc* Herediolum apud Apul. et Auson.

(3) *Homo Graecus, et peregrinus, qui consul antequam civis fuit. Quod contra leges erat. Peregrini enim magistratibus arcebantur.*

(4) *Quae militaris aetas erat.*

(5) *Sic Cato apud M. Tullium in Catone.* Cum eo (*Q. Fabio*) quartum consule adolescentu-

Marcello Coss. (6) Tribunus militum in Sicilia fuit. Inde ut rediit, castra sequutus est (7) C. Claudii Neronis, magnique eius opera aestimata est in praelio apud (8) Senam, quo cecidit (9) Hasdrubal frater Hannibalis. Quaestor (10) obtigit P. Cornelio Scipioni Africano consuli: cum quo non pro sortis necessitudine vixit. Namque ab eo perpetua (11) dissensit vita. Aedilis plebis (12) factus est cum C. Helvio. Praetor provinciam obtinuit Sardiniam, ex qua quaestor supe-

lus miles profectus sum ad Capuam, quinto anno post ad Tarentum.

(6) *Aetatis anno XXIV. M. Claudio Marcello, T. Quintio Coss.*

(7) *Qui magnis cladibus Hasdrubalem cum recenti exercitu Alpes transgressum fatigavit, ac tandem ad Umbriae flumen Metaurum cum quinquaginta sex hominum millibus occidit.*

(8) *Vrbem non longe a Metauro flumine in Vmbria, a Gallis Senonibus, uti ferunt, conditam.*

(9) *Cuius caput cum ante Hannibalem proiiceretur, illacrimans dixisse dicitur:* Agnosco te fortuna Carthaginis.

(10) *Anno tertio a Neronis et Salinatoris consulatu.*

(11) *Livius:* Morte Africani crevere inimicorum animi, quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui, vivo quoque eo, allatrare eius magnitudinem solitus erat.

(12) *Quadriennio post quaesturam. Anno scilicet V. C. DCI., aetatis suae XXII.*

riore tempore ex Africa decedens Q. Ennium poëtam (13) deduxerat: quod non minoris aestimamus, quam quemlibet amplissimum Sardiniensem triumphum.

II. Consulatum (14) gessit cum L. Valerio Flacco, forte provinciam nactus (15) Hispaniam citeriorem, exque ea triumphum (16) deportavit. Ibi quum diutius moraretur, P. Scipio Africanus consul iterum, cuius in priore consulatu quaestor fuerat, voluit eum de provincia depellere, et ipse ei succedere; neque hoc per senatum efficere potuit, quum quidem Scipio in civitate principatum obtineret: quod tum non potentia, sed iure respublica administrabatur. Qua ex re iratus, senatu peracto, privatus in urbe mansit. At Cato, censor cum eodem Flacco factus; (17) severe praefuit ei potestati.

(13) *Auctor de Viris Illustribus:* In praetura Sardiniam subegit, ubi ab Ennio Graecis literis institutus.

(14) *Anno ab V. C. DLVIII.*

(15) *Livius.* Cato Hispaniam, Valerius Italiam est sortitus.

(16) *Cuius Victoriae ergo, a quodam monumento accepimus, Catonem Palladi Victrici sacellum miro artificio constructum posuisse, aeneamque effigiem erexisse.*

(17) *Inde, et a Tullio* Censorius, *et ab Horatio* intonsus, *et a Lucano* rigidi servator honesti *appellatur est.*

Nam et in (18) complures nobiles (19) animadvertit, et multas res novas in edictum addidit, quare luxuria reprimeretur, quae iam tum incipiebat pullulare. Circiter (20) annos octoginta usque ad extremam aetatem, ab adolescentia, reip. caussa suscipere inimicitias non destitit. A multis (21) tentatus, non modo nullum detrimentum existimationis fecit, sed, quoad vixit, virtutum laude crevit.

III. In omnibus singulari fuit prudentia et industria. Nam et (22) agricola solers, et reipublicae peritus, et (23) iurisconsultus, et (24) magnus imperator, et

(18) *Nam ex Livio accepimus, septem e senatu depulisse, ex his unum, insignem nobilitate et honoribus L. Quintium Flaminium consularem. De quo in de Senect.*

(19) *Hinc* animadversio Censoria *Cic. pro Cluent.*

(20) *Vixit enim Cato nonaginta et amplius annos.*

(21) *Plutarchus tradit, eum fere quinquagies accusatum fuisse. Illud vero fuit in caussa, quod odiosus censurae magistratum gesserit.*

(22) *Declarant eius* de re rustica *libri, quos e Graecis fontibus hausit, in quibus elegans et copiosus satis fuit.*

(23) *Fatetur Cicero, Catonem omnium iurisperitissimum suae aetatis fuisse.*

(24) *Ei rei indicio sunt res ab eo gestae, et triumphus ex Hispania deportatus: declarant insuper libri de disciplina militari, tum conscripta oratio de praeda militibus dividenda.*

probabilis orator, et (25) cupidissimus literarum fuit. Quarum studium etsi senior (26) arripuerat, tamen tantum in eis progressum fecit, ut non facile reperire possis, neque de Graecis, neque de Italicis rebus, quod ei fuerit incognitum. Ab adolescentia confecit (27) orationes. Senex scribere historias instituit, quarum sunt libri septem. Primus continet res gestas regum pop. Rom. Secundus et tertius, unde quaeque civitas orta sit Italica. Ob quam rem omnes (28) *Origines* videtur appellasse. In quarto autem bellum Punicum primum; in quinto secundum. Atque haec omnia capitulatim sunt dicta. Reliquaque bella pari modo persequutus

(25) *Cic. III. de Fin.* Erat enim in eo Catone inexhausta aviditas legendi, nec satiari poterat: quippe qui ne reprehensionem quidem vulgi inanem reformidans, in ipsa curia soleret legere saepe, dum Senatus congeretur, nihil operae reipublicae detrahens. Quo magis tum in summo otio maximaque copia, quasi helluo librorum, si hoc verbo in tanta praeclara re utendum est, videbatur.

(26) *Maxime Graecarum, licet latinas pene iam senex didicit. Valer. Max.*

(27) *Centum quinquaginta, ita Cicero. Quarum ad nos vix argumenta titulique pervenerunt.*

(28) *Hunc titulum quippe non satis plenum, nec Catonis magno proposito consentaneum in voce* Origines *reprehendit Festus.*

est usque ad praeturam (29) Ser. Galbae, qui (30) diripuit Lusitanos. Atque horum bellorum duces non nominavit, sed sine nominibus res notavit. In iisdem exposuit, quae in Italia, Hispaniisque viderentur admiranda. In quibus multa industria et diligentia comparet, multa doctrina. Huius de vita et moribus plura in eo libro persequuti sumus, quem separatim de eo fecimus rogatu Titi Pomponii Attici. Quare studiosos Catonis ad illud volumen delegamus.

(29) *Non Sergii: Galbae enim Sulpiciae gentis erant, non Sergiae.*

(30) *Quem tradunt Hispaniam ex praetura obtinentem, XXX. Lusitanorum millibus perfidia trucidatis, Eiriatini belli causam extitisse.*

VITA

T. POMPONII ATTICI.

Ex Cornelio Nepote.

I. T. POMPONIUS (1) ATTICUS, ab origine (2) ultima stirpis Romanae generatus, perpetuo a maioribus acceptam (3) equestrem obtinuit dignitatem. Patre usus est diligente, indulgente, et, ut tum erant tempora, diti, imprimisque studioso literarum. Hic, prout ipse amabat literas, omnibus doctrinis, quibus puerilis aetas impertiri debet, filium erudivit. Erat autem in puero, praeter docilitatem ingenii, summa suavitas oris, ac vocis, ut non solum celeriter (4) acciperet, quae tradebantur, sed etiam excellenter pronuntiaret. Qua ex re in pueritia nobilis inter

(1) *Opinatur Manutius, Pomponium, ex eo quod sic Graece loquebatur, ut Athenis natus videretur*, Attici *cognomen accepisse.*

(2) *Prima. Eo sensu nonnunquam Latini dixere scriptores. Livius*: Ibi Tarquinius ab ultima stirpe ortus. *A Numa Pompilio originem trahere dicebatur, qui inter quatuor filios unum Pomponium appellavit.*

(3) *Adeo nimirum, ut equestrem ordinem* suum *dixerit, senatorium non affectarit.*

(4) *Alii, fortasse rectius*, arriperet.

aequales ferebatur, clariusque exsplendescebat, quam generosi condiscipuli animo aequo ferre possent. Itaque incitabat omnes studio suo; quo in numero fuerunt L. Torquatus, C. Marius C. filius, M. Cicero: quos consuetudine sua sic sibi devinxit, ut nemo iis perpetuo fuerit carior.

II. Pater mature decessit. Ipse adolescentulus propter affinitatem (5) P. Sulpicii, qui Tribunus plebis (6) interfectus est, non expers fuit illius periculi. Namque Anicia Pomponii consobrina nupserat M. Servio fratri Sulpicii. Itaque, interfecto Sulpicio, postea quam vidit, (7) Cinnano tumultu civitatem esse perturbatam, neque sibi dari facultatem pro dignitate vivendi, quin alterutram partem offenderet, dissociatis animis civium, quum alii Syllanis, alii Cinnanis faverent partibus; idoneum tempus ratus studiis (8) obsequendi suis, (9) Athenas se contu-

(5) *Admodum clari Oratoris.*

(6) *Sullae iussu: quod, auctore Mario, et perditissimas leges promulgaret, et Pompeii Consulis filium Sullae generum occideret.*

(7) *Anno V. C. DCLXVI.*

(8) *Serviendi.* Obsequi valetudini *Cic. idest servire.*

(9) *Celeberrimum orbis terrarum gymnasium*

lit: neque eo secius adolescentem Marium, hostem iudicatum, iuvit opibus suis: (10) cuius fugam pecunia sublevavit. Ac, ne illa peregrinatio detrimentum aliquod afferret rei familiari, eodem (11) magnam partem fortunarum traiecit suarum. Hic ita vixit, ut universis Atheniensibus merito esset carissimus. Nam praeter gratiam, quae iam in adolescentulo magna erat, saepe suis opibus inopiam eorum publicam levavit. Quum enim (12) versuram facere publice necesse esset, neque eius conditionem aequam haberent, semper se interposuit, atque ita, ut neque usuram unquam ab iis acceperit, neque longius, quam dictum esset, eos debere passus sit. Quod utrumque erat iis salutare. Nam neque indulgendo inveterascere eorum aes alienum patiebatur, neque multiplicandis usuris crescere. Auxit hoc officium alia quoque liberalitate.

quo non optimatum modo, sed ipsi regum filii mittebantur ad optimas arripiendas artes.

(*10*) *Nam armis Sullanis urbe eiectus in Minturnensium paludibus latuit.*

(*11*) *Res mobiles traiecit per mare Mediterraneum.*

(*12*) *Festus:* Versuram facere est mutuam pecuniam sumere: ex eo dictum est, quod initio, qui mutuabantur ab aliis, non ut domum ferrent, sed ut aliis solverent, velut verterent creditorem.

Nam universos frumento donavit ita, ut singulis sex modii tritici darentur; (13) qui modus mensurae medimnus Athenis appellatur.

III. Hic autem sic se gerebat, ut (14) communis infimis, par principibus videretur. Quo factum est, ut huic omnes honores, quos possent, publice haberent, civemque facere studerent. (15) Quo beneficio ille uti noluit. Quod nonnulli ita interpretantur, (16) amitti civitatem Romanam alia adscita. Quamdiu adfuit, ne qua sibi statua poneretur, restitit: absens prohibere non potuit. Itaque aliquot ipsi, (17) et Phidiae locis sanctissimis posuerunt. (18) Hunc enim in omni procuratione reipub. (19) actorem, auctoremque

(13) *Advertendum est, sex quidem modios medimnum facere: Atheniensem autem medimnum septem modiis constare.*

(14) *Affabilis, blandus.*

(15) *Civem tamen Atticum Cic. vocat.*

(16) *Nemo enim iure Quiritium duarum civitatum esse poterat civis. Cic. pro Galba*: Duarum civitatum civis esse nostro iure civili nemo potest.

(17) *Quot in hac lectione doctorum coniecturae! Alii enim* Phidiae *; alii, uti nos legimus* Piliae *: Vrsinus* filiae, *Scottus* fidei; *Rutgersius* Pheciliae *legunt.*

(18) *Haec, quae sequuntur verba, Manutius ad Phidiam, alii vero ad Atticum putant referenda.*

(19) Actor *qui res conficit.* Auctor *rei moderator.*

habebant. Igitur primum illud munus fortunae, quod in ea potissimum urbe natus est, in qua domicilium orbis terrarum esset imperii, ut eandem et patriam haberet, et dominam. Hoc specimen prudentiae, quod quum in eam civitatem se contulisset, quae (20) antiquitate, (21) humanitate, doctrina praestaret omnes, ei unus ante alios fuerit carissimus.

IV. Huc ex Asia Sylla decedens quum venisset, quamdiu ibi fuit, secum habuit Pomponium captus adolescentis humanitate, et doctrina. Sic enim Graece loquebatur, ut Athenis natus videretur, Tanta autem erat suavitas sermonis Latini, ut appareret, in eo nativum quendam leporem esse, non adscitum. Idem poëmata pronuntiabat et Graece, et Latine sic, ut supra nihil posset addi. Quibus rebus factum est, ut Sylla nusquam eum a se (22) dimitteret, cuperetque se-

(20) *Hinc* αυτοχονες *terrigenae sese appellitabant Athenienses, quod ex se se genuisse crederentur.*

(21) *Quare cum* humanissimae, *tum bonarum artium* magistrae *atque* inventrices *Athenae dictae sunt.*

(22) *Erat enim et ipse Sulla literis Graecis atque Latinis iuxta doctissime eruditus, animo ingenti, cupidus voluptatum, sed gloriae cupidior*, Sullustius.

eum deducere: qui quum persuadere tentaret, *noli, oro te*, inquit Pomponius, *adversum eos me velle ducere, cum quibus ne contra te arma ferrem, Italiam reliqui.* At Sylla, adolescentis officio collaudato, omnia munera ei, quae Athenis acceperat, proficiscens iussit deferri. Hic complures annos moratus, quum et rei familiari tantum operae daret, quantum non indiligens deberet paterfamilias, et omnia reliqua tempora aut (23) literis, aut Atheniensium reipub. tribueret, nihilominus amicis urbana officia praestitit. Nam et ad comitia eorum ventitavit; et, si qua res maior acta est, non defuit: sicut Ciceroni in omnibus eius periculis singularem fidem praebuit: cui ex patria fugienti LLS. ducenta et quinquaginta millia donavit. Tranquillatis autem rebus Romanis, remigravit Romam, ut opinor, L. Cotta et L. Torquato Coss., quem diem sic universa civitas Atheniensium prosecuta est, ut lacrimis desiderii futuri dolorem indicaret.

V. Habebat avunculum Q. Caecilium, equitem Rom., (24) familiarem L. Lucul-

(23) *Philosophiae Epicureae.*

(24) *A quo honestum dignitatis gradum, et amplissimum patrimonium consecutus est.*

li, divitem, difficillima natura, cuius sic (25) asperitatem veritus est, ut, quem nemo ferre posset, huius sine offensione ad summam senectutem retinuerit benevolentiam: quo facto, tulit pietatis fructum. Caecilius enim (26) moriens testamento adoptavit eum, heredemque fecit (27) ex dodrante: ex qua hereditate accepit circiter centies LLS. Erat nupta (28) soror Attici Q. Tullio Ciceroni: easque nuptias M. Cicero conciliarat; cum quo a condiscipulatu (29) vivebat coniunctissime, multo etiam familiarius, (30) quam cum Quinto: ut iudicari possit, plus in amicitia valere similitudinem morum, (31)

(25) *Difficillimam naturam.*

(26) *Quod ei gratulatur M. Tullius lib. III. ep. 20. quae ita inscribitur:* Cicero S.D.Q. Caecilio Q. F. Pomponiano Attico. *Iubebat enim testator adoptatos* nomen suum ferre.

(27) *Scilicet ex novem unciis. Norunt enim universi, totam hereditatem in duodecim uncias dividi solere; quae* assis *appellatione continentur.*

(28) Pomponia *dicta, a qua cum Q. Tullius vita dissentiret, divortium fecisse, reperimus.*

(29) *Hinc Quinctilianus.* Condiscipulorum amicitiae ad senectutem usque firmissimae durant religiosa quadam necessitudine imbutae.

(30) *Cic. L. XIII. ad Fam.* Pomponium Atticum sic amo, ut alterum fratrem; nihil est illo mihi nec carius, nec iucundius. Homo minime ambitiosus, minime in rogitando molestus.

(31) *Erat uxoris eius frater.*

quam affinitatem. Vtebatur autem intime Q. Hortensio, qui iis temporibus (32) principatum eloquentiae tenebat: ut intelligi non posset, uter eum plus diligeret, Cicero an Hortensius: et, id, quod erat difficillimum, efficiebat, ut, inter quos tantae laudis esset aemulatio, nulla intercederet obtrectatio, essetque talium virorum (33) copula.

VI. In repub. ita est versatus, ut semper optimatum partium et esset, et existimaretur, neque tamen se civilibus fluctibus committeret, quod non magis eos in sua potestate existimabat esse, qui se iis dedissent, quam qui maritimis iactarentur Honores non petiit, quum ei paterent propter vel gratiam, vel dignitatem: quod neque peti more maiorum, neque capi possent, conservatis legibus, in tam effusis ambitus largitionibus, neque geri e republ. sine periculo, corruptis civitatis moribus. (34) Ad hastam publicam

(32) *Hinc caussarum* Rex *dictus. Cuius dictionem incredibili gestus suavitate coniunctam commendat Cicero,*

(33) *Coniunctio.*

(34) *Cum in alienandis rebus publice auctio constituebatur, hasta figi solebat, quae* publica *dicebatur. Quare id venditionis genus eleganter* hastarium *vocat Tertullianus.*

nunquam accessit. Nullius rei neque (35) praes, neque (36) manceps factus est. Neminem suo nomine, neque (37) subscribens accusavit. In ius de sua re nunquam iit: iudicium nullum habuit. Multorum consulum praetorumque praefecturas delatas sic accepit, ut neminem in provinciam sit secutus; honore fuerit contentus; rei familiaris despexerit fructum: qui ne cum Q. quidem Cicerone voluerit ire in Asiam, quum apud eum legati locum obtinere posset. Non enim decere se arbitrabatur, quum praeturam gerere noluisset, asseclam esse praetoris. Qua in re non solum dignitati serviebat, sed etiam tranquillitati, quum suspiciones quoque vitaret criminum. Quo fiebat, ut eius observantia omnibus esset carior, quum eam officio, non timori, neque spei tribui viderent.

(35) Praes (*inquit Varro*) est qui a Magistratu interrogatur in publicum ut praesset: a quo, cum responderit, dicitur praes.

(36) *Publicanus tamen fuit: scimus enim a Tullio, vectigalia apud Sicyones exercuisse.*

(37) Subscribere *veteres dicebant, quod nunc* adiungere se *dicunt, idest incumbere in eamdem causam. Hinc* Subscriptores *eos dictos ait Paedianus, qui adiuvare accusatorem solerent, quos oportebat submissius agere, quam eum, qui in caussa primas partes agebat.*

VII. (38) Incidit Caesarianum civile bellum, quum haberet annos circiter sexaginta. Vsus est aetatis (39) vacatione, neque se quoquam movit ex urbe. Quae amicis suis opus fuerant ad Pompeium proficiscentibus, omnia ex sua re familiari dedit. Ipsum Pompeium (40) coniunctum non offendit. Nullum enim ab eo habebat ornamentum, ut ceteri, qui per eum aut honores, aut divitias ceperant: quorum partim invitissimi castra sunt secuti, partim summa cum eius (41) offensione domi remanserunt. Attici autem (42) quies tantopere Caesari fuit grata, ut victor, quum privatis pecunias per epistolas imperaret, huic non solum molestus non fuerit, sed etiam sororis filium et Q. Ciceronem ex Pompeii castris concesserit. Sic vetere instituto vitae effugit nova pericula.

(38) *Anno Vrbis DCCII.*
(39) *Cum scilicet annos circiter sexaginta haberet.*
(40) *Sibi amicitia.*
(41) *Pompeius enim pro hostibus se habere dicebat eos, qui extra sua castra essent. Caesar vero eos, qui in hostium castris non essent pro amicis habiturum.*
(42) *Elegantissime* quies, *ita* et quietus *in Pelopida pro eo, qui est neutrarum partium. Hinc* quiescere *eodem sane sensu apud Curtium.*

VIII. Secutum est illud, (43) occiso Caesare, quum respubl. penes (44) Brutos videretur esse, et Cassium, ac tota civitas se ad eum convertisse videretur. Sic M. Bruto usus est, ut nullo ille (45) adolescens aequali familiarius, quam hoc sene, neque solum eum principem consilii haberet, sed etiam in convictu. Excogitatum est a quibusdam, ut privatum aerarium Caesaris interfectoribus ab equitibus Rom. constitueretur. Id facile effici posse, arbitrati sunt, si et principes illius ordinis pecunias contulissent. Itaque appellatus est a C. Flavio Bruti familiari Atticus, ut eius rei princeps esse vellet. At ille, qui officia amicis praestanda sine factione existimaret, semperque a talibus se consiliis removisset, respondit, si quid Brutus de suis facultatibus uti voluisset, usurum, quantum eae paterentur;

(43) *Qui a coniuratis, quorum princeps Cassius erat, tribus et viginti vulneribus ad Pompeii statuam confossus est. Hoc autem contigit anno V. C. DCCX.*

(44) *Quorum imperium minus diuturnum fuit: uterque enim intra triennium diverso mortis genere interemptus est.*

(45) *Atqui quadraginta annos erat natus: quippe qui praeturam gerebat.*

sed neque cum quoquam de ea re (46) collocuturum, neque coiturum. Sic ille consensionis (47) globus huius unius dissensione disiectus est. Neque multo post superior esse coepit Antonius: ita ut Brutus et Cassius (48) provinciarum, quae iis (49) necis caussa datae erant a consulibus, desperatis rebus in exilium proficiscerentur. Atticus, qui pecuniam simul cum ceteris conferre noluerat florenti illi parti, (50) abiecto Bruto, Italiaque cedenti LLS. centum millia muneri misit: eidem in Epiro absens trecenta iussit dari; neque eo magis potenti adulatus est Antonio, neque desperatos reliquit.

IX. (51) Secutum est bellum gestum

(46) Colloqui *privatim; coire vero est concilium habere.*

(47) *Ita* coniurationis globus *apud Velleium*, globus latronum *apud Apuleium;* hostium globus *apud Valerium.*

(48) *Syriae, et Macedoniae. Cassio Syria, Bruto Macedonia datae.*

(49) *Nam per speciem et nomen provinciarum amandati et a Reipublicae conspectu remoti fuerant.*

(50) *Fortuna adversa prostrato. Hinc* abiectus homo *apud Cic.*

(51) *Mutinense, inter Octavium et Antonium novissimum bellorum civilium. Cuius caussa testamentum Caesaris fuit. Incidit in Annum V. C. DCCXII.*

apud Mutinam. In quo si tantum eum prudentem dicam, minus, quam debeam, praedicem, quum ille potius divinus fuerit; si (52) divinatio appellanda est perpetua naturalis bonitas, quae nullis casibus neque augetur, neque minuitur. Hostis Antonius iudicatus (53) Italia cesserat; spes restituendi nulla erat. Non solum eius (54) inimici, qui tum erant potentissimi, et plurimi, sed etiam qui adversariis eius (55) se dabant, et in eo laedendo se aliquam consecuturos sperabant commoditatem, familiares insequebantur; (56) uxorem Fulviam omnibus rebus spoliare cupiebant; liberos etiam exstinguere parabant. Atticus, quum Ciceronis intima familiaritate uteretur, et amicissimus esset Bruto, non modo nihil iis indulsit ad Antonium violandum, sed

(52) *Divinam providentiam interpretari malim, quam, ut nonnulli, divinitatem. Ita infra.* Prudentiam quodammodo esse divinationem. *Huc spectat illud Donati:* Aiunt divinare sapientem. quia, qui verum dicit, divinus est.

(53) *Velleius II.* Antonius turpi ac nuda fuga coactus deserere Italiam.

(54) *Iuventius Laterensis, M. Tullius, Canutius aliique.*

(55) *Cedebant.*

(56) *Velleius:* Vxor Antonii Fulvia nihil muliebre praeter corpus gerens.

e contrario familiares eius ex urbe profugientes, quantum potuit, texit: quibus rebus indiguerunt, adiuvit. (57) P. vero Volumnio ea tribuit, ut plura a parente proficisci non potuerint. Ipsi autem Fulviae, quum litibus distineretur, magnisque terroribus vexaretur, tanta diligentia officium suum praestitit, ut nullum illa (58) stiterit vadimonium sine Attico, hic sponsor omnium rerum fuerit. Quin etiam quum illa fundum secunda fortuna (59) emisset in diem; neque post calamitatem versuram facere potuisset, ille se interposuit; pecuniamque sine foenore, sineque ulla stipulatione credidit: maximum existimans quaestum, memorem gratumque cognosci; simulque aperire, se non fortunae, sed hominibus solere esse amicum. Quae quum faciebat, nemo eum temporis caussa facere poterat existimare. Nemini enim in opinionem veniebat, Antonium rerum potiturum. Sed sensus eius a nonnullis optimatibus reprehendebatur, quod parum odisse malos cives videretur.

(57) *Est P. Volumnius Eutrapelus praefectus fabrum, Antonii valde familiaris.*

(58) Vadimonium sistere *illius est, qui, datis vadibus, se in iudicium dicta die stiturum spondet. Hinc illa passim apud: Latinos* Vadimonium sistere, obire, facere.

(59) *Pecunia certo tempore solvenda.*

X. Ille autem (60) sui iudicii potius, quid se facere par esset, intuebatur, quam quid alii laudaturi forent. Conversa subito fortuna est. Vt Antonius rediit in Italiam, nemo non magno in periculo Atticum putarat, propter intimam familiaritatem Ciceronis, et Bruti. (61) Itaque ad adventum imperatorum de foro decesserat timens proscriptionem; (62) latebatque apud P. Volumnium, cui, ut ostendimus paullo ante, opem tulerat. Tanta varietas iis temporibus fuit fortunae, ut modo hi, modo illi in summo essent aut fastigio, aut periculo. Habebat secum Q. Gellium Canium aequalem, simillimumque sui. Hoc quoque sit Attici bonitatis exemplum, quod cum eo, quem puerum in ludo cognoverat, adeo coniuncte vixit, ut ad extremam aetatem amicitia eorum creverit. Antonius autem etsi tanto odio ferebatur in Ciceronem, ut non solum ei, sed omnibus etiam eius amicis esset inimicus, eosque vellet proscribere; multis hortantibus tamen, Attici memor fuit officii,

(60) *Idest qui suo potius, quam alieno stabat iudicio.*

(61) *M. Lepidi, M. Antonii, et Octavii Caesaris, inter quos tunc temporis inita societas.*

(62) *Quam primo noluit Octavius, tum a Lepido atque Antonio collegis inceptam acerbius exercuit. Hanc proscriptionem ob immanem crudelitatem Sullanam dixit Florus.*

et ei, quum requisisset, ubinam esset, sua manu scripsit, ne timeret, statimque ad se veniret: se eum, et Gellium Canium de proscriptorum numero exemisse. Ac, ne quod in periculum incideret, quod noctu fiebat, praesidium ei misit. Sic Atticus in summo timore non solum sibi, sed etiam ei, quem carissimum habebat, praesidio fuit. Neque enim suae solum a quoquam auxilium petiit salutis, sed coniunctim, ut appareret, nullam seiunctam sibi ab eo velle fortunam. Quod si gubernator praecipua laude fertur, qui navem ex hieme marique scopuloso servat: cur non singularis eius existimetur prudentia, qui ex tot, tamque gravibus procellis civilibus ad incolumitatem pervenit?

XI. Quibus ex malis ut se emersit, nihil aliud egit, quam, ut plurimis, quibus rebus posset, esset auxilio. Quum proscriptos praemiis imperatorum vulgus conquireret, nemo in Epirum venit, cui res ulla defuerit, nemini non ibi perpetuo manendi potestas facta est. Quin etiam (63) post praelium Philippense (64) interitum-

(63) *Civile bellum ordine secundum ab Augusto Caesare gestum*: Bella enim quinque civilia gessit Mutinense, Philippense, Perusinum, Siculum, Actiacum. Suet.

(64) *Florus*: Brutus et Cassius, antequam victo-

que C. Cassii et M. Bruti, L. Iulium Mocillam praetorium, et eius filium, Aulumque Torquatum, ceterosque pari fortuna perculsos instituit tueri: atque, ex Epiro his omnia Samothraciam supportari, iussit. Difficile enim est omnia persequi, et non necessaria. Illud unum intelligi volumus: illius liberalitatem neque (65) temporariam, neque callidam fuisse. Id ex ipsis rebus ac temporibus iudicari potest: quod (66) non florentibus se venditavit, sed afflictis semper succurrit: qui quidem (67) Serviliam, Bruti matrem, non minus post mortem eius, quam florentem coluerit. Sic liberalitate utens nullas inimicitias gessit; quod neque laedebat quemquam; neque, si quam iniuriam acceperat, (68) non malebat

rum experirentur animum, voluntaria morte obierunt.

(65) *Ad exiguum tempus. Ita Manutius. At* temporariam *explicarem* temporis servientem*: hoc sensu temporaria ingenia apud Curtium: videtur id clarius superius explicasse.* Quae cum faciebat, nemo eum temporis caussa facere, poterat existimare.

(66) *Constat enim, non ambivisse favorem Sullae, aut Pompeii, aut Caesaris, aut Antonii: quin etiam pecunia res eorum accisas sublevasse.*

(67) *Catonis Uticensis sororem, quam Iulius Caesar adhuc adolescens adamavit.*

(68) *Contra illud Syri.*
Iniuriarum remedium est oblivio.

oblivisci, quam ulcisci. Idem immortali memoria (69) praecepta retinebat beneficia: quae autem ipse tribuerat, tamdiu meminerat, (70) quoad ille gratus erat, qui receperat. Itaque hic fecit, ut vere dictum videatur: (71) *Sui cuique mores fingunt fortunam.* Neque tamen prius ille fortunam, quam se ipse, finxit: qui cavit, ne qua in re plecteretur.

XII. His igitur rebus effecit, ut (72) M. Vipsanius Agrippa, intima familiaritate coniunctus adolescenti Caesari, quum propter suam gratiam, et Caesaris potentiam, (73) nullius conditionis non haberet potestatem, potissimum eius diligeret affinitatem (74) praeoptaretque equitis Ro-

(69) *Ante accepta.*

(70) *Quamdiu.*

(71) *Eandem sententiam iisdem fere verbis expressit Tullius. Parad. V.* Fortuna, sicut sapiens Poeta dixit, suis ea cuique fingitur moribus. *Quod fortasse ex Plauto sumptum est in Trinum.* Sapiens ipse fingit fortunam sibi.

(72) *Quem* generum Attici *vocat Seneca. Eius enim filiam Pomponiam in matrimonium duxerat.*

(73) Coniugii. *Sic vox* conditio *plerumque sumitur apud Iurisconsultos. Hinc illud* conditiones quaerere.

(74) *Tres Agrippa uxores habuit. Primam Pomponiam Attici filiam ex qua, Vipsaniam Drusi matrem genuit: alteram Marcellam Octaviae filiam, ex qua quoque filios procreavit. Tertiam*

mani (75) filiam generosam nuptiis, atque harum nuptiarum conciliator fuit (non est enim celandum) M. Antonius (76) triumvir reipubl. constituendae: cuius gratia quum augere possessiones posset suas, tantum abfuit a cupiditate pecuniae, ut nulla in re usus sit ea, nisi in deprecandis amicorum aut periculis, aut incommodis. Quod quidem sub ipsa proscriptione perillustre fuit. Nam quum L. Saufeii equitis Romani, aequalis sui, qui complures annos (77) studio ductus philosophiae Athenis habitabat, habebatque in Italia pretiosas possessiones, triumviri bona vendidissent consuetudine ea, qua tum res gerebantur; Attici labore atque industria factum, ut eodem nuntio Saufeius fieret certior, se patrimonium amisisse, et recuperasse. Idem L. Iulium Calidium, quem post Lucretii, Catullique

uxorem Iuliam; ex qua nati Caius et Iulius Caesares.

(75) *Atticam, quam delicate* Atticulam *Cicero vocat lib. VI. ep. 6.*

(76) *Triumviri, ut et dictatores, turbato intestinis malis Reipublicae statu, ad constituendas res creari solebant.*

(77) *Saufeius Epicureae sectae Philosophus, in qua cum Atticus fuit, tum quamplurimi Romanorum; quod eius placita nescio quas delicias prima fronte pollicebantur.*

mortem multo elegantissimum poëtam nostram tulisse aetatem vere videor posse contendere, neque minus virum bonum optimisque artibus eruditum, post proscriptionem equitum, propter magnas eius Africanas possessiones, in proscriptorum numerum a P. Volumnio, (78) praefecto fabrum Antonii, absentem relatum expedivit. Quod in praesenti, utrum ei laboriosius, an gloriosius fuerit, difficile fuit iudicare: quod in eorum periculis non secus absentes, quam praesentes amicos Attico esse curae, cognitum est.

XIII. Neque vero minus ille vir bonus paterfamilias habitus est, quam civis. Nam quum esset pecuniosus, nemo illo (79) minus fuit emax, minus aedificator. Neque tamen non in primis bene habitavit, omnibusque optimis rebus usus est. Nam domum habuit (80) in colle Quirinali (81) Tamphilanam ab avunculo hereditate relictam:

(78) *Bellicorum operum curator, et exactor* praefectus fabrum *dicebatur.*

(79) *Palmare extat Catonis praeceptum, magis vendacem, quam emacem oportere esse patrem familias.*

(80) *Post templum Quirini iuxta S*alutis aedes *ex Cicerone.*

(81) *A Tamphilo quodam Romano sic appellatam.*

cuius amoenitas non aedificio, sed silva constabat. Ipsum enim tectum antiquitus constitutum (82) plus salis, quam sumptus habebat: in quo nihil commutavit, nisi si quid vetustate coactus est. Usus est familia, si utilitate iudicandum est, optima; si forma, vix mediocri: (83) namque in ea erant pueri litteratissimi, (84) anagnostae optimi, et plurimi librarii, ut ne pedissequus quidem quisquam esset, qui non utrumque horum pulchre facere posset. Pari modo artifices ceteri, (85) quos cultus domesticus desiderat, apprime boni. Neque tamen horum quemquam nisi domi natum domique factum habuit: quod est signum non solum continentiae, sed etiam diligentiae. Nam et non intemperanter concupiscere, quod a plurimis videas, continentis debet duci: et potius diligentia, quam pretio parare, non me-

(82) *Plus artis, venustatis, et elegantiae, quam sumptus habebat.*

(83) *Romani apud se lectores habebant, quos anagnostas dixere, cum ipsi occupati lectioni vacare non valerent.*

(84) *Nonnullos in suis epistolis nominat Tullius*, Pharnacem, Antaeum, Salvium; *tum ab epistolis* Alexium, *a manu* Athamam: *praeter hos* Thallumetum, Antiochum, Eutychidem.

(85) *Huiusce generis sunt gladiatores, agitatores, funambuli, palaestritae, pictores, caelatores...*

diocris est industriae. (86) Elegans, non magnificus; splendidus, non sumtuosus omni diligentia munditiem non affluentem affectabat. Supellex modica, non multa, ut in neutram partem (87) conspici posset. Nec hoc praeteribo, quanquam nonnullis leve visum iri putem; quum in primis lautus esset eques Rom. et non parum liberaliter domum suam omnium ordinum homines invitaret, scimus non amplius, quam (88) terna millia aeris peraeque in singulos menses ex (89) ephemeride eum expensum sumtui ferre solitum. Atque hoc non auditum, sed cognitum praedicamus. Saepe enim, propter familiaritatem, domesticis rebus interfuimus.

XIV. Nemo in convivio eius aliud acroa-

(86) Elegans homo *Catonis aetate non laudi, sed vitio ponebatur.*

(87) *Idest ut in neutram partem notari posset: neque sordium, quia aderat modus, neque luxus quia aberat superfluum.*

(88) *Non sunt mille ducenti sestertii: hi enim illo aevo quatuor millia octingentos asses colligebant: sed septingenti quinquaginta, denarii CLXXXVII. cum dimidio: nam* mille aeris *tum sestertio faciebant CCL. denarios LXII. Gronovius L. 11. de Pec. Vet.*

(89) *Ephemeridem* diurnum *Latini vocant, scilicet libellum quotidianarum erogationum. Alii erant* diurni commentarii *apud Suet. in quibus dicta etiam et sermones annotabant Romani*

ma (90) audivit, quam anagnosten (91): quod nos quidem iucundissimum arbitramur. Neque unquam sine aliqua lectione apud eum coenatum est: ut non minus animo, quam ventre, convivae (92) delectarentur. Namque eos vocabat, quorum mores a suis non abhorrerent. Quum tanta pecuniae facta esset accessio, nihil de quotidiano cultu mutavit, nihil de vitae consuetudine: tantaque usus est moderatione, ut neque (93) in sestertio vicies, quod a patre acceperat, parum se splendide gesserit; neque in sestertio centies affluentius vixerit, quam instituerat, (94) parique fastigio steterit in utraque fortuna. Nullos habuit hortos, nullam suburbanam, aut maritimam sumtuosam (95) vil-

(90) *Sub caenae finem admitti solebant, qui partim seriis recitationibus, partim dictis, factisque ridiculis saturos convivas exhilararent. Audiebantur enim cantores, tibicines, citharoedi, quicunque demum musica instrumenta docti erant tractare.* Acroamata *enim uno verbo Graeci latinique omnes hos vocant.*

(91) Anagnostes *is est qui aliquid recitat.*

(92) *Sic de Platonis caena ille clarus Athenis Thimoteus:* Vestrae, inquit, caenae non solum in praesenti sed etiam postero die iucundae sunt.

(93) *Scilicet in patrimonio.*

(94) *Hinc suam moderationem animique aequitatem praedicat Tullius.*

(95) *Quod haud libenter credimus. In Tullii enim ad Atticum epistolis legimus, eum villam ha-*

lam, neque in Italia; praeter (96) Ardeatinum et (97) Nomentanum rusticum praedium, omnisque eius pecuniae reditus constabat (98) in Epiroticis et urbanis possessionibus. Ex quo cognosci potest, eum usum pecuniae non magnitudine, sed ratione metiri solitum.

XV. Mendacium neque dicebat, neque pati poterat. Itaque eius comitas non sine severitate erat, neque gravitas sine facilitate: ut difficile esset intellectu, utrum eum amici magis vererentur, an amarent. Quidquid rogabatur, religiose promittebat: quod non liberalis, sed levis arbitrabatur polliceri, quod praestare non posset. Idem in (99) nitendo, quod semel admisisset, tanta erat cura, ut non mandatam, sed suam rem videretur agere. Nunquam suscepti negotii eum pertaesum est. Suam enim existimationem in ea re agi putabat: qua nihil habebat carius. Quo fiebat, ut omnia M. et Q.

buisse; atque in ea illud omnis eruditionis plenum Amaltheum gymnasium.

(96) *Ardea, civitas octavo et decimo ab urbe lapide, ubi Attici Praedium Ardeatinum.*

(97) Nomentanum *rus decimo lapide ab urbe.*

(98) *Cic. lib. 1. ep. V.* Epiroticam emptionem gaudeo tibi placere. *Habuit et in* Thesprotia *possessiones.*

(99) *Alii* tuendo.

Ciceronum, Catonis, Marii, Q. Hortensii, Auli Torquati. multorum praeterea equitum Rom. negotia procuraret. Ex quo iudicari poterat, non inertia, sed iudicio fugisse reipubl. procurationem.

XVI. Humanitatis vero nullum adferre maius testimonium possum, quam quod adolescens idem seni Syllae fuerit iucundissimus, senex adolescenti M. Bruto: cum aequalibus autem suis Q. Hortensio et M. Cicerone sic vixerit, ut iudicare difficile sit, cui aetati fuerit aptissimus. Quanquam eum praecipue dilexit Cicero, ut ne frater quidem ei Quintus carior fuerit, aut familiarior. Ei rei sunt indicio, praeter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus sunt editi, sexdecim (100) volumina epistolarum, ab consulatu eius usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quae qui legat, non multum desideret historiam contextam eorum temporum. Sic enim omnia de studiis pricipum, vitiis ducum, mutationibus reipubl. perscripta sunt, ut nihil in iis non appareat, et facile existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solum, quae vivo se acciderunt, futura praedixit: sed

(*100*) *Vocat* volumina, *quod olim circumvolvi solebant, quae in charta scriberentur, a* volvendo.

etiam, quae nunc usu veniunt, cecinit ut vates.

XVII. De pietate autem Attici quid plura commemorem? quum hoc ipsum vere gloriantem audierim in funere matris suae, quam extulit annorum nonaginta, quum esset septem et sexaginta, se nunquam cum matre (101) in gratiam rediisse, nunquam cum sorore fuisse in simultate, quam prope aequalem habebat. Quod est signum, aut nullam unquam inter eos querimoniam intercessisse, aut hunc ea fuisse in suos indulgentia, ut quos amare deberet, irasci eis nefas duceret. Neque id fecit natura solum (quamquam omnes ei (102) paremus) sed etiam doctrina, nam et principum philosophorum ita percepta habuit praecepta, ut iis ad vitam agendam (103), non ad ostentationem uteretur.

XVIII. Moris etiam maiorum summus imitator fuit, antiquitatisque amator: quam adeo diligenter habuit cognitam, ut eam totam in eo volumine exposuerit, quo magistratus ornavit (104). Nulla enim lex,

(101) *Idest sine ulla controversia vixit.*

(102) *Non semel id expressit Tullius,* Naturam optimam esse vivendi ducem.

(103) *Vt ceteri philosophi.*

(104) *Malim* ordinavit, *quomodo, Vossium legisse, video.*

neque pax, neque bellum, neque res illustris est populi Romani, quae non in eo suo tempore sit notata: et, quod difficillimum fuit, sic familiarum (105) originem subtexuit, ut ex eo clarorum virorum propagines possimus cognoscere. Fecit hoc idem separatim in aliis libris; ut M. Bruti rogatu (106) Iuniam familiam a stirpe ad hanc aetatem ordine enumeravit notans, qui, a quo ortus, quos honores, quibusque temporibus cepisset: pari modo (107) Marcelli Claudii, de (108) Marcellorum; (109) Scipionis Cornelii (110) et Fabii Maximi, de Corneliorum et Fabiorum (111) et Aemiliorum quoque:

(105) Γενεαλογιαν.

(106) Nobilissimam earum gentium, quae a Troianis et Aenea hauserunt originem.

(107) Altera haec Claudiorum gens est, et quidem Plebeia. Regillenses enim Claudii, item Pulchri et Nerones patricii sunt, Marcelli vero Plebeii.

(108) Familia.

(109) Amplissima omniumque gentium nobilissima Cornelia ab antiquis habita est, et quidem iure. Huius gentis familias quatuor praecipuas reperio; Maluginensium prima, altera Scipionum, Rufinorum tertia, postrema Lentulorum.

(110) Qui a Fabio Herculis filio stirpem ducebant. Primo Fodii *ab agrorum fossione, postea* Fabii *dicti sunt.*

(111) Gens ab Aemilio Ascanii filio orta, Festus; *a Numerco Numae Regis filio*, Plutarchus.

quibus libris nihil potest esse dulcius iis, qui aliquam cupiditatem habent notitiae clarorum virorum. Attigit quoque (112) poëticen: credimus, ne eius expers esset suavitatis. Namque versibus, qui honore rerumque gestarum amplitudine ceteros Romani populi praestiterunt, exposuit: ita, ut sub singulorum imaginibus facta magistratusque eorum non amplius quaternis quinisque versibus descripserit: quod vix credendum sit, tantas res tam breviter potuisse declarari. Est etiam (113) liber Graece confectus de consulatu Ciceronis. Hactenus, Attico vivo, edita haec a nobis sunt.

XIX. Nunc. quoniam fortuna nos superstites ei esse voluit, reliqua persequemur: et, quantum poterimus, rerum exemplis lectores docebimus, sicut supra significavimus; SVOS CVIQVE MORES PLERVMQVE CONCILIARE FORTVNAM. Namque hic contentus ordine equestri, quo erat ortus, in affi-

Vel demum propter αιμυλιαν, orationis leporem, ita appellata.

(*112*) *Paullo ante.* Idem poemata pronunciabat et Graecè et Latine sic, ut supra nihil posset.

(*113*) *De quo Tullius l. 11. ep. 1.* Puer tuus mihi literas abs te et Commentarium consulatus mei Graece scriptum reddidit . . . . quem si ego ante legissem, furatum me a te diceres; quamquam tua incompta visa sunt.

nitatem pervenit imperatoris (114) Divi Iulii filii: quum iam ante familiaritatem eius esset consecutus nulla alia re, quam elegantia vitae, qua ceteros ceperat principes civitatis, dignitate pari, fortuna humiliore. Tanta enim prosperitas Caesarem est consecuta, ut nihil ei non tribuerit fortuna, quod cuiquam ante detulerit; et conciliarit, quod nemo adhuc civis Romanus quivit consequi. Nata autem est Attico (115) neptis ex Agrippa, cui virginem filiam collocarat. Hanc Caesar, vix anniculam, Tiberio Claudio Neroni, (116) Drusilla nato, privigno suo (117) despondit: quae coniunctio necessitudinem eorum sanxit, familiaritatem reddidit frequentiorem.

XX. Quamvis ante haec sponsalia, non solum quum ab urbe abesset, nunquam ad suorum quenquam literas misit, quin Attico mitteret, quid ageret; inprimis quid legeret, quibusque in locis, et quamdiu esset moraturus; sed etiam quum esset in urbe, et propter suas infinitas

(114) *Ita in nummis antiquis in Triumvirato cusis.*

(115) *Suet. in Tiberio c. VII.* Agrippinam M. Agrippa genitam, neptem Caecilii Attici, ad quem sunt Ciceronis epistolae, duxit uxorem.

(116) *Livia Drusilla duorum Neronum mater.*

(117) *Confirmavit.*

occupationes minus saepe, quam vellet, Attico frueretur; nullus dies tamen temere intercessit, quo non ad eum scriberet: quum modo aliquid de antiquitate ab eo requireret, modo aliquam ei quaestionem poëticam proponeret: interdum iocans eius verbosiores eliceret epistolas. Ex quo accidit, quum aedes Iovis Feretrii, in (118) Capitolio ab Romulo constituta, vetustate atque incuria detecta prolaberetur, ut Attici admonitu Caesar eam reficiendam curaret. Neque vero ab M. Antonio minus absens literis colebatur: adeo, ut accurate ille ex ultimis terris, quid ageret, quid curae sibi haberet, certiorem faceret Atticum. Hoc quale sit, facilius existimabit is, qui iudicare poterit, quantae sit sapientiae, eorum retinere usum benevolentiamque, inter quos maximarum rerum non solum aemulatio, sed obtrectatio tanta intercedebat, quantam fuit incidere necesse inter Caesarem, atque Antonium: quum se uterque principem non solum urbis Romanae, sed orbis terrarum esse cuperet.

XXI. Tali modo quum septem et septuaginta annos (119) complesset, atque

(118) *De qua prae aliis Livius lib. 2.*
(119) *Anno scilicet Climacterico: Iis enim an-*

ad extremam senectutem non minus dignitate, quam gratia fortunaque, crevisset (multas enim hereditates nulla alia re quam bonitate est consecutus) tantaque prosperitate usus esset valetudinis, ut annos triginta medicina non indiguisset; nactus est morbum, quem initio et ipse, et medici contemserunt: nam putarunt esse (120) tenesmon, cui remedia celeria faciliora que proponebantur. In hoc quum tres menses sine ullis doloribus, praeterquam quos ex curatione capiebat, consumsisset; subito tanta vis morbi in unum intestinum prorupit, ut extremo tempore per lumbos fistula putris eruperit. Atque hoc priusquam ei accideret, postquam in dies dolores accrescere, febremque accessisse sensit, Agrippam generum ad se arcessiri iussit, et cum eo L. Cornelium Balbum, Sextumque (121) Peducaeum. Hos ut venisse vidit (122), in cubitum inni-

nis praestantissimos viros extinctos veterum memoriae declarant.

(*120*) *Idest frequentem desidendi* (*alvi exonerandi*) *inanem cupiditatem* : *vulgo* i pondi. *Manutius vero ex illis*, *quae sequuntur*, *verbis* sine ullis doloribus, *auctoritate Celsi probat*, tenesmon *non fuisse*.

(*121*) *Attici perfamiliarem*.

(*122*) *Qui lecto cubabant*, *si quae loqui volebant*, *in cubitum se erigebant*. *Ita apud Home-*

xus: *Quantam*, inquit, *curam diligentiamque in valetudine mea tuenda hoc tempore adhibuerim, quum vos testes habeam, nihil necesse est pluribus verbis commemorare: quibus quoniam, ut spero, satisfeci, nihilque reliqui feci, quod ad sanandum me pertineret, reliquum est, ut egomet mihi consulam. Id vos ignorare nolui. Nam mihi stat alere morbum desinere: namque his diebus quidquid cibi sumsi, ita produxi vitam, ut auxerim dolores sine spe salutis. Quare a vobis peto, primum, ut consilium probetis meum: deinde, ne frustra dehortando conemini.*

XXII. Hac oratione habita tanta constantia vocis atque vultus, ut non ex vita, sed ex domo in domum videretur migrare, quum quidem Agrippa eum flens atque osculans oraret atque obsecraret, ne ad id, quod natura cogeret, ipse quoque acceleraret; et quoniam tum quoque posset temporibus superesse, se sibi suisque reservaret; preces eius taciturna sua obstinatione depressit. Sic quum biduum cibo se abstinuisset, subito febris decessit, leviorque morbus esse coepit: tamen propositum nihilo secius peregit. Itaque die quinto, postquam id consilium inierat, pridie Kalend. Apriiis, Cn. Domitio, C.

Sosio Coss. decessit. (123) Elatus est in lecticula, ut ipse praescripserat, sine (124) ulla pompa funeris, comitantibus omnibus bonis, maxima vulgi frequentia. Sepultus est (125) iuxta viam Appiam (126), ad quintum lapidem, in monumento (127) Q. Caecilii avunculi sui.

rum, et de Christo Nonnus, et de Marco Imperatore Herodianus.

(*123*) *Lectica cum ad vivos, tum ad mortuos efferendos utebantur Romani: honestiores hexaphoro, tenuiores sandapila efferebantur.*

(*124*) *Tacit.* Fuerunt, qui funeris publici pompam requirerent. Pompam exequialem *vocat Servius. Quin imo* pompam *tantum pro toto funeris apparatu Latini adhibuerunt.*

(*125*) *In qua erant conditoria, et sepulcra Romanorum.*

(*126*) *Nam in urbe sepeliri nefas, iam inde a Xviris lege vetitum: HOMINEM MORTVVM IN VRBE NE SEPELITO NEVE VRITO.* Credo (*inquit Cicero*) vel propter ignis periculum.

(*127*) *Illius, qui heredem fecit ex dodrante.*

Carolvs Ioseph Maiellvs, Dominici filius et Theresiae Brando, Neapolitanus. Piis honestisque parentibus natus anno salutis 1665. xv. Kal. Aprilis, S. Iosephi profesto die, cuius castitatem, providentiam, et animi modestiam erat imitaturus, in Ecclesia Cathedrali baptismo lustratus fuit; nam tota Maiellorum gens hanc viciniam semper incoluit. Optimae spei puer, patre orbatus, sub Augustini fratris primogeniti tutela, et maxime sub Theresiae matris, pientissimae feminae, disciplina educatus litterarum humanarum et pietatis simul studium ab ipsa pueritia impensius colere in deliciis habuit.

Interea temporis alter eius frater minor Ianuarius inter Seminarii Neapolitani alumnos a Rectore Petro de Gennaro adlectus sub Antonio Cardinali Pignatello (qui postea Innocentius XII. Pontifex summus fuit) fratrem suum maiorem Carolum, exemplo et praemiis propositis, allexit ita, ut, Rectore et Cardinali Iacobo Cantelmo amborum fratrum precibus, pietati, ac ingenio annuentibus, inter eosdem alumnos ille annum agens XXVII. reciperetur anno salutis 1692. xviii. Kal. Sept. die sci-

licet B. M. V. in caelos assumtae sacro.

Vix alumnorum Seminarii habitum induit, cum litterarum penitiorum studium perpetuum, et Divinae Matris obsequium perenne sibimet indixit. Huiusce propositi tenax quid ille profecerit, patet satis ex eo, quod cum Cardinalis Cantelmus Seminario suo, quod prae oculis usque gerebat, humanarum litterarum et Rhetorices Praeceptorem eximium, indicto concursu, dare constituerit, Carolus tum fortasse viginti et novem natus annos, a suis potius incitatus ut competeret, tanta elegantia et facilitate Latinos auctores traduxit, ut ad id muneris a Cardinali praefectus fuerit anno, ut par est coniicere 1693., repulsis ceteris omnibus petitoribus, maxime Hyacintho Gargea Calabro Grammaticae auctore vulgo dictae *Ingeniosa Apis.*

Hinc Caroli unius labore ac studio factum, ut Latialis pura puta lingua in Seminarii sui aedibus primam ac perpetuam sibi sedem fixerit, atque inde per urbem et ceteras huiusce regni provincias per tanti Praeceptoris alumnos pervaserit. Quin et Graecanicam linguam pernecessariam cum duceret Carolus, eandem adolescentes pressius edocuit, Homerumque suum quotidie perlegens, unice a suis pervolutandum

iubebat: uti Vincentio Gravinae scribens diceret: *Illum quanti faciam ex eo intelligas, quod ab eius lectione aegre divellor, eiusque Opera magnam partem memoriae mandavi, et meis auditoribus, ut in eandem rem sedulo incumbant, etiam atque etiam suadeo.* Cum autem in Homericis fictionibus Sacrae Scripturae monumenta delineata cerneret, Fleury librum *Mores Israëliticos*, qui ad hanc rem facit, e Gallico in Italicum idioma vertit adolescentium commodo.

Ergo vix eloquentiae cathedram adeptus Carolus annos natus triginta et unum, iussu Cardinalis Cantelmi orationem pro recuperata salute Caroli II. Hispaniarum Regis biduo conceptam in aedibus Seminarii pridie Non. Novembris anno 1696. non sine plausu habuit. Mox post triennium, anno scilicet 1699. e privata Seminarii cathedra in publicam conscendit, orationemque ad Innocentium XII. in Provinciali Synodo sub Cantelmo Cardinali habuit elegantissimam, iamque typis editam, in qua eiusdem Summi Pontificis antea Neapolitani Archiepiscopi vitam et gestas res eloquentissimus enarravit. Eodemque anno in adventu P. Generalis Cappuccinorum tertiam ex tempore descripsit et habuit orationem (quae nunc

desideratur) in aedibus Seminarii.

Cum haec ederet Carolus ingenii sui felicioris specimina, Franciscus Pignatellus electus Neapolitanorum Antistes in eum illico coniecit oculos, ut eiusdem opera scientiarum studia, antehac Seminario suo desueta, politiora nunc primum florescerent: namque ob Praeceptorum domesticorum inopiam, quae antehac tradebantur, vulgaria erant, et efformandis Ecclesiasticis viris inutilia prorsus. Non multum abfuit, quin voti compos fieret. Cum enim Petrus Marcus Giptius Canonicus et Rector ad res suas domesticas componendas a suis evocatus Seminarii administrationem deposuisset; ea occasione usus Cardinalis Pignatellus Maiellum triginta novem annos natum Rectorem, invitum et trepidantem, renuntiavit pridie Non. Ianuarii anno 1704.; dein illustri Ecclesiae Cathedralis Canonicatu anno 1707. insignivit.

Credere vix par est, quantum Carolus exhauserit laboris in hac provincia administranda, et incrementi quantum res Seminarii universa acceperit. Aedes primum Seminarii angustas, atque informes, exstructis novis, ampliare aggressus est, eiusdem Canonici Petri Marci Giptii in huius Collegii amorem effusissimi ope quam ma-

xima adiutus: qui mox post Carolum iterum, Rector opus omne absolvit. At plurimum in hanc Seminarii constructionem contulit Innocentii XII. antea Archiepiscopi Neap. liberalitas, qui libris, pecunia, beneficiis, amore suos alumnos tum praesens tum absens complexus est; uti colligere quivis potest ex hac Caroli inscriptione Aedibus Sem: apposita.

Innocentio XII. Pontifici Maximo
Collegium Seminarii Neapolitani
Summis Beneficiis auctum
Et Pontificio librorum munere
Atque opulentissimo censu
Ex Abbatia Sancti Io. Mai. sibi addicta
Instante Iacobo S. R. E. Card. Cantelmo
Archiepiscopo Neapolitano
Locupletatum
Grati animi monumentum
P.
Anno Iubilaei Secularis MDCC.

Adauctis ergo aedibus, et B.Mariae Virgini auspicatis, quam ubivis a Balducio pictore effingi iussit; Convictores multiplicavit, eosque adscivit, qui honesto magis genere atque ingenio praepollerent.

Heic Alumnos suos elegantiore quam antea victu, et cultu ministrandos curavit; eo scilicet consilio ut nihil adolescentibus liberaliter et honeste educandis deesset: tum eorundem moratae disciplinae ut rectius consultum iret, sanctioribus legibus vetuit, illos concursare domos frequentius, vel per urbem vagari, cum nemine uno colloqui praeter propinquos, et nonnisi statis diebus; demum libros omnes, exceptis qui pietatem et eruditionem saperent, perlegere: condecentiam vero tantam in habitu, vultu, et moribus praeseferrent, voluit, ut quivis certe agnosceret, nonnisi Tridentinos Ecclesiasticos illos futuros. Ne quid vero detrimenti adolescentium suorum salus pateretur, saepe rusticatum eos in Arenulanam Seminarii villam secum agebat: bene aetati illi consultum ire ratus, si prae suis oculis potius quam alibi rusticarentur.

Dum haec agebat, ipse unus scientias omnes instaurandas iam susceperat. A Logica primum et Metaphysica exorsus, eas in breviorem et elegantiorem methodum, recisis futilibus quaestionibus, redegit: ad Mathesin gradum fecit, cuius elementa prorsus ignota primus tradidit: tum Caesarei et Pontificii iuris, maxime

vero Dogmaticae, et Moralis Theologiae institutiones e Scripturae et SS. Patrum penu depromtas, et quidem ad Geometricam normam, scripto prior edidit pari cum eloquentia ac facilitate. Quia vero scientiis omnibus, praesertim Theologiae, primum conferre recte iudicabat exoticarum linguarum notitiam, Carolus, praeter Graecanicae linguae studium, improbo labore Hebraicam Syramque per se ipse edidicit, suisque tradidit. At cum ipse unus impar esset tradendo simul omnibus omnia, Alexium Symmachum Mazochium (cuius fama nomenque laudatore non indiget) sibi socium et conturbernalem a Capua adscivit, qui Sacras Scripturas et Hebraicam linguam Seminarii adolescentibus interpretaretur.

Illud heic sine piaculo praeteriri non potest, unam Maiello mentem, unumque consilium fuisse semper, ut alumni sui pura scilicet Religionis dogmata perdiscerent, opiniones vero et Scholasticorum sententias ne summis quidem labiis unquam degustarent. Hinc Sanctos Patres et Biblia unice pervolutando et sua scripta ad eorum amussim texendo, scholarum ineptiis et opinionibus recentiorum perpetuum per se suosque bellum indixit. Argumento sit Caroli tractatus de Probabi-

lismo, quem quivis discutere facile potest, quonam sanae doctrinae pondere suffultus sit; maxime vero omnium *Apologeticus Christianus*, et *Regni Neapolitani erga Petri Cathedram Religio*, a Carolo anno 1707. 1708. edita volumina duo; auro contra non satis, quae profecto non solum Auctoris in re sacra instructum non vulgariter ingenium indicant, imo magis modestiam, cum nomen suum inscribi nusquam siverit.

Huius interea temporis in adventu Francisci Card. Pignatelli e Tarentina Sede tertiam habuit Orationem ceteris ornatiorem, anno scilicet 1707.; a cuius plausu, et ab editorum Operum fama quantum Carolus abhorrebat unus, tantum eius gloria late vagabatur. Hinc Seminarii aedes Musarum potius domicilium (eruditis viris Nicolao Capasso, Nicolao Cirillo, et Blasio Troisio, aliisque undeunde huc confluentibus) quam adolescentium coenobium videbatur.

At non minor Caroli cura fuit in regendis et conformandis Alumnorum animis ad recti normam atque ad Ecclesiasticae disciplinae libram. Praebuit ipse sese exemplar bonorum operum; nam duo haec in Maiello prae ceteris virtutibus eminebant, pietas nempe summa erga

Divinum Eucharistiae Sacramentum, et Beatam Virginem Mariam; tum singularis animi modestia ac demissio. Quod ad primum, tanto aestuabat ardore, quoties divina mysteria celebrabat; ut quasi extra se raptus, paullo post neminem sese adeuntem dignoscere videretur; eumque caritatis ignem subinde spirans quaevis Seminarii munera sedulus obibat, succollabat omnia, cunctis intererat alumnos suos excitando ad meliora, Praeceptoribusque et ministris consulendo, ubivis aderat, quasi unus ex alumnis cuiusvis genio indulgebat, quin et obsonia et cibos aliquando ipsemet parare et condire non dedignabatur, ita ut Parentis loco haberetur ab universis. Erga vero Divinam Matrem tanta eius erat observantia, ut eam ubivis salutaret, ad eam assiduus confugeret, et dulci Matris suae nomine compellaret, nec dormitum abiret, nisi eam sibi aliquo saltem disticho demeruisset.

Ad alterum quod spectat virtutis genus, sic se suaque omnia occulebat, ut in scriptis, lucubrationibus, et in libris maxime editis nec nomen omnino suum, neque editionis annum imprimi passus umquam fuerit. Hinc nullus sui aestimator, licet calumniis a cerebrosis homini-

bus exagitaretur, patientissimus iustae parcebat famae. Nihil in hoc homine singulare in cibis, in vestibus, in cultu, sed forma gregis sui factus ex animo vitam traduxit confidenter. Illud vero memorandum, quod, cum a Clemente XI. (qui ex lectis eius libris altum de Maiello iudicium fecerat) anno 1709 Romam evocaretur, iam iam profecturus. illico et ob oculos suos chartas suas singulas, lucubrationes,, tractatus, orationes igne consumi iussit, ut memoria deleretur, immo gloriae suae lumen omne obstrueretur (id quod Romae quotannis ipsemet per se se facere solemne habuit): ita evenit, ut praeceperat. At amicorum diligentia et alumnorum amor ita industrius fuit, ut exemplaria, quanta possent, velut pretiosa tanti viri cimelia, secum retinerent.

Itaque prostant nunc edita typis *Orationes Caroli quatuor*, *Apologeticus Christianus*, *Regni Neap. erga Petri Cathedram religio*, *Institutiones Rethoricae et Poeticae* a Salvatore Aula Sem. Neap. Eloquentiae Praeceptore auctae. At manuscripta restant: *Probabilismus seu de Conscientia*, *Tractatus de Christo*, *de Trinitate*, *de Actibus Humanis*, *de Angelis*, *Institutiones Canonicae*, et *Civilium Institu-*

tionum duo tantum priores libri, de Praestantia et usu numismatum, *Coniuratio Neapoli inita atque exstincta anno* 1701. Desiderantur vero, malo quidem fato deperdita, haec, nempe *De iusta libertate philosophandi*, *Lectiones Ignatianae*, *De iure Gentium*, *Censura Operum Poirot*, *Dissertationes in Scholasticam et positivam Theologiam*, *in Primam Tabulam Menologii*, *de Stilitis*, *In* ἄωρα βρέφη *h. e.* immaturos foetus, *De Eusebiana Collectione*, *De Episcoporum Catalogorum auctoritate*. Ceterarum autem Orationum, carminum, et epistolarum vix apud nos prostant pauculae.

Migraturus ergo Carolus Romam inter suorum lacrimas et suspiria discessit X. Kal. Julii an. 1709. annos natus XLIV. postquam Seminarium per annos sedecim et menses X. incoluisset, annos nempe fere duo Alumnus, annos decem Praeceptor, annos demum quinque et menses sex Rector.

Vix Summum Pontificem Clementem XI. adiit, cum ab intimo Ss. Domini Sacello et secundus Bibliothecae Vaticanae Praefectus renunciatus fuit. Post biennium, defuncto Cardinali Carolo Thoma Maillard de Tournon ad Sinas Legato, Clementis iussu Orationem habuit funebrem

V. Kal. Decemb. an. 1711. paucorum intra dierum spatium conceptam, elaboratam, et dictam; quae quidem una Oratio longe aliis praestat arte et eloquentia. In sequenti anno 1712. Non. Febr. Vaticanae Bibliothecae primus Custos et S. Petri Canonicus electus; tandem a Benedicto XIII. Archiepiscopus Emissenus consecratus, et ad viros Principes Brevium Secretarius creatus fuit. Quo in munere difficillima Sedis Apostolicae negotia expedivit, quae in plurimis Bullarum a se editarum voluminibus perscrutari facile est, quanta cum facilitate et dexteritate composuerit.

Tantis honoribus insignitus, a gloria tamen, quin et a fastu et luxu semper abhorruit. Nam privatam cum vitam ageret, a Clemente XI. curru et equis donatus fuit; ab Hispaniarum Monarcha expetitus, ut Regiam Prolem Praeceptoris loco educaret, et instrueret, tanto muneri sponte cessit; sacram Purpuram facili negotio impetraturus, si ceteros inter petitores sua in Sedem Apostolicam merita obtendisset, nunquam induci potuit ut postularet. Soli Deo placuisse, eiusque gloriam procurandam, sibi satis visum fuit, sibimet autem suaeque famae, semper parcere, et suam omnem operam

in aliorum emolumentum profundere. Quamobrem suum assem totum et integrum in legandos Apostolicos viros, qui Emissenem Dioecesim lustrarent, expendit; animum vero suum nunquam vel absens a Seminario et Capitulo olim suo dimovit. Quare per epistolas fratri suo Ianuario Canonico Neap. missas, de litterarum incremento ibidem satagere studuit. Eius enim auspiciis Nova Methodus Grammaticae vulgo *Porto Reale*, a Gallico in Italicum idioma ad usum Seminarii translata et typis edita fuit ab Ianuario fratre anno 1722. De Canonicorum autem Collegio benemerentissimus a Summo Pontifice exoravit ut Pontificalibus insignibus statis diebus uterentur.

Tandem stomacho languente, viribus defectis, et lenti humoris morbo afflictus diuturno, Roma Neapolim concessit ad suos, ubi annos natus LXXIII. vita functus an. 1738., inque Aede propria S. Aspreni, iuxta alteram B. Mariae Virginis de Principio, in S. Restitutae Basilica, sepultus est: in cuius tumulo Alexius Can. Mazochius amicus dolentissimus epigramma incidendum curavit.

Alexius Symmachus Mazochius Campanus, ex Decano Metropol. Ecclesiae Campanae Canonicus Neapolitanus, ac Regius Sacrae Scripturae interpres, litteratura vitaeque probitate unus omnium maxime commendandus. Vir ingenio praestanti exquisitoque iudicio, constans, impiger, laboriosus; temporis supra quam credibile est, parcus; semperque legendo meditando, aut scribendo occupatus. Plurima varii generis scripsit, ob quae omnium iudicio consecutus est, ut Philologorum princeps haberetur. Plurimum quoque pro eruendis Ecclesiae Neapolit. antiquitatibus, eiusque Sanctis Episcopis ad cultum revocandis, laboravit. Seminaria Neapolitanum, Campanum, et Aversanum ut humanioribus litteris imbuerentur, advigilavit; in Neapolitanum praesertim excolendum operam diuturnam impendit. Benedicto XIV. Pont. Max. ac Regi Carolo, nunc Monarchae Catholico, acceptus, et in pretio habitus fuit. Honores numquam petiit; quos etiam oblatos verecunde constanterque recusavit. Modestia fuit singulari: numquam de se nisi humiliter sentire ac loqui visus est;

in aliis vero commendandis aliquanto prolixior. A cupiditate acquirendi quam longe abfuit; et cum locupletari honeste potuisset, noluit. Amicos observavit; et re qua potuit, iuvit. Comis quidem et humanus, sed ea gravitate ac severitate, ut maiorem sibi amorem an reverentiam excitarit, in ambiguo sit. Reprehensorem habuit neminem; adeo caste et innocenter vixit. Si quem sibi in re litteraria iuveniliter obtrectasse accepisset, aequo animo ferebat, ac Deo vicissim commendabat. Afflictis succurrit: obaeratosque, vitio fortunae solvendo impares, non raro pecunia sublevavit. Modico victu usus, quidquid supererat, pauperibus largiebatur, quibus etiam domesticae supellectilis pretium testamento legavit. Religionis, cuius modulo res quascumque metiebatur, observantissimus, ac pietatis adeo tenax, ut cum per aetatem decrepitam penitus memoria excidisset, in religionis negotio totus ipse sine ulla iactura fuerit ad extremum usque spiritum, quem annos natus LXXXVI. menses X. dies XX. Deo Creatori in pace reddidit Neapoli Pridie Idus Septemb. Anni MDCCLXXI. Elatus sollemnibus exsequiis, magnaque populi frequentia, in Templo Sanctae Restitutae sepultus est.

HORATIVS IACOBUS MARTORELLIUS Thomae F. Neapolitanus, honesto loco natus, Vir prope singularis, qui perraro exemplo puerilem innocentiam, et simplicitatem cum acerrima in scientiis sagacitate copulavit, virtutem vero ac doctrinam minime fucatas, imo sine serveritatis gravitatisque commendatione praesetulit. Novennis adhuc in Conlegium Seminarii Neapolitani adlectus est, ubi inter bonas Musas, quae ibidem tunc temporis opera potissimum Maiellorum Fratrum tamquam privo solo domicilium fixerant, educatus, earum venustate adeo vehementer captus est, ut ex iis unis gloriam sibi, et voluptatem perpetuo quaesierit, in externo cultu, inque rebus domesticis curandis negligentissimus. Graecanicas elegantias, earumque promum condum Homerum, Poëtarum Principem, quam qui maxime, in deliciis habuit. A puero maiores, ac praeceptores suos observantissime coluit, in eorum tamen sententias non iuravit. Aequales incitavit studio suo. Adolescentibus excolendis assiduam, ac perpetuam navavit operam. Iuvenis adhuc, necdum Sacerdotio initiatus humaniores primum

litteras, Graecas deinde, et Mathesin docuit eiusdem Conlegii alumnos annos fere XXX. Per idem temporis intervallum in Regia Neapolitana Academia Graecarum Antiquitatum Cathedram, quam iamdiu Decessoris iudicio inscenderat, publice petiit, ac frequentibus suffragiis adeptus est. Novem ferme horas lectioni, et scriptioni quotidie insumebat: si quid otii nactus esset, in litteratorum consessu disceptando pro re nata controversias transigebat. Remotissimam antiquitatem, praesertim patriam, nemo felicius vetustiorum linguarum ope inlustravit. Plura scripsit adeo nova, ut parodoxa plerisque visa sint, qui tamen argumentorum robore fracti bonam partem sententiae eius adquieverunt. Vndecumque eximii Viri eius aetatis lumina ultro datis ad eum litteris se tam ingenti eruditione perculsos professi sunt. In horum numero fuerunt d' Orvillius, Winkelmannius, Corsinius, Assemannus uterque, Paciaudius, Pawius, Burmannus iunior, Facciolatus, Passerius, Vas-Wietenius, Lindenius, Wotstenius, quos epistolarum consuetudine sibi arctissime devinxit. Itaque eius fama latius explendescebat, quam invidi, et obtrectatores aequo animo ferre possent: hinc exquisitam eius eruditionem

quasi indigestam, et importunam calumniati sunt: nec defuere, qui eius mores in circulis carpentes, et vicina virtutibus effingentes vitia pro negligente in re domestica sordidum, pro gloriae cupido arrogantem traducerent. Ipse vero istorum convicia vel sine felle coërcuit, vel sprevit, neque huiusmodi obtrectationibus vinci unquam passus est. Virorum Principum familiaritatem nulla alia re, quam eruditionum amoenitate est consecutus. Exteros quamplures visendi studio ad se adcivit. Solidae Christianae pietatis non dubia praebuit specimina. Ampliores in Ecclesia gradus non petiit, Sacerdotii dignitate, cui nunquam defuit, contentus. Nemo iratum illum expertus est. Cum adversariis facillime redivit in gratiam. Castitatis, ac sobrietatis perpetuus cultor licitis etiam voluptatibus sibi interdixit, modico victu semel in die usus. Quare valetudine fere nil affecta vixit annos LXXIX, menses X. dies XI. Sed postremo morbum nactus est, qui ab eo per plures menses contemptus ex improviso suam vim exeruit ante diem XIII. Kalendas Decembres, cum ex dirupta vomica paucas post horas intercluso spiritu extinctus est. Elatus solemnibus exsequiis, comitantibus Reg. Acad. Antecessoribus, de-

flentibus insignem Patriae iacturam omnibus bonis, sepultus est in Sanctae Annae ad Palatium.

IOSEPH SIMIOLIVS NEAPOLITANVS. Vir cum primis disertus, consilii plenus, promtus in rebus agendis, et acutus in excogitandis. A puero omnibus doctrinis, quibus ea aetas impertiri solet, eruditus est. Ineunte adolescentia humanioribus litteris se mancipavit, quas ut elegantius addisceret, frequenti consuetudine usus est Cl. Mazochii, a quo nunquam, quoad vixit, divelli potuit, solitus dicere, si quid in bonis artibus profecisset, uni Mazochio acceptum se referre. Sacerdotio inauguratus Theologiae, (quam prae aliis scientiis adolescens adamaverat) strenuo labore operam navavit, in qua disciplina aequales omnes longo post se intervallo reliquit. Quare Ioseph Card. Spinellus, vir, supra quam credibile est, acerrimi iudicii, inter omnes eum delegit, cui adolescentes Clericos ad Theologica praecepta in Archiepiscopali Neap. Lyceo informandos committeret. Quo in munere tantum dicendo valuit, ut exteros plerosque viros nominis celebritate ad se audiendum acciverit. Paucis post annis ab eodem Spinello invitatus Romam venit, ubi Ampl. Cardinali prudentia atque

industria singulari semper praesto fuit; in gravissimis Christianae Reip. procurationibus nil fuit tam obscurum, quod non protinus perspexerit; nil tam difficile, quod non mira facilitate explicaverit. Amicitia floruit Ampl. Cardinalium Passionaei, Vrsi, Tamburrini, et Marefusci; quin et Rom. Pontificibus Benedicto XIV. et Clementi XIV. summopere vixit acceptus. Neapolim reversus magna omnium gratulatione inter Cathedralis Ecclesiae Canonicos adscribitur, mox Theologus factus, Seminario Archiep. Rector praeficitur, atque Card. Sersalio a secretioribus consiliis in Clericorum disciplina, et institutione constituitur. Tum, Ferdinando Rege iubente, Theologiae Professor in Regio Lyceo creatus, paucis post annis ad Historiae Conciliorum Cathedram summo honore evectus est. Quem propterea Neap. Ecclesiae Canonici, mortuo Card. Sersalio, Vicarium Capitularem plenis suffragiis renunciarunt. Adeo verum illud: *Suum cuique ingenium fingit Fortunam*. Hic tot nominibus clarus, ut par principibus viris esset, communis infimis videbatur. Comis quidem, et urbanus, idemque severus, gravis; ut, maiorem sibi amorem conciliaverit, an reverentiam, difficile sit definire. Neminem laesit, A-

micos in omni fortuna observavit, et, quibuscumque potuit rebus, iuvit. Honores numquam petiit, quin saepius oblatos recusavit. Laborum patientissimus; temporis vero adeo parcus, ut nemo alius magis. Mirum in hoc viro fuit, ut in frequentissima negotiorum turba a severioribus studiis nullus distraheretur, ad quae tamquam ad laborum levamen confugiebat; quodque aliis curarum summa fuisset, id erat homini laboriosissimo diverticulum. Multa scripsit, quae temporum vicissitudine in lucem non prodidit: at plurima docuit qua publice, qua privatim; et in ipsa familiari consuetudine vitae fuit, morumque praeceptor. Quibus rebus factum est, ut omnibus in civitate bonis unus ante alios fuerit carissimus. Qui, dum suis muneribus explendis assiduam operam impendit, repentina vi morbi correptus diem obiit supremum XI. Kal. Febr. An. MDCCLXXIX. cum aetatis suae annum ageret LXVII. Elatus omnium lacrymis, magna Clericorum frequentia, sepultus est in templo S. Restitutae.

Saluator Aula Ioannis Baptistae Fil. Neapolitanus x. Cal. Maias an. cIↃDCCXVIII. natus est. Vir, quem nemo, prout tota decursae vitae ratio praetulit, neque oratione praedicare, neque scripto facile queat effingere. Incredibilem enim religionis pietatem florentissima cum doctrinae laude arctissimo inter se pulcherrimoque vinculo copulavit. A puero complura dedit indicia et virtutis, et ingenii. Itaque annum agentem xiv. abdidit Pater optimus in Seminarium Neapolitanum, cui maximam id temporis famae celebritatem amplissimum caroli, et ianuarii maiellorum nomen apud omnes exciverat. Quod quidem patris consilium iosephus filius natu maior, et germanus salvatoris frater adiuvit, qui liberales ibidem literas profitebatur.

Ibi accuratum est diligenter, ut puer iis inficeretur artibus, quas si tener adolescentulorum animus combiberit, ad maiora accedet ornatior, et instructior. Tum Graecanicas disciplinas iacobi martorellii, Hebraicas ignatii calcii ductu arripuit aviditate animi singulari. Deinde hac in palaestra exercitatum, qui studiorum ra-

tiones in Seminario procurabant, ad emetiendum severiorum scientiarum stadium emisere. Ac spatium illud universum ea alacritate decucurrit, ut, quae exstitit ingenii felicitas, XXI. aetatis anno metam praetervectus sit, aequalium admiratione plausuque, et praeconio non vulgari praeceptorum exceptus.

Iam vero, cum fere biennium in dulcissima studiorum commendatione quietus degisset, salebrosas de iure quaestiones in luce congressuque virorum ea in scientia principum, ipsius sub oculis IOSEPHI SPINELLI Cardinalis, et Neapolitanorum Antistitis, mira dexteritate doctrinaeque copia expedivit. Id profecto IOSEPHUS AVRELIVS de IANVARIO in eodem antea Seminario ad humanitatis, et sapientiae studia institutus, fori tum splendor, togaeque decus, qui in rem praesentem venerat, cumque eo disputarat, admiratus, egregiam et multiplicem iuvenis indolem gratulabundus mactavit honestissimo elogio: atque ipsemet, ut erat summae auctoritatis vir, ab acerrimi iudicii Cardinale impetravit, ut anno ante legitimum tempus, quod nemini omnium indulserat antea SPINELLVS iuris morisque veteris retinentissimus, SALVATOREM eveheret ad Sacerdotium.

Presbyteratu porro iam auctus, necdum annum XXVI. ingressus, artem poëticam Seminarii adolescentibus enucleandam suscepit. Inde, exacto vix trium annorum spatio, tradendae eloquentiae iniit provinciam. Ac nemo tum fuit, cui non ille probaverit vel eruditionem, vel industriam suam. Quin IACOBVS FONTANA Neap. Ecclesiae Canonicus, Seminarii ea tempestate moderator, auctor ei fuit, ne curas alio, ut in animum illi obrepserat, laboresque traduceret. Qua ex re factum, ut per XXXVI. propemodum annorum curriculum delatas huius muneris partes indeffessus obierit. Id vero cum primis in ipso admiratione dignum videbatur, quod maxima dexteritate subibat animos discipulorum, ibique ingentes excitabat amores literarum, illud praeclare dictum occinens ex intervallo: *Vita sine literis est vivi hominis sepultura.* Quo diuturno illius labore, ac solertia frequens sane adolescentum examen, postquam laetissimos amoenioris literaturae flores decerpsissent, alacres in omne scientiarum genus incubuere, magnum deinde in re literarum publica nomen consecuti.

Interea Cardinalis SPINELLIUS FERDINANDVM fratris filium, Romae nunc urbis Praefectum, animo destinavit optimis in Semi-

nario disciplinis comparare ad maiora reipublicae Christianae munia. Ea de caussa in AVLAM coniecit oculos, eiusque fidei optimae spei adolescentem commisit, ut tamquam e praecellenti exemplo singulares illas omnino probitatis, et sapientiae dotes exsculperet.

Iam vero quidquid praesidii atque ornamenti ex interiori Hebraearum, Graecarum, Latinarumque rerum notitia suis arcessere studiis poterat; totum id conceptum animo, inexhausta quadam discendi cupiditate, comprehensumque habebat. Ipse enim ALEXII SYMMACHI MAZOCHII lateri una cum NICOLAO IGNARRA, cuius amicitia, iudicioque admodum delectabatur, comes haesit perpetuus. Ex qua ditissima optimarum artium officina opulentam illam supellectilem sibi conquisivit.

Heic forte fortuna accidit, ut CAROLI III. utriusque olim Siciliae, nunc Hispaniarum Regis potentissimi iussu ex amplissima hac civitate deligerentur eximii quique humanioris literaturae cultores, quibus Herculanensium cimeliorum incumberet enucleatio. Hos inter eruditorum principes ille fuit ipsius MAZOCHII suffragatione allectus. Atque, dum illae praestantium virorum congressiones viguere, scriptionibus aliquot lectissima fruge ple-

nissimis rem Herculanensem mirifice pro sua parte studuit exornare.

Licet autem his esset occupationibus implicitus, nihil tamen culturae alumnorum suorum, cui se totum addixerat, praevertendum rebatur. Complures insuper ad sui muneris perfunctionem cultissimas habuit pro re nata orationes in aedibus Seminarii.

Porro ANTONINVS SERSALIS Cardinalis, qui SPINELLIVM in Archiepiscopatu excepit, AVLAM sibi iamdiu perspectissimum Clero liberalibus imbuendo scientiis praefecit. Neque, ut erat ille in suos munificus, complures destitit honoris, et largitatis significationes in hunc prodere toto XX. annorum tractu, quibus sedulam huic operi manum admovit.

Sub haec IOSEPHVS SIMIOLIVS Ecclesiae Neap. Canonicus, et Seminarii Rector, aegerrime, ob insitam hominis ingenio modestiam, a SALVATORE tenuit, ut Oratorias et Poëticas Institutiones a CAROLO MAIELLO antea conscriptas, sicubi foret opus, retexeret, atque in lucem emitteret ad iusti voluminis molem conflatas. Praeterea idem SIMIOLIVS maius aliquid ab eo contendit, pepulitque tandem, ut conficeret Romanarum Antiquitatum epitomen. In qua mirum certe, quantis univer-

si laudibus extulerint iudicii maturitatem, rerum ordinem, stilique elegantiam. Atque utinam perrexisset SIMIOLIUS tanti viri modestiam diutius defatigare! Praeclara equidem plurimaque haberemus illius ingenii monumenta, quae rem literariam novis auctibus locupletarent. Illud tamen, ne indictum abeat, ipsa scriptionis ratio adhortatur, illum plurimorum annorum decursu ex Tullii, Liviique lectione non paucas animadversiones collegisse, quae cum auctores nova luce conspergerent, tum ipsam quidem latinitatem ditarent. Praeterea Rei numismaticae institutiones conscribendas suscepisse non iuvenum modo, sed natu quoque grandium, qui harum disciplinarum vel utilitate vel voluptate capiuntur, studiis facturas satis. Has autem absolutas atque exasciatas praestare non ausim. Olim certe fuit, cum earum partem forte mihi in manus, illo imprudente, delatam licuit inspicere et adminari. Quae sane omnia in forulos coniecta, non aliter atque inscriptiones quamplurimae in iustum et ipsae volumen evasurae amicorum, prout res ferebat, rogatu exaratae delitescebant. Nec vero cum fato functus est, ab herede impetrari ulla ratione potuit, earum ut rerum copia praeberetur.

Inde aliquot post annis SERAPHINVS PHILANGERIVS Archiep. Neapolitanorum, cum FRANCISCO VALLE Canonico Neapolitano Seminarii administrationem demandaret, AVLAM selegit, qui illorum adolescentum curam pro Rectore susciperet. Difficillimum vero dictu est, quanta vigilantia, quantaque accuratione id quodcumque muneris perdius, ac pernox expleverit. Adolescentum enim commoditatibus uni sibi incommodus ut numquam deesset, liberum cuique poscenti, quibuscumque ipse curis distineretur, libentissime dabat aditum, tantaque cum gratia, quasi tum nihil aliud sibi agendum superesset, nec umquam interpellator vel importunissimus extitit, cui copiam dicendi praecluserit: itaque AVLAM nostrum ex vero omnium horarum hominem appellaveris.

Haec autem dum negotia domi abditus gereret; FERDINANDVS Rex P. F. AVG. nova scientiarum, artiumque Academia constituta, SALVATOREM inter lectissimum illum coetum retulit, attributaque ex ipsius aerario pensione cohonestavit. Quam sapientissimi Regis munificentiam MICHAEL SARCONIVS Academiae a secretis significavit datis ad eum perhonorificis literis. Sed vix unicam pro academico penso dissertationem elucubravit, quam ALEXANDRO MA-

riae Calephato Episcopo Uritano transmisisse fando inaudivimus, quippe cum sub extremum vitae tempus vires adversa identidem valetudine accisae enectaeque paullatim sub gravi laborum sarcina fatiscerent.

Verum enimvero tot ingenii decora, tot ornamenta doctrinae prae una religione avla despexit, humanas res omnes infra se positas arbitratus. Itaque ab adolescentulo nihil habuit antiquius, quam ut virtutes omnes intento cursu persequeretur non adumbratas illas quidem, et fucatas, sed solidas, atque germanas.

Maxima igitur fuit semper in devm pietate: quem quovis in loco tanquam sibi occursantem contemplans, omnia, quaecumque aut diceret, aut ageret, unice exegit ad iusti rectique normam, ac bonus esse, quam videri maluit. Ex ore, incessu, habituque totius corporis gravitas exstitit singularis. Ita quicumque in eum defigerent oculos, intueri sibi videbantur expressam castimoniae imaginem. Vultus tamen haud quaquam superciliosus, verum ad severitatem erat non inamabilem compositus: periucunda morum facilitas: sermo ingenua quadam hilaritate conspersus. Linguae vero temperantissimus neminem ne verbo quidem viola-

vit: ab eoque congressu, ubi parum honorifica hominum mentio foret iniecta, si non alio sermonem liceret abducere, sensim sine sensu elabebatur.

Eo summam adhibuit diligentiam, ne cuipiam re, aut verbis molestiam vel leviculam adspergeret. Nec ulla in ipso fuit unquam mora, quin aliorum prospiceret utilitati. Quod maxime apparuit, cum, postquam aedes Ecclesiae ipsi concreditae ruinosas de novo exstruxisset, noluit, licet graviter aere alieno, illius sacerdotii caussa, premeretur, flagitantibus conductoribus elocare. Aiebat enim, *suo etiam incommodo habendam alienae valetudinis rationem*, cui aedes recens conditae, siquidem illo commigraretur, nondum dispulsa calcis graveolentia, aliquid parere detrimenti poterant.

Parcus admodum temporis fuit. Ideo, confecta ambulatione ad reficiendas aliquantulum vires necessaria, domum convolabat ad studiorum delicias: ad quae nunquam aggrediebatur, nisi fusis antea ad Deum precibus, praepositaque in pluteo CHRISTI Servatoris imagine. Quam quidem CHRISTI imaginem velut insigniori manu insculptam animo semper ille contuebatur: totusque in eo erat, omnes ut vel minimas Christianorum officiorum partes

perquam sedulo defungeretur. At illam praecipue Evangelii praeceptionem *Tu, cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito* memoriae adeo penitus infixerat, ut nunquam aliter sibi faciendum duceret. Quin huius praecepti vim ad totam rerum agendarum rationem pertinere secum reputans SALVATOR, actiones vitae universas quasi quodam velo contexit, atque ex hominum adspectu, et cognitione per summam industriam surripuit. Atque id caussae fuit, cur e multis pientissimi viri rebus gestis nequaquam multae evaserint in lucem.

Facturus ille quidem rem divinam, perinde atque oblivione omnia obruisset, nullius rei cura visus est permoveri: cumque sacro operabatur, dici vix potest, quanta percelleretur divini numinis reverentia. Iam mirifico salutis animarum studio exarsit, atque egregio hoc quaestu, quoad susceptae vitae rationes ferebant, sese exercuit. Quandoquidem *Incurabilium* valetudinarium pomeridianis horis adibat per eos dies, quibus a schola vacaret, ac pueros illuc collectos, traditis christianae fidei rudimentis acuebat ad morum sanctimoniam.

Prolixus vero in pauperes animus ab

instituto beneficentiae tramite nunquam deflexit. Nam ipse quidquid e triplici sacerdotio, quibus invitum Cardinalis SENSALIS deinceps cumularat, sibi rediret, id omne in eorum levamen summa religione expendit. Imo ad miseriarum, quibus illi afflictarentur, narrationem forte aliquando interpositam videbatur totus commoveri: et largiorem ipsis stipem curabat de suo clanculum suggerendam.

Perpetuus actorum suorum calumniator, quid optimum in vita factu foret, anxius, diuque scrutabatur. Hinc ad levem oboriturae in Deum iniuriae suspicionem, *animus gladio*, ut ipse inquiebat, *transverberari* sibi videbatur: nec poterat conquiescere, nisi rimulas omnes, unde fore extimescebat, ut malum erumperet, ante perdiligenter obstruxisset. Qua in re nonnunquam reprehensus est, tum quod animi plus nimio angeretur; tum quod alios hac una de caussa aliquando laevus interpellaret. Indidem etiam factum, ut FONTANAE auctoritate ad confessiones excipiendas destinatus, ubi unus aut alter abiit mensis; ad Antistitem accurrerit, seque ferendo oneri imparem praedicans, exoraverit, ut sibi liceret in posterum ab illa ancipiti procuratione animum expedire.

Huc etiam accedit, quod incredibilem

animi demissionem, suique contemtum praesetulit semper, et qualemcumque nominis celebritatem abhorruit quam qui maxime: nec quidquam cavit diligentius, quam ne quid alicunde efflueret, ex quo vel tantillum ad sese existimationis accessurum persentisceret. Quapropter cuidam virtutem suam laudanti, stipulam humi iacentem digito commonstrans: *Oro te*, inquit, *ut maiori apud te numero hanc stipulam, quam me habeas*. In toto autem hoc vitae genere nunquam visus a se ipse discors, sed uno semper eodemque tenore ad extremum usque spiritum fluere: ut SIMIOLIVS soleret dicere: *Cui totam Aulae vitam libet exprimere, is unius diei vitam exprimat.*

Ergo perfectae virtutis munere defunctus capitali morbo correptus VIII. Calendas Sext. decubuit. Vnde ad paucos dies ita emersit, ut convaliturum propediem spes illuxerit. Verum VI. Calendas Sept. praeter omnium opinionem vesperi, placidissimo quasi somno consopitus, ad aeternam requietem evolavit, annos natus LXIV. men. IV. dies V. Omnium lacrimis elatus ingens sui desiderium reliquit. Ad Divi Philippi Nerii, in quem dulci ferebatur caritate, apud Patres Oratorianos, Academicis funus prosequentibus, se-

pultus est. Atque Oratoriani ipsi Patres pro insigni in illum observantia, tanta in extremis sepulturae officiis honorificentiae argumenta edidere; ut quanti virtutem facerent, probe omnes intellexerint.

Seminarii demum adolescentes tanti Parentis iactura maeretissimi, ut aliquam tot tamque luculentis in se meritis gratiam pro se quisque referret, septimo post emortualem die funus publicum apparaverunt in Ecclesia S. MARIAE de MONTE CARMELO in regione Mannensium: quam ipse Ecclesiam sanctissime plures annos administravit. Funeris elogia CAROLVS ROSINIVS scripsit: pro concione vero laudavit NICOLAVS ROSSI uterque adolescentum Seminarii praeceptores, iidemque SALVATORIS olim alumni. Ita Vir, quandiu advixit, laudem maxime negligens; ereptus e vivis plures virtutum suarum praecones vitare non potuit.

PHASCALIS MARCI CARCANI F. Neapolitanus, vir praestantis ingenii, iudiciique subacti, rebus politicis aeque ac litterariis expediendis aptissimus, impiger, laboriosus, fide, integritate, omnigena eruditione spectatissimus, adeo supra ceteros extitit, ut non solum suae aetatis nemo ei anteponeretur, sed cum maioribus recte compararetur. Septennis patre orbatus, fratre studiosissimo literarum usus est magistro, a quo in omnibus disciplinis, quibus informari solet puerilis aetas, est institutus. Adolescentulus Marcellum Cusanum tunc in Academia Neapolitana Iuris Antecessorem, postea Archiepiscopum Panhormitanum audivit, tantaque docilitate ingenii ea, quae tradebantur, accipiebat, ut condiscipulos omnes ad sui aemulationem incitaret. In forum inde descendit, ac in Iurisprudentia tantum profecit, quantum ex pluribus causis elegantissime scriptis, atque editis intelligere est. At vero humanioribus literis adeo se mancipavit, ut earum venustate vehementer captus ex iis unis voluptatem sibi quaesierit. Novis adeo de argumentis lucubrationes adhuc iuvenis confecit prope sin-

gulares, in quibus multa industria, et diligentia elucet, multa doctrina: quarum copia vix facta est iis, quibuscum a condiscipulatu coniunctissime vixit; adeo laudem vel propriis quaesitam meritis neglexit. Epistolae quamplurimae ab eo conscriptae in succum pene, et sanguinem ipsum Tullium convertisse praeseferunt. Poëmata (praeter quamplurima Italica) Graece Latineque concinnavit. Graecas literas in deliciis maxime habuit; idque vel ex eo coniici facile poterit, quod fere omnes Graecos auctores diligentissime perlegerit, et quamplurima eorum testimonia memoriter habuerit. Mathesin impense coluit, Medicinam quoque attigit. Penitiorem antiquitatem, cui prae reliquis scientiis operam navavit, strenuo labore, vetustiorum linguarum ope nemo felicius illustravit. Quare Bernardus Tanusius, vir acerrimi iudicii, iussu Serenissimi Caroli III. Hispaniarum, tunc temporis Siciliarum Regis, e quindecimviris ad hoc delectis, ut effossa nuper veteris Herculanei monumenta illustrarent, eum selegit, cui quae quisque pro re nata protulisset, digerenda committeret. Quod negotium ad unum, atque alterum omnino Picturarum tomum ita transactum est; exinde enim ipsi uni totum hoc onus in-

cubuit, quod ad ultimum vitae spiritum mira felicitate per pomeridianas, ac subsecivas horas perduxit. Per idem temporis intervallum invitatus in regiis scriniis militatum venit, ubi Viris Amplissimis a Sanctioribus Regis Consiliis, et secretis Tanusio primum, ac deinde Iosepho Beccadellio de Bononia suam operam, industriam, diligentiamque probavit. Ex quo factum est, ut a secretis Supremi Senatus ad convellendos abusus, ac totius publicae rei negotia expedienda constitueretur. Amicitia floruit paucissimorum exterorum; nam cum nominis sui celebritatem maximopere declinaret, ac quemque plenius, et felicius quod ipse moliretur exequi persuasum haberet, obscurus quantum in se fuit delituit. Carolo III. Hispaniarum Regi, necnon Ferdinando IV., et Mariae Carolinae Austriacae feliciter imperantibus summopere fuit acceptus, quorum munificentiam non ille modo quandiu vixit, sed post obitum liberi eius ob superstitem patris memoriam cumulatissime experti sunt. Ne in suo munere obeundo fidei et existimationis ullum detrimentum faceret, graves inimicitias adire flocci fecit. Hic tot nominibus clarus solo commissi sibi muneris gradu contentus ampliores dignitates, quae

ei facile propter gratiam patuissent, non solum non est aucupatus, sed maxima animi constantia respuit; nullaque in re usus est ea, nisi in deprecandis amicorum aut periculis, aut incommodis. Mira eius comitas in amicorum consessu, summa facilitas, et suavitas sermonis tanta, ut appareret venustate, ac lepore quodam nativo non destitutum, sed vel multiplicium negotiorum mole, vel natura ipsa sic impellente, ad severitatem atque asperiorem vitae consuetudinem inclinasse. Neminem tamen laesit; et si quam iniuriam acceperat, oblivisci, quam ulcisci maluit. Illustrium virorum dicta, ac praecepta in promptu habuit, quibus ad vitam rite, castigateque agendam uteretur. Cum propter suam gratiam augere possessiones avitas posset, novasque comparare, amicique hortarentur, ut liberis suis prospiceret, Phocionis illud usurpabat: *Si mei similes erunt, idem hic agellus* (ad libros in diaeta sua dispositos digitum intendebat) *illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit: sin dissimiles sunt futuri, nolo meis impensis illorum ali, augerique luxuriam.* Mirandum illud in hoc viro fuit, vel inter infinitas suas occupationes nullum diem temere praeteriisse, quo non aliquid de re antiqua-

ria vel legeret, vel conscriberet; et magnum illud Herculanensium Antiquitatum opus, quod aliis curarum summa fuisset, huic laborum levamen erat. Tali modo cum tanta prosperitate usus esset valetudinis, ut annis L. medicina non indiguerit; nactus est morbum αἱμοῤῥοΐδος, quo cum per tresdecim annos afflictatus fuisset, subito illius sistente fluxu, tota vis morbi in pectus prorupit. Cum dolores accrescere, febresque augeri sensisset, in cubitum innixus: *Cum nihil*, inquit, *reliqui fecerim, quo convalescerem, reliquum est, ut egomet gravioribus negotiis consulam.* Inde Ecclesiae Sacramentis rite susceptis, confirmatisque filiis, et coniuge luctu, ac moerore externatis, tanta constantia vocis et vultus ex hac vita discedere paratus tanquam ex hospitio non tanquam ex domo, solidaeque Christianae pietatis non dubia praebens specimina ex dirupta vomica paucas post horas intercluso vitae spiritu extinctus est IV. Idus Novembris aetatis suae anno LXIII. Huius de morte ut palam factum est, diem illum sic boni omnes sunt prosecuti, ut lacrymis desiderii futuri dolorem indicarent. Elatus est comitantibus omnibus collegis, atque in aedicula Divi Caroli Borromaei iuxta viam Toletanam sepultus est.

PETRVS MARCVS GIPTIVS Neap. D. Andreae (Patritii Theatini et Romani, tum Pincernae et Consiliarii S. Caesareae Maiestatis) filius. Ab anno primum 1700. ad usque 1704. Rector Seminario adsedit: nam ab rei domesticae curis hinc avocatus, discessit invitus. Mox proficiscente Romam Carolo Maiello anno 1709. iterum Collegium hoc gubernavit. Pietate insignis homo, utpote qui licet pecuniosus, sibi, suoque victui, et cultui constans pepercit: totumque suum peculium in alienis opitulando inopiis consumsit: carceribus detentos aere quotidiano, tum familias honestas paupertate afflictas, Collegia egenorum sive hominum sive mulierum, crebris eleemosynis, recreabat: Expeditiones Apostolicas suo sumtu per pagos et per Regni urbes expedivit. Qua non poterat subsidio, saltem votis et Missae sacrificiis oblatis quotidie pro peccantium, Turcarum, damnatorum ad supplicia, prodesse satagebat. Materno potius amore alumnos Seminarii complexus, id unum studebat, ut pietatem secum enutrirent. Ipse vulgari veste usus, quasi unus ex illis, in cunctis aderat. Ne quid

detrimenti adolescentium casta disciplina caperet, providus in eorum studiis, colloquiis, solatiis, cavebat. Administris usus est sanctissimis, qui rem Seminarii sartam tectam tenuerunt; prae ceteris Donato de Simone animarum curae deditissimo; Francisco Cona rei domesticae Praefecto, qui saepe insomnis orationi, poenitentiae, et vigilantiae vacabat; tum Caietano Mundazzaro iuvenum Praefecto vigilantissimo et pientissimo. Ut aedes Seminarii a Maiello construi coeptas perficeret (cum omnia in pauperes erogaret) de suo victu, et Rectoratus stipendio collectam pecuniam per annos octo et triginta in id operis absumsit; nam proprio, non quidem Seminarii aere per id temporis se se aluit; quin contubernalium more stipem suam pro victu conferebat. Tandem annum agens 81. divino S. Spiritus amore aestuans, testamento legatis sacris Novendialibus Pentecostes, et uno supra ceteros alumnos Seminarii, obiit XIV. Kal. Sept. an. 1741.

FINIS.